

АГРОСВІТ

№ 17 вересень 2021

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелеєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 17 вересень 2021 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 16.09.21 р.
Підписано до друку 16.09.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 8,4.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1609/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2021

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 17 вересень 2021 р.

У НОМЕРІ:

Гнатенко І. А., Попова Ю. М., Бачкір І. Г., Нечипоренко К. В.

Стратегії державних пріоритетів в контексті сценарного форсайту управління інноваційною економікою: моделювання науково-технічного та інтелектуального потенціалу 3

Мардар М. Р., Устенко І. А.

Розробка маркетингових методів підвищення конкурентоспроможності йогуртів локальних виробників 10

Спринчук Н. А., Чернелівська О. О., Воронецька І. С.

Теоретичні аспекти інвестування польового кормовиробництва та вплив зміни клімату на галузь 21

Пивовар П. В., Пивовар А. М., Костюк А. П.

Сучасні концепції трансформації сільських територій 28

Скоромна О. Ю.

Сучасні аспекти оподаткування аграрних підприємств податком на додану вартість 34

Ткаченко Г. А.

Моніторинг економічного стану аграрних підприємств у контексті здійснення реінжинірингу виробничих та логістичних бізнес-процесів 41

Кватирко О. М.

Багатокритеріальна оцінка конкурентоспроможності лісового сектору регіону: теоретичні та методичні підходи 47

Поліщук А. С.

Основні фактори впливу на зростання вартості земельних ділянок власників земельних часток (паїв) в Україні 57

№ 17 / 2021

CONTENTS:

Hnatenko I., Popova Yu., Bachkir I., Nechiporenko K.

STRATEGIES OF STATE PRIORITIES IN THE CONTEXT OF SCENARIO FORESIGHT OF INNOVATION ECONOMY MANAGEMENT: MODELING OF SCIENTIFIC, TECHNICAL AND INTELLECTUAL POTENTIAL 3

Mardar M., Ustenko I.

DEVELOPMENT OF MARKETING METHODS TO INCREASE COMPETITIVENESS OF YOGURTS FROM LOCAL PRODUCERS 10

Sprynchuk N., Chernelivs'ka O., Voronets'ka I.

THEORETICAL ASPECTS OF INVESTING IN FIELD FODDER PRODUCTION AND THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON THE INDUSTRY 21

Pyvovar P., Pyvovar A., Kostiuk L.

RURAL TRANSFORMATION CONCEPTS 28

Skoromna O.

MODERN ASPECTS OF TAXATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES WITH VALUE ADDED TAX 34

Tkachenko H.

MONITORING OF THE ECONOMIC CONDITION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF REENGINEERING OF PRODUCTION AND LOGISTICS BUSINESS PROCESSES 41

Kvatyrko O.

MULTI-CRITERIA ASSESSMENT OF THE COMPETITIVENESS OF THE FOREST SECTOR IN THE REGION: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES 47

Polishchuk A.

THE MAIN FACTORS INFLUENCING THE GROWTH OF THE VALUE OF LAND PLOTS OF LAND SHARE OWNERS IN UKRAINE 57

УДК 330.341.2:338.242.2

І. А. Гнатенко,

д. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва та бізнесу,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0254-2466

Ю. М. Попова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій,
Державний університет інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5246-1349

І. Г. Бачкір,

к. е. н., асистент кафедри менеджменту, Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5411-3770

К. В. Нечипоренко,

старший викладач кафедри менеджменту і права, Дніпровський державний
аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2421-6530

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.17.3

СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНИХ ПРІОРИТЕТІВ В КОНТЕКСТІ СЦЕНАРНОГО ФОРСАЙТУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ЕКОНОМІКОЮ: МОДЕЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

I. Hnatenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Entrepreneurship and Business, Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine, Kyiv
Yu. Popova,PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business Logistics
and Transportation Technologies, State University of Infrastructure and Technologies, Ukraine, Kyiv

I. Bachkir,

PhD in Economics" Assistant of the Department of Management,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine, Kremenchuk

K. Nechiporenko,

Senior Lecturer of the Department of Management and Law,
Dnipro State Agrarian and Economic University, Ukraine, Dnipro

STRATEGIES OF STATE PRIORITIES IN THE CONTEXT OF SCENARIO FORESIGHT OF INNOVATION ECONOMY MANAGEMENT: MODELING OF SCIENTIFIC, TECHNICAL AND INTELLECTUAL POTENTIAL

У статті розглянуто моделювання науково-технічного та інтелектуального потенціалу в стратегіях державних пріоритетів у контексті сценарного форсайту управління інноваційною економікою. Доведено, що держава повинна визначати стратегії формування державних пріоритетів у контексті сценарного форсайту розвитку інноваційної економіки України. Та водночас бути головним мотиватором реалізації інноваційних ідей, які зароджуються на теренах

національної суб'єктивної свідомості під впливом різноманітних сценаріїв розвитку економіки. В процесі визначення стратегії формування державних пріоритетів розвитку підприємництва актуалізовано уникнення шаблонного копіювання досвіду інших країн у перетворенні інституціональної матриці, стимулюванні інновацій та науково-технічного прогресу. Залучення позитивного досвіду запропоновано здійснювати лише з урахуванням принципу цілепокладання в межах державної стратегії, враховуючи соціально-орієнтовану модель підприємництва з неповторною ментальністю (неформальними правилами) українського народу.

The article considers the modeling of scientific, technical and intellectual potential in the strategies of state priorities in the context of the scenario foresight of innovation economy management. It is proved that the state should determine strategies for the formation of state priorities in the context of the scenario foresight of the development of Ukraine's innovative economy. But at the same time to be the main motivator for the implementation of innovative ideas that emerge in the national subjective consciousness under the influence of various scenarios of economic development. In the process of determining the strategy of formation of state priorities for entrepreneurship development, the avoidance of stereotyped copying of the experience of other countries in the transformation of the institutional matrix, stimulation of innovations and scientific and technological progress was actualized. In order to implement the scenario of the "New Innovation Course" it is proposed to take into account the following priorities of business development: stimulating the development of innovation clusters; support of the national labor market; updating national legislation on entrepreneurship and innovation; transformation of the institutional matrix capable of ensuring the development of entrepreneurship in an innovative economy; moderate state intervention in economic processes, with planning of such intervention according to the temporal logic of innovation economy development. It is proposed to attract positive experience only taking into account the principle of goal setting within the state strategy, taking into account socially oriented business model with unique mentality (informal rules) of Ukrainian people. The study provides an opportunity to argue that the development of entrepreneurship in an innovative economy contributes to a balanced state strategy in the process of determining state priorities for business development. Such strategy should ensure the intensification of innovation in all sectors of the economy and satisfy the economic interests of all economic entities through the introduction and increase of scientific, technical and intellectual potential of the country. In order to increase the intellectual potential of the country there is a need to create an innovative infrastructure taking into account the labor market as the main supplier of intellectual resources for entrepreneurship.

Ключові слова: стратегії, державні пріоритети, сценарний форсайт, управління інноваційною економікою, моделювання науково-технічного потенціалу, моделювання інтелектуального потенціалу.

Key words: strategies, state priorities, scenario foresight, management of innovative economy, modeling of scientific and technical potential, modeling of intellectual potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Держава повинна визначати стратегії формування державних пріоритетів у контексті сценарного форсайту розвитку інноваційної економіки України. Та водночас бути головним мотиватором реалізації інноваційних ідей, які зароджуються на теренах національної суб'єктивної свідомості під впливом різноманітних сценаріїв розвитку економіки. В процесі визначення стратегії формування державних пріоритетів розвитку підприємництва, слід уникати шаблонного копіювання досвіду інших країн у перетворенні інституціональної матриці, стимулюванні інновацій та науково-технічного прогресу. Залучення позитивного досвіду слід здійснювати

лише з урахуванням принципу цілепокладання в межах державної стратегії, враховуючи соціально-орієнтовану модель підприємництва з неповторною ментальністю (неформальними правилами) українського народу. Зазначені факти обумовлюють актуальність теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Існуюча в сучасній Україні система державного регулювання інноваційною діяльністю суб'єктів підприємництва не сприяє повній реалізації сценарію "Нового інноваційного кур-

су" і з цієї причини не може вважатися ефективною [2; 4; 6; 7].

Крім того, реалізація сценарію "Нового інноваційного курсу" передбачає наявність гаранту, який би фіксував та захищав інтереси формальних та неформальних інститутів, підтримував розвиток інноваційної інфраструктури, оскільки держава у цьому сенсі виступає як зовнішня сила, яка забезпечує такий сценарій. Для досягнення зазначеного сценарію потрібні істотні зміни основних макроструктурних пропорцій, зокрема: зміна структури товарного виробництва на користь обробних галузей [1; 8—11]. З огляду на обмеженість державних ресурсів, необхідно визначити пріоритетні та бюджетотворюючі галузі промисловості, яким держава повинна надавати селективну підтримку — так звані підприємства-зростання [3; 5].

Усі заходи державного впливу в межах зазначеного сценарію слід формувати з розуміння того, що держава як організація володіє конкурентними перевагами в реалізації засобів регуляторного впливу (примусу, контролю, відповідальності, покарання), що за вдалого їх застосування підсилює результативність інноваційного розвитку підприємництва.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження моделювання науково-технічного та інтелектуального потенціалу в стратегіях державних пріоритетів у контексті сценарного форсайту управління інноваційною економікою.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Актуалізація державного регулювання підприємництвом з урахуванням сценарного форсайту розвитку інноваційної економіки постає також з того, що світовий досвід економічного розвитку свідчить про те, що плановане державне стратегування є оптимальним шляхом стимулювання науково-технічного переозброєння та поетапної диверсифікації будь-якого виробництва в умовах несприятливого зовнішнього середовища.

З метою реалізації сценарію "Нового інноваційного курсу" слід формувати такі пріоритети розвитку підприємництва: стимулювання розвитку інноваційних кластерів; підтримка національного ринку праці; оновлення національного законодавства з питань підприємництва та інноваційної діяльності; перетворення інституціональної матриці здатної забезпечити розвиток підприємництва в умовах інноваційної економіки; помірне

втручання держави в економічні процеси, з плануванням такого втручання відповідно темпоральної логіки розвитку інноваційної економіки.

Важливим кроком до стимулювання підприємницької діяльності у сфері інновацій є проведення державної політики щодо підвищення мінімальної заробітної плати, що сприятиме збільшенню інвестування у власну справу, зміцненню купівельної спроможності та забезпеченню стійкого попиту.

Існує потреба в удосконаленні оцінювання інтелектуальної праці та підвищення на цій основі заробітної плати у секторах освіти, науки та інновацій. Крім того, важливо визначити перспективні стратегічно важливі для держави наукові напрямки і забезпечити їх матеріально-технічною та інформаційною базою, логістикою, кадрами і гарантіями впровадження отриманих результатів. Особливої уваги з боку органів державної влади потребує створення повноцінної інноваційної інфраструктури підтримки підприємництва.

Усі сформульовані вище пропозиції дозволяють сформувати етапи визначення державних пріоритетів розвитку підприємництва в інноваційній економіці за сценарієм "Новий інноваційний курс" (рис. 1). Слід зазначити, що ефективність реалізації запропонованих етапів знаходиться у прямій залежності від інтелектуального рівня державних посадовців, їх адміністративного досвіду у напрямку стратегування. Інтелектуальна праця ґрунтується на сукупності наявних персональних здібностей або вмінь, які оцінюються за рівнем отриманої освіти, здатністю до систематичного навчання та підвищення досвіду, котрі застосовуються в практичній діяльності на користь суспільного розвитку. У зв'язку з цим, підвищення рівня інтелектуального потенціалу державних посадовців буде сприяти найліпшій реалізації сценарію "Новий інноваційний курс".

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження надає можливість стверджувати, що розвитку підприємництва в інноваційній економіці сприяє виважене державне стратегування в процесі визначення державних пріоритетів розвитку підприємництва. Таке стратегування повинне забезпечити активізацію інноваційної діяльності в усіх секторах економіки та задовольнити економічні інтереси усіх суб'єктів господарювання за рахунок упровадження та примноження науково-технічного та інтелектуального потенціалу країни.

Таблиця 1. Визначення стратегії формування державних пріоритетів у контексті сценарного форсайту розвитку інноваційної економіки України

Сценарний форсайт розвитку інноваційної економіки	Загрози зовнішнього оточення	Опортуністичні явища	Характеристика деформацій в інституціональній матриці	Пропонована стратегія формування державних пріоритетів	Преваги реалізації стратегії	Загрози реалізації стратегії
Сценарій 1 «Соціально-економічний та політичний колапс»	Військова інтервенція; знецінення національної валюти; фінансова криза як на макро-, так і на метарівні; тотальне збідніння населення; дефолт; всеосяжна мілітаризація економіки; застарілість виробничих фондів; тривала гіперінфляція; політична та фінансова криза; слабка інфраструктурна підтримка; епідемії або глобальні пандемії; високий рівень злочинності; тотальна корупція та бюрократизм; неузгодженість у діях та низька ефективність роботи трьох гілок влади; офшоризація економіки; значна вичерпність природних ресурсів тощо	Корупція, шахрайство, шантаж; комерційний шпіонаж; злочинність; бюрократія; сепаратизм; агентські суперечки та картельні змови; виробничі та трудові конфлікти; популізм; утилітизм; малої бізнесу; зрив контрактних умов тощо	«Провали» в усіх інститутах та повна втрата ефективних формальних і неформальних інституціональних взаємодій. Значна деформація інституціональної матриці	<i>Стратегія «Жорсткого адміністративного форсажу»</i> 1. Активне втручання держави в економіку. 2. Жорсткі директивні заходи щодо планування економіки. 3. Пріоритети розвитку приватної власності. 4. Повна реструктуризація або реорганізація інститутів, виробництва та сфери послуг. 5. Формування нових видів інноваційної інфраструктури. 6. Стимулювання інноваційних форм зайнятості. 7. Підвищення інтелектуалізації та професійних здібностей трудових ресурсів	Досягнення швидких коротко-строчкових результатів	Екстенсивне економічне зростання. Короткостроковість дій стратегії внаслідок значного опору системи та підвищення трансакційних витрат (внаслідок високої сили тертя – за підходом Р. Коуза)
Сценарій 2 «Заморожена депресія»	Висока сировинна залежність виробництва; назріваюча стагнація економіки; низька якість вітчизняної продукції; латентні фінансові, економічні, політичні та суспільно-демографічні загрози; «замороження» практично усіх інноваційних реформ; низький рівень забезпечення прав приватної власності та розвитку малого бізнесу; висока турбулентність соціально-економічних явищ; колізії та проталани в законодавстві тощо	Відтік «мізків»; корупція, шахрайство, шантаж; інтелектуальне «піратство»; підвищення суїцидів серед населення; трудові та виробничі конфлікти тощо	Відтік «мізків»; корупція, шахрайство, шантаж; інтелектуальне «піратство»; підвищення суїцидів серед населення; трудові та виробничі конфлікти тощо	<i>Стратегія «Помірно-поступальних змін»</i> 1. Помірне втручання держави в економіку. 2. Комбіновані заходи щодо планування розвитку економіки: директивно-ринкові. 3. Стимулювання розвитку приватної власності. 4. Часткова реструктуризація та реорганізація інститутів, виробництва та сфери послуг. Формування заходів з ліквідації усталених інертних інституціональних формальних та неформальних взаємодій	Досягнення відносно швидких результатів у середньостроковій перспективі	Переважання екстенсивного економічного зростання над інтенсивним. Опір системи внаслідок втрати її адаптаційності, гнучкості та інноваційності. Ментальний супротив усталеності та тривалий час існуючих норм

Продовження таблиці 1

Сценарний форсайт розвитку інноваційної економіки	Загрози зовнішнього оточення	Опортуніс- тичні явища	Характеристика деформацій в інституціональ- ній матриці	Пропонувана стратегія формування державних пріоритетів	Преагги реалізації стратегії	Загрози реалізації стратегії
Сценарій 3 «Керований холод»	Відсутність закритого циклу виробництва; значні суперечки та колізії між діючими політичними партіями стосовно перспектив подальшого розвитку держави; висока перспектива настання фінансової та політичної кризи; намагаючись розбалансованість між діючими формальними та неформальними інститутами; дисбаланс ринкового попиту та пропозиції на ринку праці тощо	Міжпартійні конфлікти; опортунізм у соціально-трудових відносинах; корупція та бюрократизм; недобросовісні шахрайські дії конкурентів та партнерів тощо	Часткові «провали» в інституціональній матриці. Низька ефективність окремих формальних та неформальних інституціональ-них взаємодій	Стратегія «Планового інноваційного розвитку» 1. Мінімальне втручання держави в економіку та ринкові процеси. 2. Забезпечення паритету стейкхолдерів підприємства при плануванні подальшого інноваційного розвитку. 3. Принципова зміна логіки подальшого державного регулювання у напрямку переусвідомлення значення інноваційного бізнесу та людини в системі національної економіки. 4. Продовження політики стимулювання розвитку малого бізнесу та приватної власності Ліквідація неіснуючих політичних партій та оновлення політичної еліти	Помірне досягнення результатів у середньо-строківій та довгостроковій перспективі. Інтенсивне економічне зростання у довгостроковій перспективі	Опір системи внаслідок зміни політичних еліт, які втілювали реформаторські заходи з інноваційного розвитку
Сценарій 4 «Новий інноваційний курс»	Наростаюча конкуренція на мета- та макrorівнях між інноваційними підприємствами; невідповідність нормативно-правової бази та інфраструктурних елементів діючій інноваційній економіці; швидка зміна споживачьких симпатій; застарілість основних фондів; дефіцит інвестицій та фінансового капіталу для покриття інноваційної діяльності; зміна політичного курсу на традиційний розвиток національної економіки тощо			Стратегія «Формування нового інноваційного курсу засновано на реалізації авторської методології неінноваційного формування державних пріоритетів розвитку підприємств» 1. Стимулювання розвитку інноваційних кластерів. 2. Підтримка ринку праці. 3. Оновлення національного законодавства з питань підприємництва та інноваційної діяльності. 4. Перетворення інституціональної матриці, здатної забезпечити розвиток підприємства в умовах інноваційної економіки Помірне втручання держави в економічні процеси, з плануванням такого втручання відповідно темпоральної логіки розвитку інноваційної економіки	Досягнення результатів у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі. Забезпечення інтенсивного економічного зростання	Високі ресурсні вимоги системи до формування стратегії розвитку підприємства. Динамізм, швидкозмінистість та значні коливання соціально-економічного розвитку в умовах інноваційної економіки

Рис. 1. Етапи визначення державних пріоритетів розвитку підприємництва в інноваційній економіці за сценарієм "Новий інноваційний курс"

З метою підвищення інтелектуального потенціалу країни існує потреба у створенні інноваційної інфраструктури з урахуванням ринку праці як основного постачальника інтелектуальних ресурсів для сфери підприємництва.

Література:

1. Боровік Л.В. Методологія реалізації інвестиційної політики у аграрній галузі. Причорноморські економічні студії. 2017. № 14. С. 110—114.
2. Гнатенко І.А. Визначення інновацій як інструментарію національного підприємництва. Науковий вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія "Економіка". 2018. Т. 23. Вип. 5 (70). С. 38—42.

3. Гнатенко І. Вплив національного інноваційного підприємництва на сталий розвиток ринку праці. Вісник Херсонського державного університету. 2018. № 32. С. 69—72.

4. Гнатенко І.А. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. Науковий журнал "Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії". 2018. № 6 (18). С. 70—74.

5. Мехеда Н.Г., Маренич А.І. Наслідки євроінтеграції: соціальний аспект. Фінансовий простір. 2013. № 4 (12). С. 209—214.

6. Несторенко Т.П. Інфраструктура города в контексте его конкурентоспособности. 36. наукових праць (Миколаїв). Вип. 59 "Економічні науки", Чорноморський державний університет імені Петра Могили. 2007. Т. 72. С. 70—76.

7. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubeshanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. № 1. P. 129—135.

8. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubeshanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2020. Vol. 4. № 35. P. 238—247.

9. Tregubov O., Holovina L. Global experience in providing social protection of population. Papers in Economics and Finance. Published by: Wydzia? Ekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. 2020. № 4. P. 17—25.

10. Yepifanova I., Dzhezdzhula V. Methodology of evaluation of innovative potential of enterprises. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2020. № 6 (3). P. 171—190.

11. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubeshanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol. 42. № 4. P. 504—515.

References:

1. Borovik, L.V. (2017), "Methodology of investment policy implementation in the agricultural sector", Prychornomors'ki ekonomichni studiyi, vol. 14, pp. 110—114.

2. Hnatenko, I. (2018), "Definition of innovations as tools of national entrepreneurship", Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Seriya "Ekonomika", vol. 23, 5 (70), pp. 38—42.

3. Hnatenko, I. (2018), "The Impact of National Innovative Entrepreneurship on Sustainable Development of the Labor Market", Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu-Bulletin of the Kherson State University, vol. 32, pp. 69—72.

4. Hnatenko, I. (2018), "Methodological bases of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship", Ekonomichnyy visnyk Zaporizhkoji derzhavnoji inzhenernoji akademiji-Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy, vol. 6 (18), pp. 70—74.

5. Meheda, N.G. and Marenich, A.I. (2013), "Consequences of European integration: social aspect", Finansovyy prostir, vol. 4 (12), pp. 209—214.

6. Nestorenko, T.P. (2007), "City infrastructure in the context of its competitiveness", Zb. naukovykh prats' (Mykolayiv), vyp. 59 "Ekonomichni nauky", Chornomors'kyy derzhavnyy universytet imeni Petra Mohyly, vol. 72, pp. 70—76.

7. Brockova, K., Rossokha, V., Chaban, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubeshanska, V. (2021), "Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 43.1, pp. 129—135.

8. Rakhmetulina, Z., Pokataieva, O., Trokhymets, O., Hnatenko, I. and Rubeshanska, V. (2020), "Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market", Financial and credit activities: problems of theory and practice, vol. 4.35, pp. 238—247.

9. Tregubov, O. and Holovina, L. (2020), "Global experience in providing social protection of population", Papers in Economics and Finance. Published by: Wydzia? Ekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, vol. 4, pp. 17—25.

10. Yepifanova, I. and Dzhezdzhula, V. (2020), "Methodology of evaluation of innovative potential of enterprises", Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, vol. 6 (3), pp. 171—190.

11. Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Isai, O., Shtuler, I., Samborskyi, O. and Rubeshanska, V. (2020), "Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 42.4, pp. 504—515.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК339.138:339.137.2:637.146.34:659.118

М. Р. Мардар,

д. т. н., професор кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0003-0831-500X

І. А. Устенко,

к. т. н., доцент кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-5527-4944

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.17.10

РОЗРОБКА МАРКЕТИНГОВИХ МЕТОДІВ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЙОГУРТІВ ЛОКАЛЬНИХ ВИРОБНИКІВ

M. Mardar,

Doctor of Technical Sciences, Professor of the Department of Marketing, Business and Trade,
Odesa National Academy of Food Technologies

I. Ustenko,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Marketing,
Business and Trade, Odesa National Academy of Food Technologies

DEVELOPMENT OF MARKETING METHODS TO INCREASE COMPETITIVENESS OF YOGURTS FROM LOCAL PRODUCERS

У статті розглядається ринок молока та молочних продуктів в Україні. Проведена розробка маркетингових методів підвищення конкурентоспроможності йогуртів на прикладі локальних молокопереробних підприємств, а саме ТОВ "Гормолзавод" для ТМ "ГМЗ" (Одеса) за допомогою аналізу реальної конкуренції на молочному ринку. Визначено концентрацію бізнесу на ринку кисломолочних продуктів йогуртів ТОВ "Гормолзавод" та його конкурентів за допомогою індексу Херфіндаля-Хіршмана. Побудована карта стратегічних груп продукції конкурентів ТОВ "Гормолзавод", яка свідчить про високу диференціацію йогуртів на ринку Одеського регіону. Побудована матриця McKinsey, а також багатокутник конкурентоспроможності для питних йогуртів. Для обґрунтування та розробки маркетингових методів підвищення конкурентоспроможності йогуртів локальних виробників розроблена матриця SWOT-аналізу ТОВ "Гормолзавод". Розроблено план реалізації заходів вдосконалення інтенсивності просування та пізнаваності продукції для ТОВ "Гормолзавод".

The statistics show the market of milk and dairy products in Ukraine. Marketing methods were developed to promote the competitiveness of yoghurts on the application of local dairy processing enterprises, and Gormolzavod LLC for TM "GMZ" (Odessa) for an additional analysis of real competition in the dairy market. Concentration of business on the market of fermented milk products in yoghurts of TOV "Gormolzavod" is assigned that rivals for the additional index of Herfindal-Khirshman. The map of strategic product groups of competitors of the "Gormolzavod" LLC was prompted to indicate the high differentiation of yoghurts on the market of the Odessa region. Motivated by the McKinsey Matrix, as well as a range of competitiveness for drinkable yoghurts. For the development of marketing methods to promote the competitiveness of yoghurts in local virobniiks, the SWOT-analysis matrix of Gormolzavod LLC has been broken up. The plan for the implementation of visits to the detailed intensity of drying and production of products for TOV "Gormolzavod"

has been broken up. The main strategic directions of the development of TM "GMZ" have been proponent of the gained authority, bringing the company to the local market of dairy products in the Odessa region. It is necessary to work through the promotion of the awareness and popularity of the trade mark, the comprehensiveness of the assortment, the holding of marketing campaigns at the dairy industry, the advertising campaign by the way of distributing the detailed information about the products in the web.

They proponed at the Gormolzavod LLC a strategy of concentric diversification — the introduction of new types of yoghurts with vegetable products from PET-dance. To stimulate sales and inform about the new products of LLC "Gormolzavod" drinking yogurts with vegetable fillings without sugar, the following measures are proposed: to present to consumers a new line of yogurts; to tell about features and to provide accurate knowledge of a product in which tasty and useful components were combined; make it recognizable so that the consumer can easily identify and differentiate yogurt among similar products of competing brands.

Ключові слова: локальний виробник, питні йогурти, конкурентоспроможність продукції, карта стратегічних груп конкурентів, матриця McKinsey/GE, привабливість ринків, стимулювання збуту.

Key words: local producer, drinking yoghurts, product competitiveness, map of strategic groups of competitors, McKinsey/GE matrix, attractiveness of markets, sales promotion.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах інтеграції економіки України в міжнародний економічний простір і у зв'язку з посиленням процесів глобалізації, забезпечення конкурентоспроможності продукції є основою ефективності діяльності підприємства на стратегічному рівні. Недостатнє вивчення питань конкурентоспроможності підприємства може привести не тільки до її зниження, але і до виникнення конкурентних недоліків, що є загрозою подальшій діяльності підприємства. Конкурентоспроможність характеризує не тільки власне товар, але також ступінь відповідності його характеристик і властивостей потребам та запитам цільових груп споживачів. З ряду аналогічних більш конкурентоспроможними будуть товари, що забезпечують більший ступінь задоволення споживачів при прийнятному рівні витрат на придбання і споживання, тобто ціни споживання [1].

Одночасно забезпечити найвищий ступінь задоволення споживачів при мінімальних витратах на придбання і споживання товару важко. Тому слід дотримуватися певного компромісу між рівнем задоволення і ціною споживання, яка повинна відповідати цьому рівню, тобто бути справедливою, насамперед, з точки зору споживачів [2; 3].

Йогурт — один із найпопулярніших кисломолочних продуктів. Річне споживання нині сягає 2,5 кг на людину в рік [4]. Найзатребуваніша саме питна продукція — її купують вдвічі частіше, ніж густі йогурти. Але і конкуренція на цю продукцію велика. Виробникам необхідно розробити діючі маркетингові методи підвищення конкурентоспроможності саме своєї продукції, а особливо локальної, щоб витримати натиск великих конкурентів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам дослідження ринку молока та молочної продукції присвячено публікації багатьох вітчизняних вчених Карпенко В.А., Шевченко А.В., Масляєва О.О., Іщук С.О., Ляховська О.В., Голішевська В.П., Мінасян О.Г. та ін. Водночас невирішеними залишаються питання підвищення конкурентоспроможності молочної продукції локальних виробників, а це у свою чергу вимагає проведення більш поглиблених маркетингових досліджень.

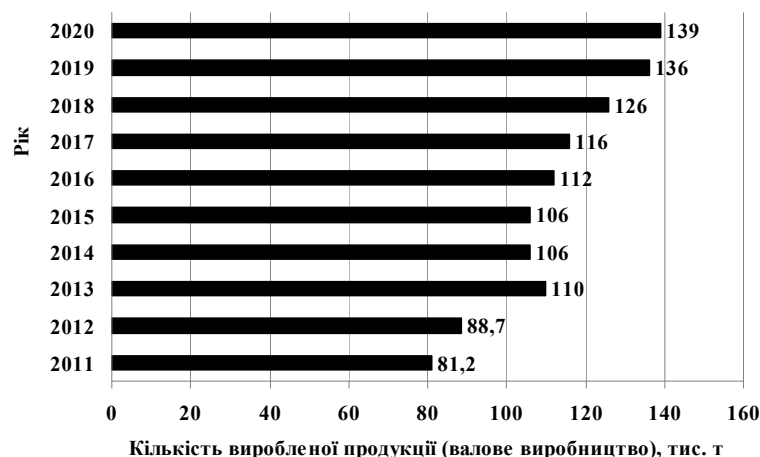
МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка діючих маркетингових методів підвищення конкурентоспроможності йогуртів на прикладі локальних молокопереробних підприємств, а саме ТОВ "Гормолзавод" для ТМ "ГМЗ" (Одеса) за допомогою аналізу реальної конкуренції на молочному ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Впродовж останнього десятиріччя український ринок йогуртів динамічно розвивається, і причин тому багато: загальне зростання попиту на молочну продукцію, "європеїзація" культури споживання і мода на йогурт. Причому саме мода на йогурт внаслідок "європеїзації" культури споживання є найбільш вагомою причиною [4; 5].

Для успішного розвитку ринку йогуртів в Україні необхідна сировинна база, а це передусім молоко. В останні роки виробництво молока знижувалося через низьку рентабельність. Фермерам було вигідніше пускати корів на м'ясо, ніж утримувати їх заради молока. В результаті, поголів'я скоротилося, і щоб відновити

Рис. 1. Виробництво продукції за 2011— 2020 роки

його будуть потрібні кошти і час. Відповідно до науково-обґрунтованих норм харчування кожна людина має споживати в середньому 380 кг (у перерахунку на молоко) молока і молочних продуктів, серед яких 120 кг молока у свіжому вигляді. Реально українці споживають близько 210 кг. Але у 2019 році споживання молока та молочних продуктів в Україні досягло антирекордного за період незалежності рівня — менше 200 кг. При цьому основною причиною зниження стала не зміна раціону за рахунок збільшення в ньому частки продуктів преміум сегменту, а суттєве зменшення доходів українців протягом останніх 30 років внаслідок низки економічних криз, спричинених як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Саме цим пояснюється висока частка витрат на харчування, яка в Україні у 2019 році була однією із найвищих у світі — понад 40% (на молочні продукти 14%). У розвинених країнах показник витрат на харчування не перевищує 15%. Зарубіжний досвід свідчить про те, що в окремих країнах (Франція, Фінляндія, Польща та ін.) рівень споживання молока і молокопродуктів в розрахунку на одну особу населення перевищує 410 кг [6; 7].

Введення нового стандарту на молоко в липні 2018 року покликане вивести вітчизняну молочну галузь на новий якісний рівень. Повноцінне функціонування ринку молока і молочної продукції в Україні залежить від кількості та якості виробленої натуральної сировини, асортименту переробленої продукції, доходів і потреб споживачів [8]. Перші позитивні результати вже є: за підсумками останніх дев'яти місяців виробництво молока сорту "екстра" збільшилось на 33,8%, "вищий" — на 7,8% [9].

Згідно з глобальним дослідженням "Ринок 2020 року, Йогурт", очікується, що світовий ринок йогурту в найближчі п'ять років зросте

приблизно на 4,0% у середньому, і досягне 81800 мільйонів доларів США в 2024 році в порівнянні з 64600 мільйонами доларів США в 2019 році, згідно з новим дослідженням. Останні 10 років український ринок йогуртів активно розвивається. Європейська "мода" на йогурт добре прижилася і у нас. Про попит споживання йогурту у нас говорять і цифри, щорічно приріст споживання цього напою в середньому становить 4,8% [4].

За даними Державної служби статистики виробництво йогурту питного починаючи з 2011 року збільшувалось (рис. 1) [10]. Крім зростання власного виробництва зростають і за-

Таблиця 1. Виробники йогуртів в Україні, які представлені в торгових мережах Одеської області, 2020 р.

Виробник	Торгова марка	Частка підприємства, %
ТОВ «Данон»	ТМ «Активія», ТМ «Актімель», ТМ «Данон»	34,2
ТОВ «Молочна компанія «Галичина»	ТМ «Галичина»	14,9
ПрАТ «Вімм-Білл-Данн Україна»	ТМ «Слов'яночка»	10,6
ДП «Лакталіс - Україна»	ТМ «Лактель»	10,1
ПрАТ «Комбінат «Придніпровський»	ТМ «Злагода»	7,1
Група PepsiCo	ТМ «Чудо»	5,3
ТДВ «Яготинський маслозавод»	ТМ «Яготинське»	3,5
ПрАТ «Тернопільський молокозавод»	ТМ «Молокія»	3,0
ГК «ТерраФуд»	ТМ «Біла лінія»	2,4
ПрАТ «Юрія»	ТМ «Волошкове поле»	2,2
ТДВ «Баштанський сирзавод»	ТМ «Славія»	1,9
ТОВ «Молочний дім»	ТМ «Фані»	1,1
Локальні: ТОВ «Гормолзавод», м. Одеса	ТМ «ГМЗ»	0,2
Локальні: ТОВ «Титан», м. Кілія	ТМ «Кілія»	0,1
Інші		3,4
Разом		100

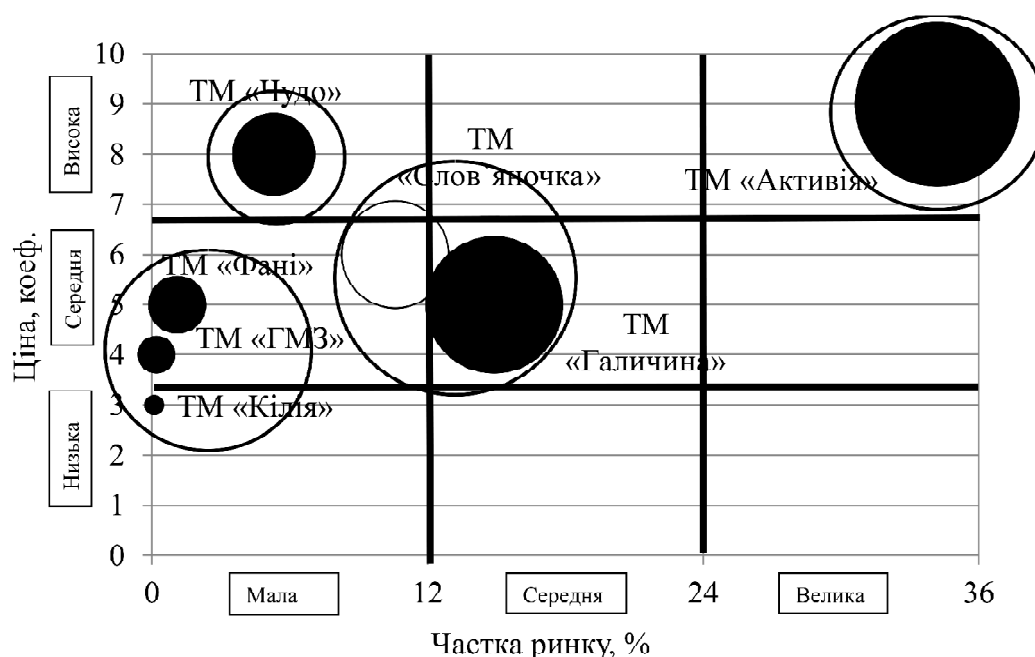

Рис. 2. Карта стратегічних груп продукції конкурентів ТОВ "Гормолзавод"

рубіжні поставки в порівнянні з 2018 р вони виросли на 32,5 % [11].

На рівень споживання йогуртів загалом впливають такі чинники, як загальний попит на молочну продукцію та рівень доходів населення. Обидва ці показники суттєво вище у великих містах. Однак останнім часом відмінності у споживанні йогуртів між міською та сільською місцевістю все більш згладжуються (в т.ч. завдяки розвитку інфраструктури сіл і невеликих міст, поряд з тенденцією міграції корінного міського населення в село через зниження комфорту життя в мегаполісах при перенаселенні) [6; 12].

Що стосується структури ринку йогуртів України, то все більше споживачів схильється до питних йогуртів, ніж до десертних, бо їх зручніше куштувати на роботі, коли швидко треба перекусити, тому що життя дуже швидко плине. Причому більшість питних йогуртів, представлених на вітчизняному ринку, — це продукція місцевого виробництва. Говорячи про смакові переваги, українці охочіше купують йогурти з наповнювачами (з полуничним, малиновим та іншими смаками) — близько 25—30% від загального споживання. Якщо в Європі чистим йогуртам, без наповнювачів відводиться половина ринку, то у нас мода на натуральні йогурти без цукру тільки починає формуватися [4].

Виробники йогуртів в Україні, які представлені в торгових мережах Одеської області наведені у таблиці 1 [13—19].

ТОВ "Гормолзавод" є локальним підприємством. Продукція "ГМЗ", яка вироблена на сучасному обладнанні — натуральна, з мінімальними термінами зберігання [19]. Виробництво продукції здійснюється відповідно до нормативних документів таких як: ДСТУ і ТУ із застосуванням теплової обробки методом пастеризації. Подібні режими нейтралізують патогенні хвороботворні мікроорганізми. При цьому натуральні і корисні властивості молока не змінюються. ТОВ "Гормолзавод" випускає широку лінійку продукції різної жирності: молоко, кефір, ряжанку, сметану, йогурти.

Визначимо концентрацію бізнесу на ринку кисломолочних продуктів йогуртів ТОВ "Гормолзавод" та його конкурентів. Індекс Херфіндаля-Хіршмана приймає значення від 0 (в ідеальному випадку досконалої конкуренції, коли на ринку нескінченно багато продавців, кожний з яких контролює малу частку ринку) до 1 (коли на ринку діє тільки одна фірма, що проводить 100% випуску). Якщо рахувати ринкові частки у відсотках, індекс прийматиме значення від 0 до 10 000. Чим більше значення індексу, тим вище концентрація продавців на ринку [1; 2; 20].

Індекс Херфіндаля-Хіршмана показує, яке місце, частку на зазначеному ринку займають продавці, які володіють малими частками. За значеннями коефіцієнтів концентрації (CR) і індексів Херфіндаля-Хіршмана (ІНН) виділяються три типи ринку: I тип — високо концентровані ринки: при $70\% < CR < 100\%$; $1800 < ІНН < 10000$; II тип — помірно концентровані рин-

Таблиця 2. Оцінки привабливості ринків за групами молочної продукції

Характеристики привабливості ринків	Вага	Групи молочної продукції							
		йогурти		молоко		кефір		сметана	
		Оцінка	Зважена оцінка	Оцінка	Зважена оцінка	Оцінка	Зважена оцінка	Оцінка	Зважена оцінка
Частка продукції в загальному об'ємі реалізації	0,1	8	0,8	4	0,4	9	0,9	2	0,2
Річні темпи зростання ринку	0,1	6	0,6	5	0,5	7	0,7	4	0,4
Прибутковість	0,25	9	2,25	5	1,25	6	1,5	5	1,25
Рівень конкуренції	0,2	6	1,2	4	0,8	5	1	3	0,6
Бар'єри входу на ринок	0,1	7	0,7	6	0,6	8	0,8	4	0,4
Циклічність попиту	0,05	7	0,35	9	0,45	9	0,45	4	0,2
Рівень ризику	0,05	9	0,45	6	0,3	7	0,35	5	0,25
Схильність ринку до зміни при зміні навколишнього середовища	0,05	7	0,35	7	0,35	7	0,35	7	0,35
Схильність ринку до інфляції	0,05	7	0,35	6	0,3	6	0,3	4	0,2
Чутливість ринку до цін	0,05	7	0,35	7	0,35	7	0,35	5	0,25
Сумарна зважена оцінка	1	-	7,4	-	5,3	-	6,7	-	4,1

ки: при $45\% < CR < 70\%$; $1000 < ІНН < 1800$; ІІІ тип — низькоконцентровані ринки: при $CR < 45\%$; $ІНН < 1000$ [1; 2; 20].

Отже, $ІНН=1732,8$ — і ринок є високо концентрованим. Тобто ринок вважається неконкурентним для конкуренції, у цих межах значення індексу не дозволяє злиття підприємств. Не витримуються наступні додаткові умови:

— жодне з підприємств не займає більше 31% ринку — ТОВ "Данон" займає 34,2 %;

— будь-які два підприємства не займають більше 41% ринку — ТОВ "Данон" та ТОВ "Молочна компанія "Галичина" займають 49,1 %;

— будь-які три підприємства не займають більше 54% ринку — ТОВ "Данон", ТОВ "Молочна компанія "Галичина" та ПрАТ "Вімм-Білл-Данн Україна" займають 59,7 %;

— будь-які чотири підприємства не займають більше 63% ринку — ТОВ "Данон", ТОВ "Молочна компанія "Галичина", ПрАТ "Вімм-Білл-Данн Україна" та ДП "Лакталіс — Україна" займають 69,8 % ринку.

Для визначення структури галузі у розрізі продукції підприємств-конкурентів, які посідають близькі позиції на ринку та конкурують між собою на основі одних конкурентних переваг і однаковими методами, здійснюючи аналогічні стратегії з використанням аналогічних ресурсів, побудуємо карту стратегічних груп продукції конкурентів.

Всі підприємства-конкуренти реалізують одну і ту ж продукцію — питні йогурти — на одному і тому ж ринку. Обрали конкурентів за принципом: головні лідери, з середнім об'ємом реалізації та локальні підприємства Одеської області. Всі торгові марки присутні в супермаркетах м. Одеси.

Виходячи з розрахованих даних, зобразимо графічну модель карти стратегічних груп конкурентів (рис. 2).

Побудована карта стратегічних груп дає змогу виділити чотири основних стратегічних групи. Розміщення декількох стратегічних груп на карті означає, що групи конкурентів виступають на ринку з різними стратегіями; кожний з них застосовує свої власні прийоми конкурентної боротьби й займає відособлену позицію на ринку.

Використання на карті кіл різного діаметра (діаметр відповідає загальній частці ринку виробника, згрупованих у стратегічні групи) дозволяє наочно відобразити відносні розміри кожної стратегічної групи. До першої стратегічної групи входять три торгові марки — ТМ "Кілія", ТМ "ГМЗ" та ТМ "Фані" із широким асортиментом йогуртів, з малою часткою ринку та середньою ціною. ТМ "Чудо" належить до другої стратегічної групи. Йогурти Групи РерсіСо характеризуються малою часткою ринку та високою ціною. Третю стратегічну групу складають ТМ "Слов'яночка" та ТМ "Галичина", які мають середню частку ринку та середні ціни на асортимент, порівняно високий рівень матеріально-технічного забезпечення. До четвертої стратегічної групи належить ТМ "Активія" від ТОВ "Данон", провідного виробника натуральних, високоякісних кисломолочних продуктів, що здобули визнання споживача на більшості території України. Підприємство характеризується високою величиною чистого прибутку, розвиненістю інноваційної діяльності, маючи широкий асортимент продукції і охоплюючи великий сегмент ринку збуту. Побудована карта стратегічних груп конкурентів

Таблиця 3. Оцінки конкурентних позицій продуктів у портфелі ТОВ "Гормолзавод"

Характеристики конкурентних позицій товару	Вага	Групи молочної продукції							
		йогурти		молоко		кефір		сметана	
		Оцінка	Зважена оцінка	Оцінка	Зважена оцінка	Оцінка	Зважена оцінка	Оцінка	Зважена оцінка
Ринкова частка, що контролюється	0,1	3	0,3	4	0,4	5	0,5	2	0,2
Темпи зростання ринкової частки	0,05	7	0,35	6	0,3	6	0,3	4	0,2
Якість продукції	0,15	8	1,2	8	1,2	10	1,5	9	1,35
Конкурентоздатність ціни	0,15	8	1,2	7	1,05	9	1,35	6	0,9
Асортимент продукції	0,1	7	0,7	4	0,4	8	0,8	4	0,4
Рівень цін на продукцію	0,1	7	0,7	7	0,7	7	0,7	6	0,6
Ефективність рекламної діяльності	0,1	3	0,3	4	0,4	5	0,5	2	0,2
Ступінь освоєння інноваційних технологій	0,1	7	0,7	5	0,5	9	0,9	6	0,6
Імідж підприємства	0,15	6	0,9	7	1,05	8	1,2	4	0,6
Сумарна зважена оцінка	1	-	6,35	-	6	-	7,75	-	5,05

Таблиця 4. Дані для матриці McKinsey

Показник	Продукція			
	йогурти	молоко	кефір	сметана
Сумарна зважена оцінка привабливості галузі конкурентної позиції	7,4 6,35	5,3 6,0	6,7 7,75	4,1 5,05
Частка продукції в загальному об'ємі реалізації підприємства, %	29	23	42	6

свідчить про високу диференціацію йогуртів на ринку Одеського регіону.

Аналізована ТМ "ГМЗ" від ТОВ "Гормолза-

вод" займає досить вузький сегмент ринку йогуртів, яка характеризується високим рівнем конкуренції в галузі з великою кількістю гравців. Найближчими конкурентами ТМ "ГМЗ" є ТМ "Кілія" та ТМ "Фані". Порівняно зі своїми конкурентами йогурти ТМ "ГМЗ" займають більш сильну позицію на ринку в порівнянні з ТМ "Кілія" та більш слабку з ТМ "Фані", які пов'язані з невеликим масштабом господарської діяльності, що перешкоджає його динамічному розвитку і просуванню на ринку.

Далі дамо оцінку конкурентоспроможності йогуртам ТМ "ГМЗ" серед всієї виробленої продукції ТОВ "Гормолзавод". Підприємству потрібно розуміти, в які товари найбільш доцільно інвестувати. Розібратися в цьому допоможе — матриця McKinsey/GE. Матриця є одним з найбільш популярних сучасних інструментів портфельного аналізу. На практиці матриця McKinsey/GE дозволяє відповісти на наступні питання: які товари потребують підвищення конкурентоспроможності, які товари є пріоритетними в просуванні та розвитку, як найбільш ефективно розподілити ресурси між товарами, в яких товарах слід скоротити використання ресурсів компанії в зв'язку з їх непривабливістю. Конкурентна сила кожного товару — це сильне або слабе місце підприємства.

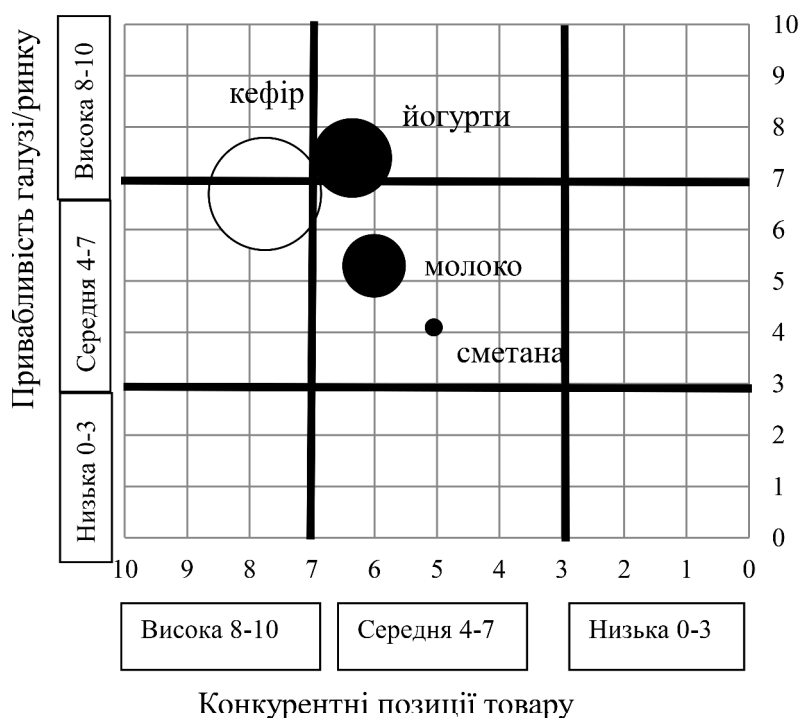

Рис. 3. Матриця McKinsey ТОВ "Гормолзавод"

Наступний етап складання матриці McKinsey/GE — визначення конкурентної сили кожної продукції. Слід з'ясувати, наскільки великі переваги має товар, чи є він більш прибутковим, ніж у конкурентів, оцінити його довгострокову конкурентоспроможність [21—23].

На початку оцінимо привабливість галузі для груп продукції йогурти, молоко, кефір, сметана (табл. 2).

Самий привабливий ринок для йогуртів і складає 7,4, це високий рівень, кефір відстає на 0,7 і складає 6,7, що теж є високою привабливістю. Молоко відноситься до середнього рівня (5,3), сметана займає останнє місце — 4,1. Далі оцінимо конкурентні позиції продуктів у портфелі ТОВ "Гормолзавод" (табл. 3).

У цьому випадку високі конкурентні позиції займає кефір з оцінкою 7,75, середні — йогурти (6,35) та молоко (6,0), і найнижчу позицію займає сметана з оцінкою 5,05.

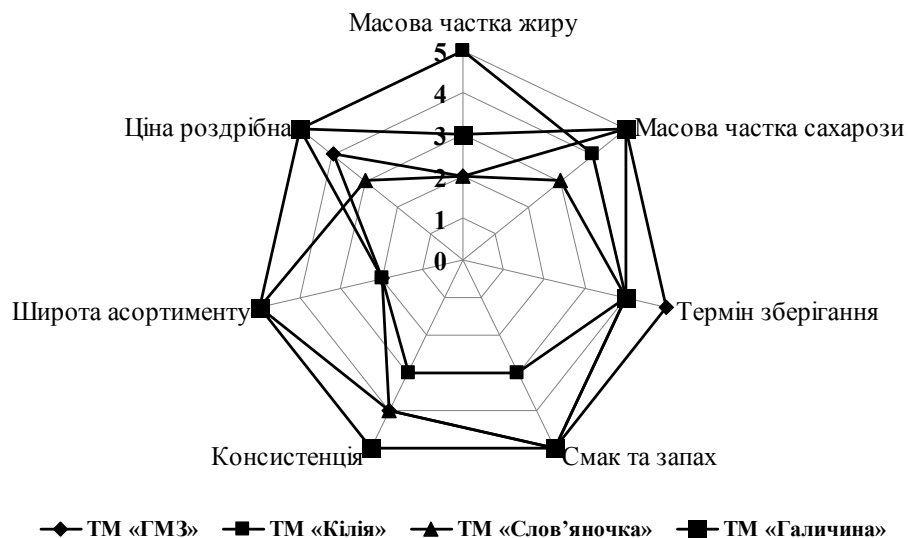
За зведеними даними зобразимо графічну модель матриці McKinsey ТОВ "Гормолзавод" (табл. 4).

Матриця "привабливість-конкурентоздатність" наведена на рисунку 3.

Проаналізуємо позиції в матриці McKinsey/GE. Стратегічна зона господарювання (СЗГ) "Кефір" відноситься до "переможців", тобто середня ринкова привабливість, але явні переваги на ринку.

Для такої СЗГ необхідно, перш за все визначити привабливі сегменти для інвестування. СЗГ "Йогурти" теж "переможець", але з вже з високим ступенем привабливості ринку і середнім рівнем відносних переваг товару. Стратегічним завданням підприємства є, визначення слабких і сильних сторін, а потім здійснення необхідних інвестицій. СЗГ "Молоко" та "Сметана" потрапили в клітину, розташовану уздовж діагоналі, називають "прикордонними". Середній бізнес характеризується середньою привабливістю ринку і середніми конкурентними перевагами. Таке положення визначає обережну лінію поведінки: інвестувати вибірково і тільки в прибуткові і найменш ризиковані заходи.

Найбільш виразною ознакою існуючих методів оцінки конкурентоспроможності є форма представлення результату. До графічних ме-

Рис. 4. Багатокутник конкурентоспроможності питних йогуртів

тодів віднесено "багатокутник" конкурентоспроможності. Незалежно від кількості радіальних прямих, що використовують для побудови багатокутника, послідовність дій є однаковою. Виділивши критерії, аналітик здійснює оцінку конкурентоспроможності та позначає її результати на градуйованих радіальних прямих, кількість яких відповідає кількості критеріїв оцінки. Перевагою побудови багатокутника конкурентоспроможності підприємства є простота та наочність. Використання цього методу дозволяє чітко виділити як конкурентні переваги, так і напрями, за якими підприємство поступається конкурентам [1; 2; 22].

На основі отриманих результатів побудуємо багатокутник конкурентоспроможності для питних йогуртів (рис. 4).

З рисунка 4 можна підвести підсумок, що йогурти ТОВ "Гормолзавод", що випускає продукцію під ТМ "ГМЗ", мають високу конкурентоспроможність. Поступається ТМ "ГМЗ" своїм конкурентам за масовою часткою жиру та широтою асортименту.

Встановлено, що завдяки оптимальному поєднанню якісних і цінових показників при високому рівні естетичних характеристик конкурентоспроможність досліджуваних зразків йогуртів була достатньо високою. Таким чином, підтверджено високу конкурентоспроможність йогуртів провідних виробників на українському ринку молочних продуктів.

Для обґрунтування та розробки маркетингових методів підвищення конкурентоспроможності йогуртів локальних виробників представимо матрицю SWOT-аналізу ТОВ "Гормолзавод" (табл. 5).

Таблиця 5. Матриця SWOT-аналізу ТОВ "Гормолзавод"

Внутрішня середа	<i>Сильні сторони (strengths)</i> - короткий термін придатності продукції; - сталий попит на продукцію в межах регіону; - побудована мережа розподілу; - різні види упаковки, що забезпечує завжди якісну продукцію; - зміни в структурі виробництва (йогурти різних смаків, сири тощо)	<i>Слабкі сторони (weaknesses)</i> - слабе маркетингове забезпечення на ринку молочної продукції регіону; - низький рівень стратегічного планування в межах ринку; - відсутність економічно-організаційних заходів розвитку ринку; - низька питома вага регіонального виробника на ринку
Зовнішня середа		
<i>Можливості (opportunities)</i> - використання нових технологій та стандартів якості для покращення продукції; - виробництво продукції високої якості; - розширення асортименту; - отримання державних дотацій для молочної галузі	SO – стратегічні рішення - залучення нових споживачів; - розробка та просування нових товарів для задоволення нових потреб споживачів на ринку	WO – стратегічні рішення - оптимізація маркетингового бюджету; - контроль за прийняттям рішень на найвищому рівні; - удосконалення системи контролю якості, зменшення витрат та підвищення якості продукції; - зростання виручки за рахунок збільшення випуску продукції вищої цінової категорії
<i>Загрози (threats)</i> - використання закордонних технологій конкурентами; - зростання тиску конкурентів; - нестабільність економічного середовища; - посилення позицій конкурентів. - спалах епідемії серед худоби. - зниження рівня життя населення в Україні; - високі відсоткові ставки для кредитування агросектору	ST – стратегічні рішення - вдосконалення конкурентних стратегій; - розробка заходів контролю за відповідністю продукції європейським вимогам	WT – стратегічні рішення - зменшення ринкової частки за рахунок «розсіювання» прийняття рішень та слабкої координації; - втрата прибутків через недосконалу організацію системи якості продукції

ТОВ "Гормолзавод" має як сильні, так і слабкі сторони. Основною загрозою є зростаюча агресивна політика конкурентів. Відповідно до матриці SWOT-аналізу потрібно використати сильні сторони підприємства для того, щоб скористатися такими можливостями, як розробка та просування нових товарів для задоволення нових потреб споживачів на ринку та вихід на інші цільові аудиторії на своєму регіональному ринку. Для зменшення загрози з боку конкуренції на ринку варто вдосконалювати конкурентні стратегії підприємства.

Пропонуємо на ТОВ "Гормолзавод" застосувати стратегію концентричної (горизонтальної) диверсифікації — введення у виробництво нових йогуртів з овочевими наповнювачами без цукру (морква, буряк, гарбуз) з фасуванням у ПЕТ-пляшки. В усіх випадках диверсифікація має на меті досягнення максимального прибутку від наявних товарів та ринків, розширення збуту, збагачення асортименту товарів, що виробляються, зменшення ризику.

Для стимулювання збуту та інформування про новинки продукції ТОВ "Гормолзавод"

питних йогуртів з овочевими наповнювачами без цукру "Легкість" запропоновані заходи. Для просування необхідно: презентувати споживачам нову лінійку йогуртів "Легкість"; розповісти про особливості та забезпечити чітке знання продукту, в якому поєдналися смачний і корисний компоненти; зробити його пізнаваним, аби споживач легко ідентифікував і диференціював йогурт "Легкість" серед подібної продукції марок-конкурентів.

З метою вдосконалення інтенсивності просування та пізнаваності продукції необхідно посилити присутність компанії в мережі в Internet, заходи наведено в таблиці 6.

На сайті-візитці gormolzavod-odessa.com.ua буде представлена інформація про компанію, партнерів, новини, асортимент та контакти. Водночас буде посилення на інтернет-магазини мережних супермаркетів Одеси, де також міститься інформація про компанію, контакти, знижки, доставку та оплату, товари уже із зазначенням цін, але вже є можливість купити товар. Сайт-візитка як раз більше підходить для малого локального бізнесу.

Таблиця 6. План реалізації заходів вдосконалення інтенсивності просування та пізнаваності продукції для ТОВ "Гормолзавод"

Заходи	Характеристика	Січень-квітень	Травень-серпень	Вересень-грудень
1. Створення пабліків в месенджерах	Для створення пабліків особливого фінансування не потрібно - пропонуємо створити їх у Telegram, Viber	Створення пабліків - січень-лютий. Протягом наступних місяців - наповнення новинами	Поширення новин про акції. Використання ботів	Наповнення новинами. Збільшення аудиторії
2. Удосконалення брендингу	Посилення візуального сприйняття бренду. Розміщення банера з логотипом компанії на найбільших інтернет - майданчиках. Використання ненав'язливої реклами в торгових точках, у місцях найбільшого скупчення людей, особливо у свята	Розроблення банера. Тестування. Розміщення на сайтах з тематикою здорового образу життя, здорової їжі	Розміщення логотипу з назвою компанії в торгових та розважальних центрах	Використання банера для співучасті у виставках, фестивалях, розважальних заходах
3. Просування сайту та його оптимізація	SEO-оптимізація, просування, постійне наповнення цікавими новинами	Оптимізація внутрішня та зовнішня	Вихід на перші позиції в пошуку	Перехід з банера, розміщеного на інших майданчиках, на сайт компанії
4. Просування в соціальних мережах	Необхідно постійно наповнювати акаунти новинами про акції та нову продукцію	Постійне наповнення новинами. Як мінімум - 1 раз на місяць, оптимально - 2 рази на тиждень		

Окрім вищенаведених рекомендацій можна додати базові дії з SEO-оптимізації сайту. Крім внутрішньої оптимізації, обов'язково треба провести зовнішню. Необхідно отримати якісні посилання зі сторонніх сайтів, а також організувати просування в соціальних мережах.

Просування сайту засноване на роботі з ключовими факторами, що впливають на ефективність продажів: веб-дизайн; наповнення сайту; зворотній зв'язок з клієнтами; правильні цільові сторінки; структурування та навігація.

Необхідність просування та оптимізації сайту викликана тим, що користувачів мережі Internet щороку стає все більше. Необхідну інформацію користувачі отримують саме з різноманітних сайтів, новин, публікацій та інших джерел. Також для збільшення кількості переглядів сайту пропонується розміщувати банер ТОВ "Гормолзавод" на сайтах тих установ та організацій, з якими воно співпрацює. При натисканні на цей банер відвідувачі потраплятимуть на сайт gormolzavod-odessa.com.ua та матимуть можливість ознайомитись з основними напрямками його діяльності.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Узагальнивши, слід відмітити, що конкурентоспроможність кисломолочної продукції, безперечно, є найсуттєвішим чинником, від якого залежить конкурентна спроможність молокопереробних підприємств.

Визначення конкурентоспроможності підприємства на основі оцінки конкурентоспроможності продукції і визначення стратегічних груп на ринку залишається достатньо суб'єктивним дослідженням. Для отримання більш об'єктивної інформації треба проводити маркетингові дослідження за більш тривалий період часу і володіти певним об'ємом досвіду в даній галузі господарювання. Основними стратегічними напрямками розвитку ТМ "ГМЗ" у найближчий час можна запропонувати завоювання авторитету, довіри споживачів та утримання міцних позицій підприємства на локальному ринку молочних продуктів Одеського регіону. Це необхідно робити через підвищення пізнаваності і популярності своєї торгової марки, вдосконалення асортименту, проведення маркетингових досліджень у молочній галузі, проведення рекламної акції шляхом розміщення детальної інформації о продукції в мережі Інтернет і вдосконалення власної офіційної веб-сторінки підприємства.

На основі аналізу конкурентоспроможності йогуртів запропонували маркетингові методи підвищення рівня конкурентоспроможності йогуртів для локальних виробників на прикладі ТМ "ГМЗ". Щоб збільшити об'єми реалізації йогуртів своєї ТМ "ГМЗ", необхідно звернути більше уваги, а саме, виставляти інформацію на сайті, просувати активніше офіційний сайт підприємства. Знайти своїх споживачів, які полюбують йогурти, і саме їх інфор-

мувати про якість, про терміни зберігання продукції та технологію виробництва, про завод взагалі.

Запропонували на ТОВ "Гормолзавод" застосувати стратегію концентричної диверсифікації — введення у виробництво нових йогуртів з овочевими наповнювачами та з шматочками овочів без цукру з фасуванням у ПЕТ-пляшки. Для стимулювання збуту та інформування про новинки продукції ТОВ "Гормолзавод" питних йогуртів з овочевими наповнювачами без цукру "Легкість" запропоновані заходи: презентувати споживачам нову лінійку йогуртів "Легкість"; розповісти про особливості та забезпечити чітке знання продукту, в якому поєдналися смачний і корисний компоненти; зробити його пізнаваним, аби споживач легко ідентифікував і диференціював йогурт "Легкість" серед подібної продукції марок-конкурентів.

Література:

1. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти: монографія. Київ: ДАКККиМ, 2006. 160 с.
2. Янковий О.Г. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія / за ред. О.Г. Янкового. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.
3. Бурачек І.В., Біленчук О.О. Конкурентоспроможність продукції підприємств: сутність, методи оцінки та зарубіжний досвід управління. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 14. С. 288—295.
4. Як йогурт завоював світ. URL: <https://marketer.ua/ua/yoghurt-brand-history/> (дата звернення: 25.06.2021).
5. Масляєва О.О. Конкурентоспроможність молокопереробних підприємств у контексті євро інтеграційних процесів. Агросвіт. 2016. № 4. С. 59—64.
6. Карпенко В.А. Аналіз стану розвитку молокопереробної галузі України. Вісник Хмельницького національного університету. 2020. № 5. С. 90—101.
7. Козак О. Тенденції споживання молочних продуктів в Україні. Вплив пандемії. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2020/04/21/olga-kozak-predstavnik-ifcn-v-ukrayini-providniy-naukoviy-spivrobotnik-nnts-iae-tendentsiyi-spozhyvannya-molochnih-produktiv-v-ukrayini-vpliv-pandemiyi/> (дата звернення: 25.06.2021).
8. Шевченко А.В., Табачук Н.О. Сучасний стан ринку молочної продукції та забезпечення її якості в умовах євроінтеграції України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 27. Ч. 2. С. 102—107.
9. Agroreview — медіа для аграріїв. URL: <https://agroreview.com/content/top-10-johurtiv-yaki-obyayut-ukrayinski-spozhyvachi/> (дата звернення: 25.06.2021).
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.06.2021).
11. Голішевська В.П., Мінасян О.Г. Проблеми молочної промисловості України. URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/888> (дата звернення: 26.06.2021).
12. Іщук С.О., Ляховська О.В. Розвиток молокопереробних підприємств у регіонах України: сировинний експерт. Регіональна економіка. 2020. № 1. С. 42—51.
13. Офіційний сайт ТОВ "Данон". URL: <https://danone.ua/> (дата звернення: 27.06.2021).
14. Офіційний сайт ПрАТ "Вімм-Білл-Данн Україна". URL: <http://www.wimm-bill-dann-com.ua/> (дата звернення: 27.06.2021).
15. Офіційний сайт PepsiCo. URL: <http://perpico.ua/> (дата звернення: 27.06.2021).
16. Офіційний сайт ТОВ "Молочна компанія "Галичина". URL: <https://galychyna.com.ua/> (дата звернення: 27.06.2021).
17. Офіційний сайт Favor. Портал — Фаворити успіху. URL: <https://favor.com.ua/> (дата звернення: 26.06.2021).
18. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.07.2021).
19. Офіційний сайт ТОВ "Гормолзавод". URL: <http://gormolzavod-odessa.com.ua/> (дата звернення: 25.06.2021).
20. YouControl — сервіс перевірки контрагентів. ТОВ "Гормолзавод". URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/38477517/ (дата звернення: 25.06.2021).
21. Замроз М., Яцура В. Економічна сутність конкурентоспроможності і основні аспекти її забезпечення. Економічний аналіз. 2011. Вип. 8. Ч. 2. С. 151—154.
22. Портер М.Э. Конкуренция: учеб.пособ. / пер. с англ. Москва: Вильямс, 2001. 495 с.
23. Кротков А.М., Еленева Ю.А. Конкурентоспособность предприятия: подходы к обеспечению, критерии, методы оценки. Маркетинг зарубежом. 2001. № 6 (28). С. 59—68.

References:

1. Drahan, O.I. (2006), Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv: teoretychni aspekty [Management of enterprise competitiveness: theoretical aspects], DAKKKiM, Kyiv, Ukraine.

2. Yankovyj, O.H. (2013), Konkurentospro-mozhnist' pidpriemstva: otsinka rivnia ta na-priamy pidvyschennia: monohrafiia [Com-petitiveness of the enterprise: assessment of the level and directions of improvement], Atlant, Odesa, Ukraine.
  3. Burachek, I.V. and Bilenchuk, O.O. (2016), "Competitiveness of enterprise products: essence, evaluation methods and foreign management experience", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, vol. 14. pp. 288—295.
  4. Marketer.ua (2021), "How yogurt con-quered the world", available at: <https://marketer.ua/ua/yoghurt-brand-history/> (Accessed 25 June 2021).
  5. Masliaieva, O.O. (2016), "Competitiveness of dairy enterprises in the context of European inte-gration processes", Ahrosvit, vol. 4, pp. 59—64.
  6. Karpenko, V.L. (2020), "Analysis of the state of development of the dairy industry of Ukraine", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universy-tetu, vol. 5. pp. 90—101.
  7. Kozak, O. (2021), "Trends in dairy consump-tion in Ukraine. Impact of the pandemic", avail-able at: <https://infagro.com.ua/ua/2020/04/21/olga-kozak-predstavnik-ifcn-v-ukrayini-providniy-naukovy-spivrobitnik-nnts-iae-tenden-tsiyi-spozhyvannya-molochnih-produktiv-v-ukra-yini-vpiv-pandemiyi/> (Accessed 25 June 2021).
  8. Shevchenko, A.V. and Tabachuk, N.O. (2019), "The current state of the dairy market and ensuring its quality in the context of Ukraine's European integration", Naukovyj visnyk Uzhho-rods'koho natsional'noho universytetu, vol. 27, no. 2, pp. 102—107.
  9. The official site of Agroreview — media dla ahrariiv (2021), available at: <https://agrore-view.com/content/top-10-johurtiv-yaki-obrayut-ukrayinski-spozhyvachi/> (Accessed 25 June 2021).
  10. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <http://www.ukr-stat.gov.ua> (Accessed 23 June 2021).
  11. Holishevs'ka, V.P. and Minasian, O.H. (2021), "Problems of the dairy indus-try of Ukraine", available at: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/888> (Ac-cessed 26 June 2021).
  12. Ischuk, S.O. and Liakhovs'ka, O.V. (2020), "Development of milk processing enterprises in the regions of Ukraine: raw material expert", Rehi-onal'na ekonomika, vol. 1, pp. 42—51.
  13. The official site of TOV "Danon" (2021), available at: <https://danone.ua/> (Accessed 27 June 2021).
  14. The official site of PrAT "Vimm-Bill'-Dann Ukraina" (2021), available at: <http://www.wimm-bill-dann.com.ua/> (Accessed 27 June 2021).
  15. The official site of PepsiCo (2021), available at: <http://pepsico.ua/> (Accessed 27 June 2021).
  16. The official site of TOV "Molochna kom-paniia "Halychyna" (2021), avail-able at: <https://galychyna.com.ua/> (Accessed 27 June 2021).
  17. The official site of "Favorites of Success", LLC (2021), available at: <https://favor.com.ua/> (Accessed 26 June 2021).
  18. The official site of Main Department of Statistics in Odessa region (2021), available at: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 03 July 2021).
  19. The official site of TOV "Hormolzavod", (2021), available at: <http://gormolzavod-odessa.com.ua/> (Accessed 25 June 2021).
  20. The official site of You Control (2021), "Hormolzavod", available at: https://youcont-rol.com.ua/catalog/company_details/38477517/ (Accessed 25 June 2021).
  21. Zamroz, M. and Yatsura, V. (2011), "The economic essence of competitiveness and the main aspects of its provision", Ekonomichnyj analiz, vol. 8, no. 2, pp. 151—154.
  22. Porter, M.Je. (2001), Konkurencija [Com-petition], Vil'jams, Moscow, Russia.
  23. Krotkov, A.M. and Eleneva, Ju.A. (2001), "Competitiveness of the enter-prise: approaches to security, criteria, methods of assessment", Mar-keting za rubezhom, vol. 6 (28), pp. 59—68.
- Стаття надійшла до редакції 18.08.2021 р.*

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку**

Виходить 12 разів на рік

**включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)**

**Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643**

Спеціальність 281

**e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73**

УДК 330.322:631.164

Н. А. Спринчук,к. е. н., с. н. с., с. н. с. лабораторії економічних досліджень та маркетингу, Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН України
ORCID ID: 0000-0002-3118-2009**О. О. Чернелівська,**к. с.-г. н., с. н. с., с. н. с. лабораторії землеробства та захисту сільськогосподарських культур, Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН України
ORCID ID: 0000-0002-8637-0840**І. С. Воронецька,**к. е. н., доцент, завідувач відділу координації наукових досліджень, економіки, маркетингу аспірантури та кадрового забезпечення, Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН України
ORCID ID: 0000-0002-1329-2722

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.17.21

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИВАННЯ ПОЛЬОВОГО КОРМОВИРОБНИЦТВА ТА ВПЛИВ ЗМІНИ КЛІМАТУ НА ГАЛУЗЬ

N. Sprynchuk,

PhD in Economics, Senior Researcher, Senior Researcher of the Laboratory of Economic Research and Marketing, Institute of feed research and agriculture of Podillya of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

O. Chernelivs'ka,

PhD in Agricultural Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher of the Laboratory of Agriculture and Crop Protection, Institute of feed research and agriculture of Podillya of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

I. Voronets'ka,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Coordination of Scientific Research, Economics, Marketing of Postgraduate Studies and Staffing, Institute of feed research and agriculture of Podillya of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF INVESTING IN FIELD FODDER PRODUCTION AND THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON THE INDUSTRY

Зміна клімату несе з собою значні випробування, які вимагають злагодженої довгострокової політики з мінімізації наслідків зміни клімату та їх впливу на життя людей, функціонування об'єктів енергетики, промисловості, сільсько-го господарства, в тому числі й кормовиробництва, усієї наявної інфраструктури.

У статті сформовано теоретичні засади процесу інвестування польового кормовиробництва, вплив змін клімату на цю галузь. Якщо порівняти глобальні зміни клімату, що відбуваються в масштабах планети, Україну ці зміни стосуються менш виражено. Маючи достатні ресурси, для забезпечення продовольчої безпеки, країна має можливість експортувати продукцію в країни, де відчувається її нестача. Однак необхідно визначити напрям інвестування з урахуванням змін, що вже відбуваються. Щодо світової статистики — території, не придатні для вирощування сільсько-господарських рослин поступово збільшуються.

У дослідженні здійснено характеристику метеорологічних умов вегетаційного періоду рослин буряків цукрових, вплив погодних умов періоду вирощування буряків цукрових на їх продуктивність.

Здійснено аналіз погодних умов календарного року та вегетаційного періоду буряків цукрових, зокрема температури повітря та кількості опадів за 10 річний період. Оскільки кількість опадів характеризувати по розрахованим відхиленням від норми наглядніше, здійснено відповідні розрахунки за вегетаційний період за роками та представлений матеріал.

Достатні запаси вологи в ґрунтах в посівний період (на початку весни) забезпечують високі врожаї. Запаси продуктивної вологи у ґрунті на посівах буряків цукрових проаналізовано за двадцятирічний період та зведено в табличний матеріал.

Встановлено, що для вирощування сільськогосподарських культур в умовах змін клімату необхідні інвестиції в розробку насінного матеріалу, стійкого до посухи, вилягання; нові стратегії управління технологіями в агрономії (зрошувальні системи тощо); вибір ефективної системи землеробства; вдосконалення технологій заготівлі та зберігання компосту; виробництво з нього біогазу; програми та підтримка галузі кормовиробництва з боку держави.

Climate change brings with it significant trials that require a coherent long-term policy to minimize the effects of climate change and their impact on human life, the functioning of energy facilities, industry, agriculture, including feed production, and all available infrastructure. The article forms the theoretical foundations of the investment process in field fodder production, the impact of climate change on this industry. If we compare the global climate changes taking place on a global scale, these changes affect Ukraine less pronounced. Having sufficient resources to ensure food security, the country has the ability to export products to countries where there is a shortage of it. However, it is necessary to determine the direction of investment, taking into account the changes that are already taking place. According to world statistics, territories not suitable for growing agricultural plants are gradually increasing. This study characterizes the meteorological conditions of the growing season of sugar beet plants, the effect of weather conditions during the period of growing sugar beets on their productivity. The analysis of the weather conditions of the calendar year and the growing season of sugar beet, in particular the air temperature and the amount of precipitation over a 10-year period is carried out. Since the amount of precipitation can be characterized by the calculated deviation from the norm more clearly, the corresponding calculations were carried out for the growing season by years and are presented in figures. Sufficient moisture reserves in the soil during the sowing period (early spring) provide high yields. The reserves of productive moisture in the soil on the crops of sugar beet were analyzed over a twenty-year period and plotted in tabular material. It has been established that for the cultivation of crops in the face of climate change, investments are required in the development of seed material that is resistant to drought and lodging; new strategies for managing technologies in agronomy (irrigation systems, etc.); selection of an effective farming system; improvement of compost harvesting and storage technologies; production of biogas from it; government programs and support for the feed industry.

Ключові слова: польове кормовиробництво, інвестування, зміни клімату, розвиток галузі.
Key words: field fodder production, investment, climate change, industry development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вже не один десяток років вчені попереджають людство про небезпеку, пов'язану зі змінами клімату. Посухи, пожежі, нерівномірні опади — все це є доказом того, що зміни вже відбуваються. Сільське господарство, а виробництво кормів в тому числі, одні з найперших галузей, що потребують швидкої реакції та відповідних капіталовкладень, напрямів інвестувань, оскільки ці галузі є базою продовольчої безпеки. Тому необхідна конкретна стратегія інвестування, яка дасть можливість мінімізувати ризики польового кормовиробництва, пов'язані зі зміною клімату.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження питань інвестування розвитку польового кормовиробництва набули широкого висвітлення у працях вітчизняних вчених. Особливу науково-практичну вагу несуть у собі роботи таких вчених, як В.Г. Андрійчук, О.М. Бородін, В.І. Власов, М.В. Гладій, М.Я. Дем'яненко, М.І. Кісіль, О.В. Корнійчук, М.Ф. Кропивко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, М.І. Пугачов, П.Т. Саблук, П.А. Стецюк, О.В. Ульянченко, В.В. Юрчишин та ін.

Водночас з урахуванням глобального потепління та змін клімату, що відбуваються, значена тематика потребує додаткових дослі-

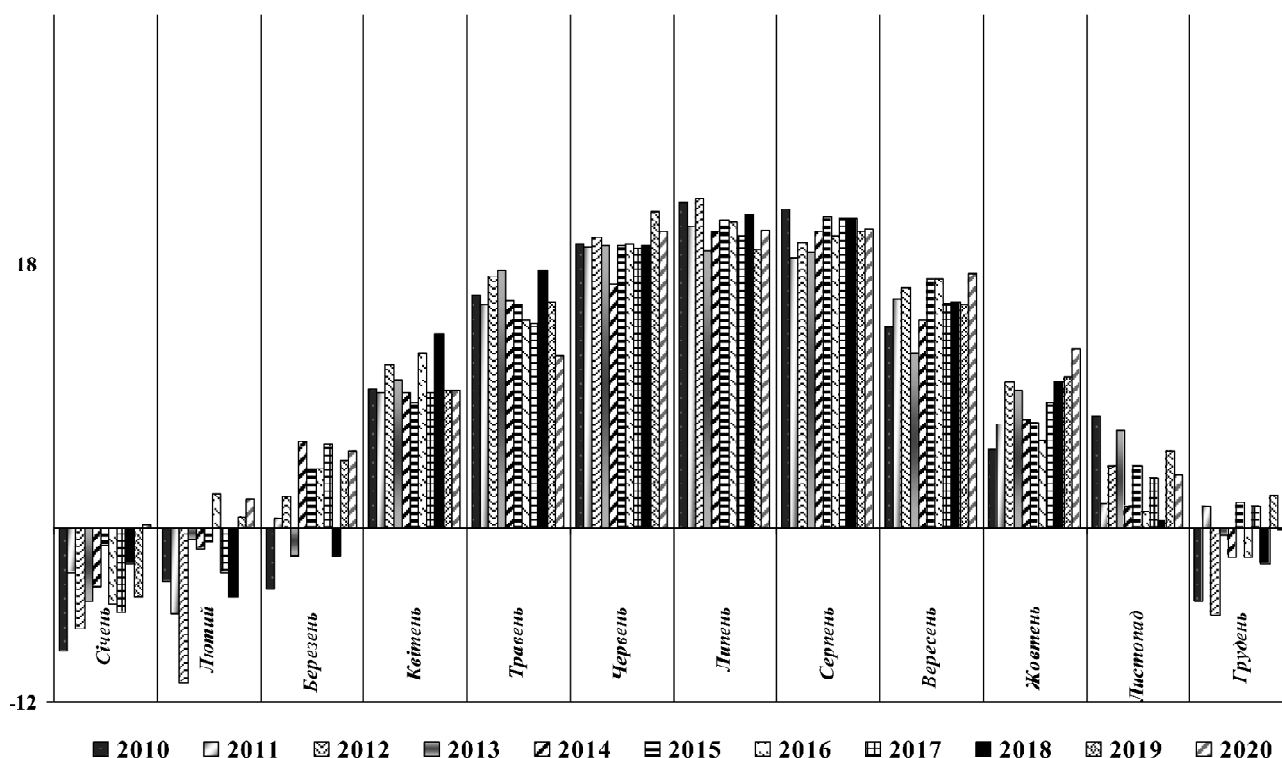

Рис. 1. Показники температури повітря впродовж вегетаційного періоду буряків цукрових, °С, за 2010–2020 рр.

джен, пов'язаних з обґрунтуванням потреби в необхідних інвестиціях та їх напрямів для розвитку польового кормовиробництва та можливістю функціонувати з урахуванням кліматичних змін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основними завданнями дослідження визначено: сформулювати теоретичні засади інвестування польового кормовиробництва та вплив зміни клімату на галузь. Здійснити характеристику метеорологічних умов вегетаційного періоду рослин буряків цукрових, дослідити вплив погодних умов періоду вирощування буряків цукрових на їх продуктивність. Довести необхідність інвестування розвитку польового кормовиробництва з урахуванням змін клімату.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зміни клімату потребують відповідних інновацій та інвестицій у сфері кормовиробництва у тому числі. В дослідженні здійснено характеристику метеорологічних умов вегетаційного періоду рослин буряків цукрових, вплив погодних умов періоду вирощування буряків цукрових на їх продуктивність.

Сільськогосподарське виробництво на всіх етапах свого розвитку було тісно пов'язане з

розробкою і використанням нових і найбільш досконалих технологій вирощування культур. Для землеробства потенційні можливості будь-якої території залежать від її природно-кліматичних умов. Одним із заходів реалізації природних можливостей є підвищення ефективності агротехнічних рішень, тобто оцінка умов росту та розвитку рослин з урахуванням змін у навколишньому середовищі. Науково обґрунтовані показники технологій повинні враховувати не тільки умови конкретного вегетаційного періоду, але і тенденцію змін що намітились, їх розвиток в майбутньому [1, с. 381].

Зміни клімату позначаються на водозабезпеченні та температурних умовах розвитку рослин. Дефіцит вологи у ґрунті ускладнює засвоєння рослинами елементів живлення, гальмує їх ріст, фотосинтез та інші фізіолого-біохімічні реакції. Надмірна вологість ґрунту також негативно впливає на поглинання елементів живлення і процеси синтезу та розпаду, зокрема, в тканинах рослини можуть накопичуватися до рівня токсичних концентрацій закисні солі заліза і марганцю тощо. Температура нижче 0 °С стрімко гальмує процеси фотосинтезу. Це відбувається як унаслідок уповільнення швидкості ферментних реакцій, так і через зневоднення клітин, спричинене утворенням кристалів льоду. З іншого боку, підвищення температури понад оптимальні показники зумовлює теплові

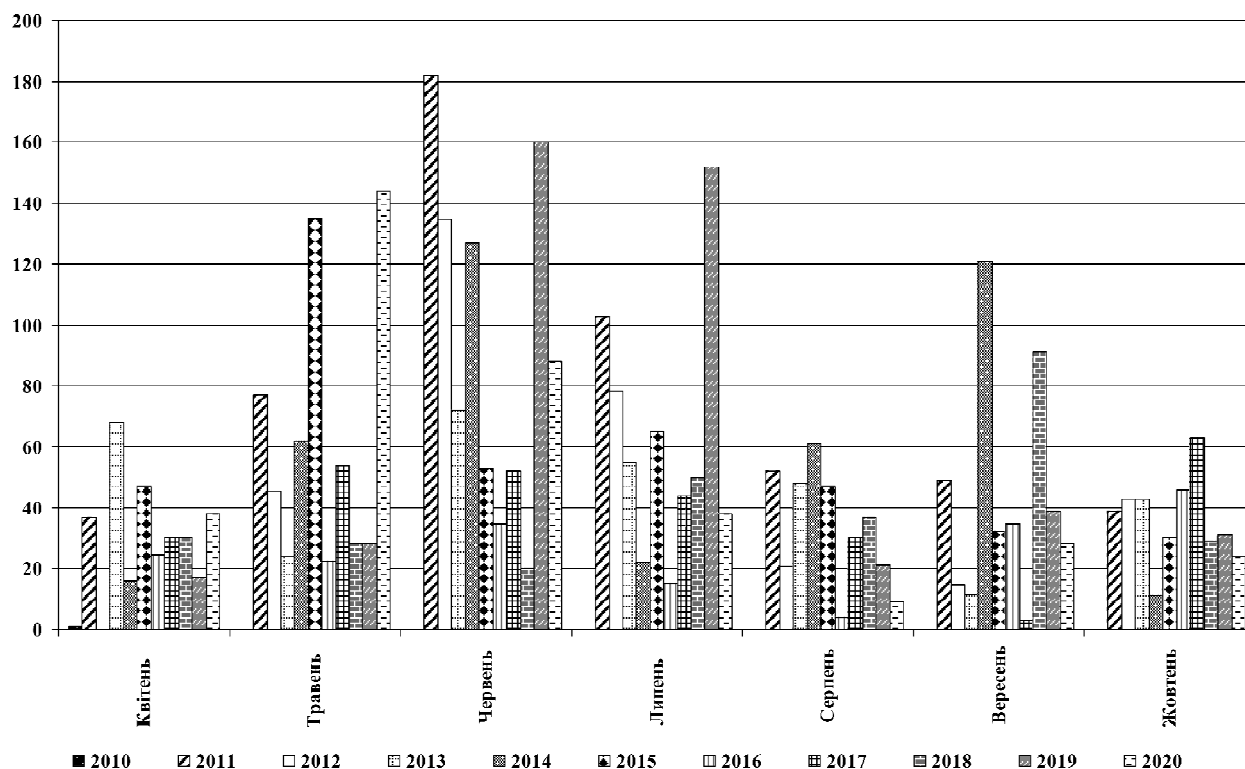

Рис. 2. Кількість опадів за вегетаційний період буряків цукрових, мм, за 2010–2020 рр.

стреси та зневоднення у рослин внаслідок підвищеної транспірації вологи та висушування ґрунту [2].

Встановлено також, що якість урожаю залежить від співвідношення погодних показників температури і опадів. Максимальна урожайність досягається при теплих і вологих умовах погоди [3].

Зважаючи на вищевказане нами було зроблено аналіз погодних умов календарного року та вегетаційного періоду буряків цукрових, зокрема температури повітря та кількості опадів за 20 років (2001–2020 рр.).

Аналізуючи температурні показники повітря за десять років, було відмічено, що як за вегетаційний період буряків цукрових, так і за календарний рік відбулося підвищення. Середньодобова температура повітря за вегетаційний період підвищувалась на 0,1–2,8 °C від норми і з кожним роком вона збільшувалась. Температура повітря середня за рік також збільшувалась на 0,6–2,1 °C порівняно з середньобаторічними показниками. Зробивши аналіз показників температури повітря за місяцями вегетаційного періоду буряків цукрових отримали результати вищі за середньобаторічні.

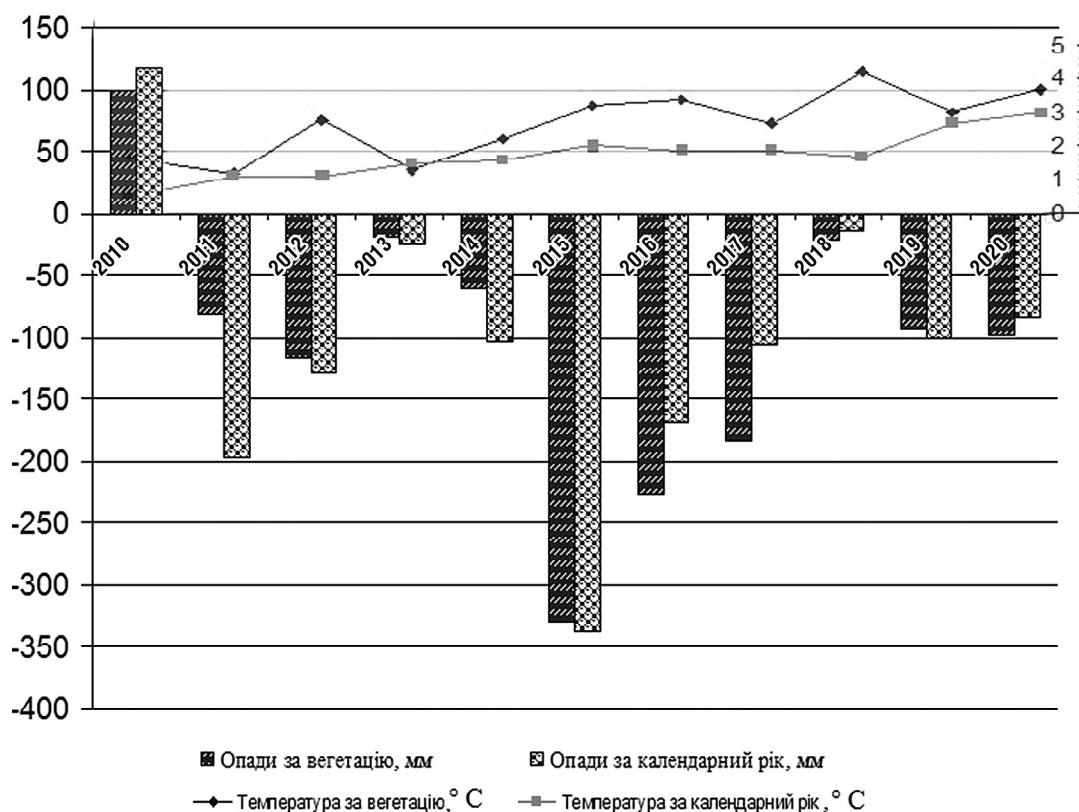
Для одержання дружних сходів та подальшої вегетації рослин необхідна забезпеченість не тільки теплом але, і оптимальними запасами вологи в ґрунті. Сприятливий режим зволожен-

ня (близький та вищий від норми) має надзвичайно важливе значення у періоди активної вегетації, а близький або нижчий від норми — у період збору урожаю сільськогосподарських культур.

За результатами проведеного аналізу погодних умов виявлено нерівномірність розподілу опадів як за роками так впродовж календарного року і вегетаційного періоду. Проаналізовані дані показують циклічність кількості опадів, починаючи з 2001 року до 2020 року, чітко через рік проходило чергування збільшення або зменшення від норми опадів. Починаючи з 2011 року кількість опадів була меншою середньобаторічних показників, як впродовж вегетації, так і календарного року. З 20 проаналізованих років у 5 (2002, 2004, 2006, 2010, 2018 рр.) за вегетаційний період випало опадів більше норми на 0,97–22,83% або на 6–137,5 мм. Решта проаналізованих даних показала зниження кількості опадів від норми, яке становить від 0,79 до 56 % за проаналізований період.

Критична нестача опадів випала на 2015 рік, лише 56% від потреби. Показники температури повітря впродовж вегетаційного періоду буряків цукрових за 2010–2020 рр. представлено на рисунку 1.

Особливо важливо мати вологу в період посіву та сходів буряків цукрових. Так, на пе-

Рис. 3. Відхилення від середньобаторічних показників температури повітря та опадів за вегетаційний період буряків цукрових та календарний рік, 2010—2020 рр.

ріод посіву квітень місяць кількість опадів перевищувала середньо багаторічні показники у 2005, 2006, 2008, 2012, 2014 роках на 11,9—109,5 %. Так в 2008 році кількість опадів перевищила вдвічі, тоді як у 2002 році показник відповідав нормі. У решти проаналізованих даних за роками опадів випало від 28,6 до 98% від середньобаторічних показників, а у 2009 році вони були відсутні взагалі. З 2015 року спостерігається тенденція зменшення опадів на 49% відносно норми. Ці показники неоднозначно впливали на проростання та сходи культури в роки з достатньою вологозабезпеченістю період сходів пришвидшувався, а в посушливі роки розтягувався.

Впродовж вегетації буряків цукрових кількість опадів була нерівномірною, графічно представлена на рисунку 2 за роками досліджень. Так в червні у половини з проаналізованих років їх випало більше або близько до норми, а решта знаходилась на рівні 50 %.

У 2018—2019 рр. опади в червні були надмірними, в 2020 році — близькими до норми. Забезпеченість опадами у липні 2004, 2007, 2008, 2010, 2014 років близька до норми, решта, в переважній більшості, — нижча. З 2012 року зменшилася кількість опадів, лише липень 2018 р., відзначився надмірними опадами. Серпень,

починаючи з 2008 по 2020 рік, за винятком 2013 рік (близький до норми), відзначався низькою кількістю опадів. Кількість опадів у вересні 2001, 2002, 2007, 2008, 2013 та 2017 роках перевищувала норму майже вдвічі. Тоді як у 2003, 2005, 2009, 2012 та з 2015 по 2020 роках забезпеченість вологою рослин цукрових буряків низька.

Характеризуючи кількість опадів впродовж календарного року, в 16-ти з 20-ти проаналізованих років кількість опадів була меншою норми. У 2015 році випало лише 44% від норми.

Наглядніше кількість опадів можна спостерігати по розрахованим відхиленням від норми, так, відхилення від середньобаторічних показників температури повітря та опадів за вегетаційний період буряків цукрових та по календарних роках, представлені рисунком 3 — за десять років (2010—2020 рр.).

Зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що проходить підвищення температури повітря, але при цьому зменшується кількість опадів як за вегетаційний період, так і календарний рік. Погодні умови є одним із головних факторів, що впливає на обсяг запасів продуктивної вологи в ґрунті та урожайність рослин.

**Таблиця 1. Запаси продуктивної вологи у ґрунті
на посівах буряків цукрових, мм, за 2000—2020 рр.**

Роки дослідження	Фази визначення								
	повні сходи 3 декада квітня			середина вегетації 1 декада липня			період збирання 3 декада вересня		
	шар ґрунту , см								
	0-10	0-20	0-100	0-10	0-20	0-100	0-10	0-20	0-100
2001	14,9	33,2	167,5	13,0	20,7	123,9	13,0	25,2	81,9
2002	15,9	31,8	174,2	12,6	29,3	164,0	19,3	44,2	178,3
2003	14,0	30,9	170,1	14,9	29,0	143,1	10,6	24,4	122,6
2004	12,8	32,7	152,5	11,7	24,9	133,6	14,9	30,5	133,2
2005	6,6	15,6	118,1	3,9	10,8	102,1	2,8	12,4	68,9
2006	16,8	31,9	165,4	7,7	15,9	123,2	10,9	24,1	103,6
2007	12,3	26,3	147,8	2,1	7,4	71,9	18,7	37,5	157,7
2008	14,9	40,8	195,1	6,8	16,8	130,9	16,4	32,4	165,9
2009	12,8	22,1	159,9	6,2	12,5	71,9	1,8	6,6	49,5
2010	7,2	18,1	148,7	19,0	39,5	171,1	17,5	51,7	156,9
2011	12,7	28,6	170,2	4,3	11,3	116,3	6,2	18,2	89,9
2012	16,0	34,7	148,4	6,8	15,3	57,1	1,7	6,8	41,0
2013	10,4	25,8	152,9	11,7	24,3	141,1	17,9	37,6	195,9
2014	18,1	37,4	191,5	20,2	37,1	166,4	15,4	25,8	87,6
2015	10,6	25,4	139,8	6,4	14,7	128,9	5,4	10,8	66,6
2016	14,7	78,8	174,5	9,5	19,6	142,2	11,7	22,4	131,2
2017	31,7	91,1	193,4	4,5	24,9	52,8	19,8	89,1	122,4
2018	13,4	75,8	187,9	5,4	28,4	69,7	19,4	72,4	156,6
2019	22,1	100,5	196,0	25,3	46,6	110,8	17,7	41,8	69,0
2020	20,0	90,2	163,8	21,0	91,2	171,8	21,1	52,3	93,0

Урожайність більшості сільськогосподарських культур значною мірою залежить від запасів вологи в ґрунті рано навесні. В роки, коли на початку весни запаси вологи в посівах обмежені, як правило, формується і низький рівень врожайності. Значні запаси вологи в цей період, у більшості випадків, забезпечують високі врожаї, навіть за невеликої кількості опадів впродовж весняно-літнього періоду. Так, наприклад, найбільш вагомий врожай озима пшениця забезпечує в тих випадках, коли на початку весни вміст доступної вологи в шарі ґрунту 0—100 см становить 150—200 мм, задовільний — 130—140, низький — 100 мм і менше [4].

Запаси продуктивної вологи у ґрунті на посівах буряків цукрових представлено в таблиці 1.

У світі площа зрошуваних земель щороку збільшується на 1%, а в Україні за два десятиліття вона зменшилася на 70%! [5].

За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, 70% сільськогосподарських угідь України за кілька років будуть потребувати додаткового поливу. Через аномально теплі зими виживає значна кількість шкідників сільськогосподарських культур, як наслідок — виникає більша потреба в засобах захисту, використанні сортів, що стійкіші до хвороб.

Для мінімізації своїх витрат від природних катаклізмів чимало господарств перехо-

дять на вирощування технічних культур (більш стійкі до негод), які в свою чергу названі вченими "біологічною зброєю" для країни, оскільки виснажують ґрунти, перетворюючи їх на непридатні для сільського господарства землі.

У 2016 році Україна ратифікувала Паризьку угоду щодо сприяння глобальним зусиллям у реагуванні на загрозу зміни клімату та обмеження зростання температури до 1,5 °C від доіндустріального рівня. Основною проблемою для сільгоспвиробників є нині збереження посівів озимих культур, тому зміни клімату вимагають реагування [6].

Для вирощування сільськогосподарських культур в умовах змін клімату необхідні інвестиції в розробку насіннєвого матеріалу, стійкого до посухи, вилягання; нові стратегії управління технологіями в агрономії (зрошувальні системи тощо); вибір ефективної системи землеробства; вдосконалення технологій заготівлі та зберігання компосту; виробництво з нього біогазу; програми та підтримка галузі кормовиробництва з боку держави.

Література:

1. Солошенко О.В., Кочетова С.І., Безпалько В.В. Агрокліматичні умови формування елементів продуктивності сільськогосподарських культур по зонах України // Вісник Харківського нац. техн. ун-ту сіл. госп-ва ім. П. Васи-

ленка / ХНТУСГ. — Х., 2010. — Вип. 103: Механізація с.-г. вир-ва та перероб. с.-г. продукції. — С. 372—381. — Бібліогр.: с. 381.

2. Шувар І. Успіх у балансі тепла та води [Електронний ресурс] / І. Шувар // Агробізнес Сьогодні. — 2012. — № 9 (232). — Режим доступу до ресурсу: <http://agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-00/1043-2012-05-18-12-13-04.html>

3. Скорупський Б.В. Застосування агрометеорологічної моделі урожайності для оптимізації розміщення сільськогосподарських культур в Україні // Наук. праці УкрНДГМІ. — 2002. — Вип. 250. — С. 381—388.

4. Нетис І.Т. Критическая влага для озимой пшеницы / И.Т. Нетис // Зерно. — 2009. — № 1. — С. 237—244.

5. Данкевич В. Стрімкі зміни клімату: до чого готуватись фермерам [Електронний ресурс] / В. Данкевич // Економічна правда. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/02/20/657253/>

6. Дюфурк Ж.П. Вплив зміни клімату на сільське господарство в Україні [Електронний ресурс]. — Жан-П'єр Дюфурк // Режим доступу до ресурсу: <https://euralis.ua/2019/03/14/vpliv-zmini-klimatu-na-silske-gospodarstvo-v-ukrayini/>

7. Петриченко В.Ф., Корнійчук О.В. Стратегії інноваційного розвитку кормовиробництва України в умовах сучасних викликів, № 1, Т. 96. 2018. Ст. 11—17.

8. Кісіль М.І. Сучасні виклики, стратегічні пріоритети та завдання щодо інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства // М.І. Кісіль // Інноваційна економіка. — К.: 2014. — № 50.

9. Інноваційні аспекти розвитку товарного кормовиробництва / [Спринчук Н.А., Вороньцька І.С., Кравчук О.О., Петриченко І.І., Корнійчук О.О.]. — Вінниця.: 2020. — Корми і кормовиробництво. Вип. 90. С. 205—218.

References:

1. Soloshenko, O.V. Kochetova, S.I. and Bezpal'ko, V.V. (2010), "Agroclimatic conditions for the formation of elements of productivity of agricultural crops in the zones of Ukraine", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva im. P. Vasylenka, vol. 103, pp. 372—381.

2. Shuvar, I. (2012), "Success in balancing heat and water", Ahrobiznes S'ohodni, [Online], vol. 9, available at: <http://agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-00/1043-2012-05-18-12-13-04.html> (Accessed 15 Aug 2021).

3. Skorups'kiy, B.V. (2002), "Application of an agrometeorological model of yield to optimize the placement of agricultural crops in Ukraine", Naukovi pratsi UkrNDHMI, vol. 250, pp. 381—388.

4. Netis, I.T. (2009), "Critical moisture for winter wheat", Zerno, vol. 1, pp. 237—244.

5. Dankevych, V. (2020), "Rapid climate change: what farmers should prepare for", Economic truth, [Online], available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/02/20/657253/> (Accessed 15 Aug 2021).

6. Dyufuk, Zh. P. (2019), "Success in balancing heat and water", Yevralis, [Online], available at: <https://euralis.ua/2019/03/14/vpliv-zmini-klimatu-na-silske-gospodarstvo-v-ukrayini/> (Accessed 15 Aug 2021).

7. Petrychenko, V.F. and Korniiichuk, O.V. (2018), "Strategies of innovative development of fodder roduction of Ukraine in the conditions of modern challenges", Visnyk ahrarnoi nauky, vol. 96, no. 1, pp. 11. <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201801-02>.

8. Kisil, M. I. (2014), "Modern challenges, strategic priorities and tasks for investment support for the development of agriculture", Innovatsiina ekonomika, vol. 50.

9. Sprynchuk, N.A. Voronetskaia, I.S. Kravchuk, O.O. and Petrichenko, I. I. (2020), "Innovative aspects of the development of commercial feed production", Kormy i kormovyrobnytstvo, vol. 90, pp. 205—218.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 911.373:338.43(477)

П. В. Пивовар,

к. е. н., доцент, докторант, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Поліський національний університет, Житомир, Україна
ORCID ID: 0000-0001-7668-2552

А. М. Пивовар,

к. е. н., старший викладач кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М.П. Поліщука, Поліський національний університет, Житомир, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5803-5116

Л. П. Костюк,

аспірант, Поліський національний університет, Житомир, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9955-8810

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.17.28

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

P. Pyvovar,

PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral candidate, Associate Professor of the Department of International Economic Relations and European Integration, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine

A. Pyvovar,

PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Management of Organization and Administration named after M. P. Polishchuk, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine

L. Kostiuk,

Postgraduate student, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine

RURAL TRANSFORMATION CONCEPTS

Глобалізаційні процеси здійснюють суттєвий вплив на соціально-економічне становище сільських територій. Так, за даними Світового Банку чотири з п'яти осіб, які перебувають за міжнародною межею бідності, живуть у сільській місцевості. В свою чергу понад три чверті економічно активних та вкрай бідних людей що проживають на сільських територіях займаються сільським господарством як основною діяльністю. В результаті використання монографічного методу дослідження було виокремлено 5 концепцій трансформації сільських територій. Деагранізація передбачає відхід від аграрних моделей суспільної організації праці на сільських територіях. Постпродуктивізм як спроба пояснити та теоретизувати зміни та тенденції у тогочасному сільському господарстві, де фокус на сільськогосподарському виробництві поступово змістився у бік потреб у якості продукції, екологізації виробництва та збереженні культурних ландшафтів. Культурна економіка або неоендегенний розвиток села, в якій особлива увага приділяється відновленню та утриманню цілих поселень шляхом комодіфікації та продажу місцевих культурних ресурсів. Глобальна сільська місцевість як комбінація природних та соціально-культурних просторів, що передбачають взаємодію між собою. Міграція зручностей як перетворення сільських територій лише як місця для комфортного життя чи відпочинку. Агратизація передбачає визначення груп сільських домогосподарств, найбільш придатних для ефективного сільськогосподарського виробництва, та подальшу підтримку їх перетворення у фермерські господарства за допомогою відносин кооперації. В результаті вивчення основних положень концепцій трансформацій сільських територій було ідентифіковано основні фактори, що визначають цю трансформацію: рівень інтеграції села та міста, природно-кліматичні умови, рівень соціально-економічного розвитку та наявність інфраструктури та менталітету сільського населення.

Globalization processes have a significant impact on the socio-economic situation of rural areas. According to the World Bank, four out of five people living below the international poverty line live in rural areas. In turn, more than three-quarters of economically active and extremely poor people living in rural areas are engaged in agriculture as their main activity. The purpose of this study is to study modern scientific and practical approaches to the transformation of rural areas and the identification of modern socio-economic factors of transformation. The object of study — rural areas

as socio-economic systems. The subject of research is theoretical achievements in the field of transformation of rural areas. As a result of using the monographic research method, 5 concepts of rural transformation were identified. Deaggranization implies a departure from agrarian models of social organization of labor in rural areas. Post-productivism — as an attempt to explain and theorize changes and trends in agriculture at the time, where the focus on agricultural production gradually shifted towards the needs of product quality, greening of production and preservation of cultural landscapes. Cultural economy or neo-endogenous rural development in which special attention is paid to the restoration and maintenance of entire settlements through the commodification and sale of local cultural resources. Global countryside — as a combination of natural and socio-cultural spaces that provide interaction with each other. Migration of amenities as a transformation of rural areas only as a place for comfortable living or recreation. Agrarianization involves identifying the groups of rural households most suitable for efficient agricultural production and further supporting their transformation into farms through cooperative relations. As a result of studying the main provisions of the concepts of rural transformation, the main factors determining this transformation were identified: the level of rural and urban integration, climatic conditions, the level of socio-economic development and the availability of infrastructure and mentality of the rural population.

Ключові слова: трансформація, сільські території, соціально-економічний розвиток, інфраструктура, сільське населення.

Key words: transformation, rural areas, socio-economic development, infrastructure, rural population.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У 2018 році чотири з п'яти осіб, які перебувають за міжнародною межею бідності, жили у сільській місцевості [19]. За даними ОРНІ (Глобальний індекс багатовимірної бідності — 2018), близько 1,45 млрд осіб визнано бідними, або 26,5 % населення у 104 опитаних країнах [9]. Кастанеда та ін. також виявили, що понад три чверті економічно активних та вкрай бідних людей, що проживають на сільських територіях займаються сільським господарством як основною діяльністю. Практично жодна країна не пройшла через структурні зміни без процесу трансформації, що включає перехід від насамперед натурального господарства до орієнтованих на ринок видів діяльності та диверсифіковану виробничу систему, а також появу сільського несельськогосподарського сектору [6].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам соціально-економічної трансформації сільських територій на національному та регіональному рівнях, розвитку потенціалу сільських територій, процесам відтворення населення у контексті трансформаційних процесів територіальних розселенських систем присвячені наукові праці О. Грішнєвої, А. До-

ценко, В. Джамана, Г. Заваріки, Л. Заставецької, Т. Заяць, В. Зінича, А. Колота, Т. Кравцової, Е. Лібанової та ін. Важливі теоретико-методологічні аспекти розвитку соціальної сфери сільських територій відображено у наукових працях Т. Гром'як, В. Куценко, М. Орлатого, Я. Остафійчука, І. Курило, Т. Мельничук та ін. Враховуючи важливу наукову та практичну цінність цих досліджень, трансформаційні процеси сільських територій, визначення прогресивної модернізації системи економічних чинників розвитку сільських територій залишаються недостатньо розробленими.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є вивчення сучасних науково-практичних підходів до трансформації сільських територій та ідентифікація сучасних соціально-економічних факторів трансформації. Об'єкт дослідження — сільські території як соціально-економічні системи. Предметом дослідження є теоретичні надбання в сфері трансформації сільських територій.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час написання цієї роботи використувався монографічний метод дослідження для аналізу сучасних концепцій трансформації сільських територій та абстрактно-логічний

метод дослідження для проведення теоретичних узагальнень досліджуваної теми, а саме: для ідентифікації сучасних соціально-економічних факторів трансформації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Процеси соціально-економічної трансформації сільських територій можна ототожнювати з переходом від сільськогосподарського виробництва, як домінуючої форми зайнятості на селі до промислового. Важливою особливістю цього процесу є те, що трансформація сільських територій відбудеться неминуче, головне питання при цьому: чи збережеться соціально-культурна ідентичність сільського соціуму. На сьогодні можна виділити таке загальноприйняте визначення терміну "трансформація сільських територій": "Трансформацію сільських територій можна визначити як процес всебічних суспільних змін, в результаті яких сільський соціум: 1) диверсифікує свою економічну активність та зменшує свою залежність від сільськогосподарської діяльності; 2) отримує вихід на зовнішні ринки товарів, послуг та ідей; 3) поглиблює інтеграцію з урбанізованими населеними пунктами" [4]. Огляд наукової літератури дозволяє виділити основні концепції трансформації сільських територій. Які були сформовані різними науковцями на основі вивчення трансформаційних процесів сільських територій у різних країнах світу.

Концепція (від лат. *conceptio* — розуміння) — система поглядів, те або інше розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум [2]. Концепція істотно відрізняється від теорії не тільки своєю незавершеністю, але й недостатньою верифікованістю. Очевидно, її можна вважати сурогатною формою теорії. Головне призначення концепції полягає в інтеграції певного масиву знання, у прагненні використовувати його для пояснення, пошуку закономірностей. Проходячи через горнило перевірки фактами, концепція уточняється як за змістом, так і з погляду її пізнавальних меж. При цьому вона може й не витримати випробування практикою і бути знехтуваною. Особливо часто це відбувається на тих етапах розвитку науки, коли потреба у поясненні об'єктів зумовлює виникнення безлічі концептуальних підходів, які інтегрують знання і дають більш-менш коректні пояснення [1].

Нижче ми коротко опишемо основні концепції трансформації сільських територій. Це допоможе визначити напрямки (моделі) розвитку сільських територій в Україні, а також

визначити найважливіші фактори, які можуть ініціювати та впливати на процес трансформації сільських територій.

Деагранізація. Деагранізація передбачає відхід від аграрних моделей суспільної організації праці на сільських територіях. По суті, це багатовимірний процес, що включає: (i) переорієнтацію засобів до існування сільського населення, (ii) коригування кваліфікації сільського населення, (iii) просторову перебудову сільського поселення та (iv) його соціальну ідентифікацію [5]. Концепція зосереджена на різних соціально-економічних трансформаційних процесів у взаємовідносинах сільського та місцевого (урбаністичного) соціуму. І передусім такі процеси проявляються у формі трудової міграції до міста та збереження проживання в сільській місцевості. Також у результаті таких взаємовідносин грошові потоки у вигляді заробітної плати перенаправляються до села, що позитивно впливає на його соціально-економічний розвиток [11].

Постпродуктивізм. Поняття "постпродуктивізм" було введено у 1990-х роках як спроба пояснити та теоретизувати зміни та тенденції у тогочасному сільському господарстві, де фокус на сільськогосподарському виробництві поступово змістився у бік потреб у якості продукції, екологізації виробництва та збереженні культурних ландшафтів [13]. Таким чином, постпродуктивізм — це термін, який тісно пов'язаний із "новим способом" погляду на сільські території, який називається "нова сільська парадигма" [14]. Основна ідея концепції в сфері трансформації сільських територій полягає в модернізації сільськогосподарського виробництва сільськими домогосподарствами з метою скорочення як обсягів введення, так і випуску продукції, зосередившись на поліпшенні якості продукції або на конкретних (цінних) характеристиках продукції. Автори концепції стверджують, що продуктивність у сільському господарстві передбачає інтенсифікацію, концентрацію та спеціалізацію, тоді як постпродуктивізм у сільському господарстві спричинив рух до екстенсифікації, диверсифікації та кооперативу [10].

У рамках ринкової економічної системи, комерціалізація є перетворенням товарів, послуг, ідей, характеру, особистої інформації або людського капіталу в товари або об'єкти торгівлі [16]. Комодифікація сільської місцевості. Це поняття передбачає зміну основної функції села. Розробники цієї концепції описують перехід від первинного сільськогосподарського виробництва до рекреаційного та промислово-

го забезпечення міського населення (виробництво нетрадиційних сільськогосподарських товарів та послуг). Отже, привертається увага до несільськогосподарського виробництва та послуг, таких як комерціалізація сільської культури, туризму, дозвілля та відпочинку [8].

Культурна економіка або неоендегенний розвиток села. У цій концепції особлива увага приділяється відновленню та утриманню цілих поселень шляхом комодифікації та продажу місцевих культурних ресурсів. Ці ресурси можуть бути фізичними або символічними. Прикладами трансформації сільських поселень на основі ендегенних ресурсів є гастрономічний туризм, місцевий фольклор, історична регіональна спадщина, архітектура, унікальні природні та кліматичні явища (об'єкти), названі Реєм у своїх роботах "культурними маркерами" [15].

Глобальна сільська місцевість. Вудс (2006) запропонував розглядати глобальні сільські території як комбінацію природних та соціально-культурних просторів, що передбачають взаємодію між собою. Відповідно до Вудса (2007) "глобальна сільська місцевість" — це гіпотетичний простір, що відповідає умові глобальної взаємозв'язку, яка, суттєво, ще має бути повністю досягнута, але частково сформульована більшою чи меншою мірою через певні сільські населені пункти, залежно від конкретних локальних дій та реакцій на глобалізацію" [3; 17]. Загалом глобальна сільська місцевість-це реалізація в сільському соціально-економічному просторі сучасних досягнень науково-технічного прогресу під впливом процесів глобалізації при збереженні сільської ідентичності. У подальшому розвитку концепції Вудс (2014) підкреслює проблему адаптації малих сімейних ферм до викликів глобалізації, а також визначає основні дії домогосподарств для успішної трансформації: диверсифікація ферм; вихід на міжнародний ринок споживання та пропозиції; виробляти товари та послуги з унікальними характеристиками [18].

Міграція зручностей (Amenity migration). Суть цієї концепції трансформації полягає у перетворенні сільських територій лише як місця для комфортного життя чи відпочинку. Тобто жителі міст купують житло в селі, але продовжують працювати та підтримувати соціальні контакти в місті. В результаті таких процесів у сільській місцевості починає розвиватися нова соціальна інфраструктура, що також у свою чергу, впливає на збільшення кількості таких поселенців. Автори А. Kendra

та R. Hull при вивченні основних факторів міграції міського населення на сільські території виявили, що економічна мотивація була надзвичайно важливою лише для незначної меншості власників земель, а цінності, пов'язані з якістю життя, близькістю до природи, відпочинком та ескапізмом, були більш поширеними [12].

Агратизація. Ця концепція передбачає визначення груп сільських домогосподарств, найбільш придатних для ефективного сільськогосподарського виробництва, та подальшу підтримку їх перетворення у фермерські господарства за допомогою відносин кооперації. Автор цієї концепції [7] виділив чотири групи сільських домогосподарств: фермери (які виробляють продукцію), кредитори (які володіють виробничими ресурсами, як-от: обладнання, гроші та машини), переробники (які переробляють сільськогосподарську продукцію) та допоміжний персонал. Він рекомендував підтримувати горизонтальну концентрацію для перших трьох груп домогосподарств, тоді як четверта могла мігрувати до міста або займатись іншою несільськогосподарською діяльністю.

Описані вище концепції трансформації сільських територій в загалом охоплюють функціональні зміни, такі як виробничі відносини, спеціалізація робочої сили, рекреаційні та культурні функції тощо. Це вимагає нового підходу до системи управління сільськими поселеннями. Такий підхід був розроблений Вудсом (2014) і названий "новим управлінням сільськими територіями". Основу нової системи управління сільськими територіями складають два взаємопов'язані компоненти: партнерство та залучення громад. Вудс (2007) також окреслив шість ключових питань, що стосуються нового управління сільською місцевістю [17; 18]:

1) питання, що стосуються ексклюзивності структур управління сільською місцевістю (тобто це може дати можливість невеликим групам організацій та окремих осіб припустити непропорційно високий рівень влади та впливу у сільській місцевості);

2) питання щодо законності та відповідальності в рамках нової системи управління;

3) хоча партнерства є центральною складовою управління, можуть виникнути проблеми, пов'язані з нерівними ресурсами та рівнем впливу різних партнерів;

4) тривалість життя партнерств, які підтримуються схемами фінансування, може бути короткою;

5) нові території та різні масштаби розвитку села можуть створити напругу/плутанину між інститутами, що перекриваються, та над географічними юрисдикціями;

6) управління сільською місцевістю може спричинити географічні нерівності між громадами, багатими на партнерство та бідними у партнерстві.

ВИСНОВКИ

Вивчаючи основні положення концепцій трансформацій сільських територій, можна виділити основні фактори, що визначають цю трансформацію: рівень інтеграції села та міста, природно-кліматичні умови, рівень соціально-економічного розвитку та наявність інфраструктури та менталітету сільського населення.

Рівень інтеграції сільської громади та міста дуже високий, оскільки частина продукції продається на міських ринках або безкоштовно розповсюджується родичам, які проживають у містах. Інший момент — сільське населення працює у містах. Між селами існують міцні соціальні зв'язки. Це можна пояснити тим, що молоді люди переїжджають до інших міст для навчання, час від часу повертаються, щоб допомогти батькам. Більше того, багато міських жителів із задоволенням проводять вільний час у селах, маючи там родинні зв'язки або нерухомість.

Природні та кліматичні умови: це такі фактори, як якість ґрунту та води, клімат, наявність лікувальних властивостей у природних ресурсах (термальна вода або лікувальна глина). Наприклад, наявність термальної води в регіоні може викликати розвиток медичного туризму, і ця діяльність може сформувати основну концепцію трансформації сільської місцевості.

Рівень соціально-економічного розвитку: це включає такі фактори, як демографічний розвиток (кількість дітей дошкільного та шкільного віку, населення працездатного віку, пенсіонерів у громаді тощо), фінансовий стан місцевої громади та стан розвитку підприємництва діяльність у громаді.

Рівень розвитку інфраструктури сільських територій характеризує наявність у спільноті таких типів інфраструктури: наявність та якість дороги від адміністративного центру (району, області) до громади; наявність промислового електричного джерела живлення (320 Вольт); наявність централізованого водопостачання; наявність та потужність газопостачання тощо.

Важливим чинником, що впливає на процес трансформації сільської місцевості, є мента-

літет сільського населення, який може діяти в обох напрямках: як стимул, так і як стримуючий фактор. Якщо розглядати українські сільські домогосподарства з точки зору менталітету, то можна виділити такі групи домогосподарств: "Куркуль", "Сільська інтелігенція" та "Робітники". Члени сільських домогосподарств з групи "Куркуль" повністю залучені в процес сільськогосподарського виробництва і не бачать себе ні в якій іншій сфері. Члени сільських домогосподарств з групи "сільської інтелігенції" це сільські вчителі (включно і колишні), медичні працівники чи спеціалісти з сільського господарства, яких за радянських часів відправили в рамках розвитку сільського господарства. Вони професійно не займаються сільським господарством і сьогодні працюють переважно за межами села. Члени сільських домогосподарств з групи "Робітники" можуть у будь-який момент змінити свій вид діяльності залежно від подальшого доходу.

Література:

1. Bardegue J.A., Rosada T., Bebbington A.J. The Rural Transformation. International development: ideas, experience, and prospects / ed. B. Currie-Alder, R. Kanbur, D. Malone, R. Medhora. Oxford: Oxford University Press, 2014. P. 463—478.
2. Bryceson D.F. The scramble in Africa: reorienting rural livelihoods. World development. 2002. Vol. 30, №. 5. P. 725—739.
3. A new profile of the global poor / A. Castaneda et al. World Development. 2018. Vol. 101. P. 250—267.
4. Chayanov A. The theory of peasant cooperatives. Columbus: Ohio State University Press, 1991. 251 p.
5. Cloke P., Perkins H.C. Commodification and adventure in New Zealand tourism. Current issues in tourism. 2002. Vol. 5, №. 6. P. 521—549.
6. Brady G., Pierri F. Family farming in the global agenda and the United Nations Decade of Family Farming. From Fome Zero to Zero Hunger. Rome, Italy: FAO, 2019. P. 127.
7. From agricultural productivism to post-productivism / ed. B. Ilbery. The Geography of Rural Change. London: Routledge 1998. P. 57—84.
8. Kay C. Reflections on Latin American rural studies in the neoliberal globalization period: a new rurality? Development and change. 2008. Vol. 39, № 6. P. 915—943.
9. Kendra A., Hull R. B. Motivations and behaviors of new forest owners in Virginia. Forest Science. 2005. Vol. 51, № 2. P. 142—154.

10. Mather A.S., Hill G., Nijnik M. Post-productivism and rural land use: cul de sac or challenge for theorization? *Journal of Rural Studies*. 2006. Vol. 22, № 4. P. 441—455.

11. The new rural paradigm: Policies and governance / OECD. Paris: OECD Publications, 2006. 168 p.

12. Ray C. Culture, intellectual property and territorial rural development. *Sociologia ruralis*. 1998. Vol. 38, №. 1. P. 3—20.

13. Wilsterman J. M. The Human Commodity. *The Harvard Crimson*. 2008. June 4.

14. Woods M. Engaging the global countryside: globalization, hybridity and the reconstitution of rural place. *Progress in Human geography*. 2007. Vol. 31, № 4. P. 485—507.

15. Woods M. Family farming in the global countryside. *Anthropological notebooks*. 2014. Vol. 20, № 3. P. 31—48.

16. Poverty and shared prosperity 2018: Piecing together the poverty puzzle / World Bank. 2018. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity-2018> (дата звернення: 02.09.2021).

17. Woods M. Aspirational ruralism, boosterism and the global countryside: Amenity-led development and the hybrid reconstitution of Queenstown Lakes district. Association of American Geographers Annual Meeting. Chicago, 2006.

18. Мокий В., Лукьянова Т. Методология научных исследований. Трансдисциплинарные подходы и методы: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт, 2021. 229 с.

19. Шинкарук В.І. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис. 2002. С. 178.

References:

1. Bardegue, J. A., Rosada, T. and Bebbington, A. J. (2014), "The Rural Transformation", *International development: ideas, experience, and prospects*, Oxford University Press, Oxford, UK, pp. 463—478.

2. Bryceson, D. (2002), "The scramble in Africa: reorienting rural livelihoods", *World Development*, vol. 30 (5), pp. 725—739.

3. Castaneda, A., Doan, D., Newhouse, D., Nguyen, C. M., Uematsu, H. and Azevedo, J. P. (2018), "A new profile of the global poor", *World Development*, vol. 101, pp. 250—267.

4. Chayanov, A. (1991), *The theory of peasant co-operatives*, Ohio State University Press, Columbus, USA.

5. Cloke, P. and Perkins, H. C. (2002), "Commodification and adventure in New Zealand tourism", *Current issues in tourism*, vol. 5 (6), pp. 521—549.

6. Brady, G. and Pierri, F. (2019), "Family farming in the global agenda and the United Nations Decade of Family Farming", *From Fome Zero to Zero Hunger*, FAO, Rome, Italy.

7. Ilbery, B. (1998), "From agricultural productivism to post-productivism", *The Geography of Rural Change*, Routledge, London, UK, pp. 57—84.

8. Kay, C. (2008), "Reflections on Latin American rural studies in the neoliberal globalization period: a new rurality?", *Development and Change*, vol. 39 (6), pp. 915—943.

9. Kendra, A. and Hull, R. (2005), "Motivations and behaviors of new forest owners in Virginia", *Forest Science*, vol. 51 (2), pp. 142—154.

10. Mather, A. S., Hill, G. and Nijnik, M. (2006), "Post-productivism and rural land use: cul de sac or challenge for theorization?", *Journal of Rural Studies*, vol. 22 (4), pp. 441—455.

11. OECD. (2006), *The new rural paradigm: Policies and governance*, OECD Publications, Paris, France.

12. Ray, C. (1998), "Culture, intellectual property and territorial rural development", *Sociologia ruralis*, vol. 38 (1), pp. 3—20.

13. Wilsterman, J. M. (2008), "The Human Commodity", *The Harvard Crimson*, vol. June 4.

14. Woods, M. (2006), "Aspirational ruralism, boosterism and the global countryside: Amenity-led development and the hybrid reconstitution of Queenstown Lakes district, New Zealand", Paper presented to the Association of American Geographers Annual Meeting, Chicago, vol. March. 2006.

15. Woods, M. (2007), "Engaging the global countryside: globalization, hybridity and the reconstitution of rural place", *Progress in Human Geography*, vol. 31 (4), pp. 485—507.

16. Woods, M. (2014), "Family farming in the global countryside", *Anthropological notebooks*, vol. 20 (3), pp. 31—48.

17. World Bank. (2018), "Poverty and shared prosperity 2018: Piecing together the poverty puzzle", available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity-2018> (Accessed 25 Aug 2021).

18. Moky, V. and Lukianova, T. (2021), *Metodologiya nauchnykh issledovaniy. Transdistsiplinarnyye podkhody i metody* [Research methodology. Transdisciplinary approaches and methods], 2th ed., Yurayt, Moskva, Russia.

19. Shynkaruk, V. I. (2002), *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary], Abrys, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2021 р.

УДК 351:338.432

О. Ю. Скоромна,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва
ORCID ID: 0000-0002-1836-9936

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.17.34

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

О. Skoromna,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaiev

MODERN ASPECTS OF TAXATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES WITH VALUE ADDED TAX

У статті висвітлено основні новації законодавства щодо оподаткування аграрних підприємств податком на додану вартість, запроваджені з 1 березня 2021 року. Проаналізовано суму податкових надходжень на рахунки Державної податкової служби України від ПДВ до та після запровадження нововведень, а також суму податкових надходжень від сільськогосподарських підприємств. Виявлено, що сума ПДВ, яка надійшла до бюджету від усіх галузей економіки зросла після запровадження нововведень з ПДВ для аграрного сектору. У результаті аналізу визначено, що сума ПДВ, сплачена сільськогосподарськими підприємствами до запровадження зниженої ставки ПДВ на окремі види продукції є більшою, ніж після впровадження, а отже, виявлено стимулюючий ефект від таких дій влади. Проаналізовано сучасний досвід запровадження диференційованих ставок з ПДВ країнами Європейського Союзу і виявлено їх ефективність у збалансуванні фіскальної та регулюючої функцій податків.

The article highlights the main innovations in the legislation on taxation of agricultural enterprises with value added tax, introduced on March 1, 2021. It is substantiated that the new law has a stimulating effect not only on the production of certain types of agricultural products, but also plays a social role, and this is not enough for citizens in rural areas. The amount of tax revenues to the accounts of the State Tax Service of Ukraine from VAT before and after the introduction of innovations, as well as the amount of tax revenues from agricultural enterprises are analyzed. It was found that the amount of VAT received by the budget from all sectors of the economy increased after the introduction of innovations in VAT for the agricultural sector. As a result of the analysis, it was determined that the amount of VAT paid by agricultural enterprises before the introduction of a reduced VAT rate on certain products is higher than after the introduction, and therefore revealed a stimulating effect of such actions of the authorities. The chain growth rate shows that in March 2021, taxpayers paid 136.9% of the amount of VAT paid in February. It was found that budget revenues after the introduction of the reduced rate increased significantly, which may indicate the exit of some enterprises from the shadows. However, it is difficult to draw conclusions because these data include revenues from taxpayers of all industries and activities, not just agricultural enterprises. In March 2021 (in which the new reduced VAT rate came into force), agricultural enterprises paid UAH 3,203.6 million. tax, which is 2.5% less than in January 2021 and 7% more than in February 2021. In April 2021, the industry paid 61.2% of the amount of VAT transferred by taxpayers to the accounts of the State Tax Service for January of the current year and 62.8% of the VAT amount for the previous month. It can be concluded that the amount of tax paid by agricultural enterprises to the state budget increased in March, but in April this year the budget did not receive almost 40% of VAT at the beginning of the year. Therefore, this amount remains at the disposal of enterprises and

will be used by them for their current needs. In March 2021, a high amount of VAT may be the result of transitional transactions, which were taxed at a rate of 20%. And the reduced amount of revenues from agriculture to the state budget in April may serve as an indicator of the growing role of VAT in the agricultural sector and reduce its fiscal efficiency for the country's budget. The modern experience of introduction of differentiated VAT rates by the countries of the European Union is analyzed and their efficiency in balancing fiscal and regulatory functions of taxes is revealed.

Ключові слова; податок на додану вартість, сільськогосподарські підприємства, види аграрної продукції, знижена податкова ставка, європейський досвід оподаткування ПДВ.

Key words: value added tax, agricultural enterprises, types of agricultural products, reduced tax rate, European experience of VAT taxation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Податки є одним з основних джерел доходу державного бюджету, як в Україні, так і в інших розвинених країнах. В умовах ринкової економіки податкова система є потужним механізмом, сприяючим розвитку країни. Податок для держави — це джерело її доходу, який накопичується в бюджеті. За допомогою податків здійснюються розподіл і перерозподіл ВВП, в тому числі на соціальний захист і забезпечення населення. Для населення ж податок є обов'язковим без еквівалентним платежем. Фіскальна функція податків є методом управління і забезпечення взаємозв'язку загальнодержавних інтересів з комерційними інтересами підприємців, визначення взаємовідносин суб'єктів підприємницької діяльності з державними і місцевими бюджетами, і регулювання зовнішньоекономічної діяльності платників податків.

Ефективна робота податкової системи має відповідати таким вимогам: забезпечувати надходження коштів до державного бюджету та бути інструментом макроекономічного регулювання економіки. Зокрема, для формування конкурентоспроможного аграрного сектора в Україні необхідно мати налагоджений механізм державного регулювання галузі, інструментами якого можуть виступати як пряма державна підтримка, так і фіскальні механізми державного регулювання. Питання державного регулювання аграрного сектору економіки через систему оподаткування податком на додану вартість завжди було актуальним, оскільки галузь має ряд особливостей. Для забезпечен-

ня конкурентоздатності аграрних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках гостро стоїть питання державного регулювання галузі через систему податкових важелів ПДВ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ключові зміни в забезпеченні стимулюючої функції ПДВ для аграрного бізнесу були предметом дослідження таких учених: Дмитрів В.І., Івашко Г.А., Костіна Н.М., Мариненко Н.Ю., Онищенко В., Приварського Ю.Ю., Сідельникова Л.П. та інших. Водночас динамічні зміни в системі оподаткування ПДВ аграрного сектора протягом останніх років потребують постійної уваги з боку науковців, крізь призму їх впливу на тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є поглиблене вивчення системи оподаткування діяльності аграрних підприємств податком на додану вартість та аналіз перших результатів дії нової системи оподаткування ПДВ для сільськогосподарських товаровиробників в умовах євроінтеграційних процесів та з урахуванням міжнародного досвіду.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державне регулювання аграрного сектору — це складний механізм, що включає різні інструменти впливу через дотації, ціни, квоти, кредит-

ну й податкову політику та ін. на структуру сільськогосподарського виробництва, доходи агровиробників, аграрний ринок, соціальну структуру села, міжгалузеві і міжгосподарські відносини з метою забезпечення стабільних економічних, правових, соціальних та екологічних умов для задоволення харчових потреб населення в якісних продуктах відповідно до потреб та за прийнятними цінами, збалансування інтересів як виробників, так і споживачів сільськогосподарської продукції, збереження навколишнього середовища. Одним з основних важелів непрямого стимулювання розвитку аграрного бізнесу в Україні є податок на додану вартість.

В усіх розвинутих країнах здійснюється дотування аграрної галузі, а також державою забезпечені механізми прямого й непрямого впливу на розвиток, економічну ефективність і прибутковість сільськогосподарських підприємств для гарантування продовольчої безпеки країни та формування сировинної бази для харчової промисловості й інших галузей економіки. І це є закономірним, оскільки сільське господарство є сировинною галуззю економіки й без державного сприяння неможливий його стабільний поступальний розвиток.

В останні роки в Україні відбулися зміни в оподаткуванні сільськогосподарських підприємств податком на додану вартість, які вагомо вплинули на результати їх діяльності і фінансовий стан. Розглянемо основні новації законодавства, що почали діяти з 1 березня 2021 року, а також проаналізуємо певні результати такого вектору державної політики щодо аграрного сектору.

Було прийнято Закон "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставки податку на додану вартість з операцій з постачання окремих видів сільськогосподарської продукції" від 17.12.2020 р. № 1115-IX (далі — Закон № 1115) який набув чинності 25 лютого 2021 року й застосовується підприємствами з 1 березня 2021 року (згідно з роз'ясненням, яке регламентоване в листі ДПС від 01.03.2021 р. № 5257/7/99-00-21-03-02-07 (далі — Лист № 5257) [2; 3].

Згідно із Законом № 1115, по операціях з постачання на митній території України та ввезення на митну територію України сільськогосподарської продукції, що класифікується за такими кодами згідно з УКТ ЗЕД: 0102, 0103, 0104 10, 0401 (у частині молока незбираного), 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1201, 1204 00, 1205, 1206 00, 1207, 1212 91, крім операцій з ввезення

Таблиця 1. Коды УКТ ЗЕД видів сільськогосподарської продукції, до якої застосовується ставка ПДВ 14 %

Код УКТ ЗЕД	Вид сільськогосподарської продукції
0102	велика рогата худоба жива
0103	свині живі
0104 10	вівці
0401	молоко та вершки не згушені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин – лише в частині незбираного молока
1001	пшениця
1002	жито
1003	ячмінь
1004	овес
1005	кукурудза
1201	соєві боби
1204 00	насіння льону
1205	насіння свиріпи та ріпаку
1206 00	насіння соняшнику
1207	насіння та плоди інших олійних культур
1212 91	цукрові буряки

Джерело: [2].

на митну територію України товарів, визначених у пункті 197.18 статті 197 Податкового Кодексу, застосовується ставка податку на додану вартість у розмірі 14 відсотків [2].

Встановлена Законом № 1115 знижена ставка буде розповсюджуватися на операції постачання сільськогосподарської продукції як на території України так і щодо її імпорту. При цьому сільськогосподарська продукція, на яку поширюється дія закону має бути з кодом УКТ ЗЕД таким, як у таблиці 1.

Як видно з таблиці, не всі види сільськогосподарської продукції оподатковуються за ставкою 14 %. До пільгових не потрапили такі види продукції: рис, сорго, гречка, просо та насіння канаркової трави, киноа, тритикале та інші зернові культури, а також картопля, помідори, цибуля, морква, огірки, інші овочі, борошно, цукор, кози живою масою, птиця живою масою та багато інших видів сільськогосподарської продукції. На послуги ставка ПДВ 14% також не поширюється (розділ 2 Листа № 5257) [3].

Крім того, Законом № 1115 визначено, що ставка 14 % застосовується у таких ситуаціях:

1) постачання на митній території України продукції, яке відбувається після перерахування попередньої оплати (авансу) що була отримана до першого числа звітного податкового періоду, з якого застосовується ставка ПДВ 14%;

2) коригування податкових зобов'язань при поверненні попередньої оплати (авансу) або повернення продукції (товарів), що були отримані до першого числа звітного (податкового)

Таблиця 2. Динаміка надходження ПДВ на рахунки ДПС України у 2021 році

Надходження ПДВ за місяць	Всього надходження ПДВ до державного бюджету, тис. грн	Базисний темп росту (у % до 01.01.2021)	Ланцюговий темп росту (у % до попереднього місяця)
Січень 2021	16 343 272,1	100	-
Лютий 2021	9 458 969,2	57,9	57,9
Березень 2021	12 950 706,0	79,2	136,9
Квітень 2021	12 224 035,3	74,8	94,4
Травень 2021	11 486 987,9	70,3	94,0
Червень 2021	10 031 944,4	61,4	87,3
Наростаючим підсумком з початку року	72 495 915,0	x	x

Джерело: [5].

періоду, з якого застосовується ставка податку на додану вартість у розмірі 14 відсотків;

3) коригування податкових зобов'язань при зміні договірної (контрактної) вартості продукції, поставка якої відбулася до першого числа звітного (податкового) періоду, з якого застосовується ставка ПДВ у розмірі 14 %. У разі здійснення платником податку операцій з постачання продукції, яка була придбана до першого числа звітного (податкового) періоду, з якого застосовується ставка ПДВ у розмірі 14%, за таким платником податку зберігається податковий кредит з ПДВ у розмірі, який був нарахований при придбанні та/або постачанні такої сільськогосподарської продукції [2].

Окрім згаданого вище п. 197.18 ПКУ, який стосується племінних чистопородних тварин, племінних (генетичних) ресурсів, також звільняються від ПДВ такі операції сільськогосподарських товаровиробників: постачання у с/г місцевості послуг з ремонту шкіл, дошкільних закладів, інтернатів, закладів охорони здоров'я; надання матеріальної допомоги продуктами харчування (в межах 1 НМДГ на місяць — 17 грн); надання послуг з обробки землі багатодітним сім'ям, ветеранам праці і праці, реабілітованим громадянам, особам з інвалідністю, одиноким особам похилого віку, постраждалим від ЧАЕС, а також школам, дошкільним закладам, інтернатам, закладам охорони здоров'я [4]. Тож Закон № 1115 має стимулюючу дію не лише на виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції, а й виконує соціальну роль, а цього так не вистачає громадянам на селі.

З якою метою регламентоване зниження ПДВ для аграріїв розробники закону аргументують так: метою зниження ставки є збільшення кількості грошей, які залишаються в розпорядженні сільськогосподарських підприємств. Менша ставка ПДВ вилучатиме з обігу менше

грошей, ніж існуюча зараз 20%. З цим можна погодитися, адже однією з характерних рис вітчизняного сільськогосподарського виробництва є хронічна нестача обігових коштів, особливо в період проведення посівної кампанії та під час збирання урожаю.

Ще одним аргументом наводять зменшення тіньового сектору економіки та детінізація ринку. Нижча ставка ПДВ, за оцінками влади має зменшити потребу у різних схемах з оптимізації оподаткування. Звісно, частина підприємців може відповідним чином відреагувати на зменшення ставки і перейти на чесну співпрацю з державою. Але на нашу думку, таких сільськогосподарських підприємств небагато.

В існуючих податкових схемах оптимізації, деякі аграрії, аби уникнути ПДВ, занижують офіційний урожай. Той надлишок, який опинився "поза обліком" (зернові та іншу с/г продукцію) потім продають за готівку, яку в обліку не показують. Зрозуміло, що якраз тут держава втрачає 20% ПДВ, бо ця операція проходить поза системою. Потім може відбутися легалізація такої продукції, коли вона раптом з'являється у іншого суб'єкта, який продає її уже офіційно, з усіма документами, експортеру чи ще одному посереднику у ланцюжку. Ця схема спрямована саме на ПДВ, бо на 4-й групі сільгосппідприємства податок сплачують виключно з розміру своїх земель, а тому оптимізувати прибуток чи дохід потреби немає [4].

Ставка ПДВ у Польщі встановлена в розмірі 5 % і це дійсно може стимулювати виробників повністю сплачувати податки державі й не виходити в тінь. В Україні, на нашу думку, будь-яке застосування знижених ставок має супроводжуватися постійною агітаційною кампанією за сплату податків до держави, в якій описано переваги чесного ведення бізнесу.

Офіційний вебпортал Державної податкової служби України не дає оперативну інфор-

**Таблиця 3. Динаміка надходження податків від галузі
"Сільське, лісове та рибне господарство" на рахунки ДПС України
у 2021 році**

Надходження ПДВ за місяць	Всього надходження ПДВ до державного бюджету, тис. грн	Базисний темپ росту (у % до 01.02.2021)	Ланцюговий темپ росту (у % до попереднього місяця)
Січень 2021	3 285 395,4	100	-
Лютий 2021	2 994 910,6	91,2	91,2
Березень 2021	3 203 630,9	97,5	107
Квітень 2021	2 010 425,8	61,2	62,8
Травень 2021	2 308 126,8	70,3	114,8
Червень 2021	1 635 673,9	49,8	70,9
Наростаючим підсумком з початку року	15 438 163,49	х	х

Джерело: [5].

мацію щодо надходження податків і зборів у розрізі їх видів окремо по сільськогосподарським підприємствам, тому проаналізуємо динаміку надходження ПДВ протягом 2021 року до та після впровадження змін зі зниження ставки для окремих видів сільськогосподарської продукції (табл. 2).

Візьмемо за базисний період суму ПДВ, що надійшла на рахунки ДПС станом на 01.02.2021 р. (сума ПДВ, сплачена за податковий період січень 2021 р.). Відтак станом на 1.02.2021 року підприємствами України було сплачено 16,3 млрд грн ПДВ, а станом на 1.03.2021 року сума надходжень від ПДВ на рахунки ДПС становила менше ніж 9,5 млрд грн, що становить 57,9 % від надходжень за січень поточного року. За березень 2021 року, коли почали діяти нові ставки, податку було сплачено 12,95 млрд грн ПДВ, що становить 79,2 % від надходження ПДВ за січень звітного року. А сума податку, що сплачена станом на 1 травня 2021 року становить 12,2 млрд грн, що становить 74,2 % від ПДВ, перерахованого платниками податків за січень поточного року. Ланцюговий темп росту показує, що у березні 2021 року платниками податків було сплачено 136,9 % від суми ПДВ, сплаченої у лютому. Тож надходження до бюджету після запровадження зниженої ставки суттєво зросли, що може свідчити про вихід частини підприємств з тіні. Проте висновки зробити складно, оскільки наведені дані включають надходження від платників податків усіх галузей та видів діяльності, а не лише сільськогосподарських підприємств.

На сайті ДПС України є інформація про надходження податків в розрізі галузей народного господарства. На жаль, деталізації за видами податків офіційна оприлюднена інформація не має, тому проаналізуємо загальну суму

надходжень на рахунки ДПС від галузі "Сільське, лісове та рибне господарство" (табл. 3). Так, ми зможемо зробити певні висновки стосовно обсягу сплачених податків до та після введення ставки ПДВ 14 %.

За березень 2021 року (у якому почала діяти нова знижена ставка ПДВ) було сплачено 3 203,6 млн грн податку, що на 2,5 % менше, ніж за січень 2021 р. і на 7 % більше, ніж у лютому 2021 р. За квітень 2021 р. по галузі сплачено 61,2% обсягу ПДВ, перерахованому платниками податків на рахунки ДПС за січень поточного року та 62,8 % від суми ПДВ за попередній місяць. Можна зробити висновок, що обсяг податку, що сплачений сільськогосподарськими підприємствами до державного бюджету у березні збільшився, проте у квітні поточного року бюджет недоотримав майже 40 % від обсягу ПДВ на початок року. Отже, ця сума залишилася у розпорядженні підприємств та буде використана ними для своїх поточних потреб. У березні 2021 року висока сума ПДВ може бути наслідком перехідних операцій, які оподатковувалися за ставкою 20 %. А зменшена сума надходжень від сільського господарства до державного бюджету у квітні може слугувати індикатором зростання стимулюючої ролі ПДВ в аграрній галузі і зниження його фіскальної ефективності для бюджету країни.

Наслідком цього у майбутньому може бути як детінізація ринку й аграрного сектору, так і інші фактори, зокрема: зростання платоспроможності сільськогосподарських підприємств, збільшення кількості операцій з постачання продукції (активізація діяльності), загально-економічні чинники тощо.

Поки що на основі наявних статистичних даних не можна стверджувати, що в галузі відбувається поступова легалізація тіньової ча-

стини аграрного бізнесу. Для більш глибокого аналізу необхідно мати більш деталізовані дані про надходження ПДВ від сільськогосподарських підприємств за ставкою 14 та 20 %, але, на жаль, їх у публічному доступі немає.

Доцільно розглянути європейський досвід застосування знижених ставок ПДВ на окремі групи товарів та порівняти його з вітчизняними реаліями на предмет відповідності та можливості почерпнути досвід.

Отже, ставка ПДВ в Україні на рівні 20 % відповідає базовому рівню, визначеному в ЄС, хоча всередині ЄС ставки ПДВ суттєво відрізняються залежно від країни [6].

Всі країни ЄС, крім Данії, запровадили знижені ставки на кілька груп товарів. Переважно це стосується товарів першої необхідності, послуг громадського транспорту, ліків, медичного обладнання для осіб з особливими потребами, дитячих крісел тощо. Найбільша різниця між стандартною та зниженою ставками є характерною для Нідерландів (21% і 6%) та Великобританії (20% і 5%). Інші спеціальні ставки ПДВ зазначені країни не застосовують, однак така комбінація ставок дала їм можливість максимально реалізувати не тільки фіскальний, але і регуляторний потенціал ПДВ [7].

Крім знижених ставок, окремі країни застосовують спеціальні знижені ставки: Іспанія (4%) — продукти харчування, фармацевтична продукція, видання книг, газет та журналів; Франція (2,2%) — фармацевтична продукція, видання книг, газет та журналів; Ірландія (4,8%) — продукти харчування; Італія (4%) — продукти харчування, обладнання для осіб з особливими потребами, видання книг, газет та журналів, соціальні послуги; Люксембург (3%) — практично для всіх груп товарів, дозволених Директивою ЄС. Оскільки спеціальні знижені ставки застосовуються нетривалий період часу, то ефект від їх запровадження поки що достовірно оцінити складно. Загалом можна зазначити, що більшість країн намагається віднайти таку комбінацію ставок, яка б забезпечила збалансування регулюючого та фіскального потенціалу ПДВ [8].

У європейській практиці застосовуються не лише знижені, але й підвищені ставки податку на додану вартість. В основному вони поширюються на товари розкоші. Однак основним аргументом "проти" є складність адміністрування ПДВ, збільшення витрат держави на його нарахування. Ця проблема є достатньо серйозною. Але в чинному українському законодавстві діє знижена ставка ПДВ у розмірі 0% і це не відбилося на збільшенні адміністративних витрат [9, с. 131].

Європейський досвід свідчить про користь застосування диференційованих ставок ПДВ для окремих груп товарів. Запровадження таких ставок може мати як постійний характер (для окремих груп товарів, особливо соціального значення), так і тимчасовий (запроваджуються на певний період часу для окремих груп товарів як виключення). Механізм диференційованого справляння ПДВ забезпечує ефективну реалізацію не тільки фіскального, але і регуляторного потенціалу ПДВ, що є необхідним для України [10].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зниження ПДВ для сільськогосподарських підприємств — це спроба пом'якшити системному оподаткування для агробізнесу. На скільки ефективними будуть такі регуляторні заходи на сьогодні поки що сказати важко. Дослідження надходження податків на рахунки ДПС від галузі "Сільське, лісове та рибне господарство" до та після запровадження пільгової ставки 14 % показало, що надходження до бюджету знизилися у квітні 2021 року після запровадження пільгової ставки. Але для ґрунтовних висновків існуючих даних поки що недостатньо.

Аналіз надходження ПДВ на рахунки ДПС протягом 2021 року показав, що різкого зниження надходження податку після запровадження ставки 14 % не відбулося. Отже, держава втратила за час дії пільгових ставок невелику суму своїх доходів. Зважаючи на це, можна зробити висновок, що такі дії влади є виправданими та мають стимулюючу роль для розвитку сільського господарства країни.

Дослідження європейського досвіду оподаткування ПДВ показали, що в більшості країн ЄС застосовуються диференційовані ставки ПДВ. Зокрема, знижені ставки встановлюються на товари першої необхідності, медикаменти та сільськогосподарську продукцію, підвищені ставки — на предмети розкоші. Таке розмежування дозволяє усунути соціальні диспропорції та впливає на платоспроможний попит населення у напрямі відповідності сум податку розмірам доходів громадян.

Подальші дослідження мають бути спрямовані у напрямі пошуку шляхів збалансування суспільних інтересів, забезпечення рівних конкурентних умов суб'єктів господарювання, усунення диспропорцій у розвитку аграрного сектору, надання пріоритетів малому та середньому бізнесу.

Література:

1. Податковий кодекс України. Документ 2755-VI, редакція від 15.05.2021. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 30.08.2021).

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставки податку на додану вартість з операцій з постачання окремих видів сільськогосподарської продукції. Закон України № 1115-IX від 17.12.2020 р. / Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2021. — № 12. — С. 96. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115-20#Text> (дата звернення 30.08.2021).

3. Лист ДПС України від 01.03.2021 № 5257/7/99-00-21-03-02-07 (опубліковано 01.03.2021). — Режим доступу: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/listi-dps/75171.html> (дата звернення 30.08.2021).

4. Онищенко В. ПДВ для сільгоспвиробників 2021 / В. Онищенко // Вебпортал Головбукх. — дата опублікування 3 березня 2021 р. — Режим доступу: <https://www.golovbukh.ua/article/8675-pdv-dlya-slgospvirobnikov-2021> (дата звернення 30.08.2021).

5. Надходження податків і зборів: показники роботи ДПС України // Офіційний вебпортал Державної податкової служби України. — Режим доступу: <https://tax.gov.ua/diyalnist/pokazniki-roboti/nadhodjennya-podatkov-i-zboriv--obov'яз/nadhodjennya-podatkov-i-zboriv/> (дата звернення 30.08.2021).

6. Приварський Ю.Ю. Актуальні питання оподаткування податком на додану вартість в Україні та європейський досвід. Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". 2020. № 1 (21).

7. Мариненко Н.Ю. Особливості сплати ПДВ у країнах європейського союзу / Н. Мариненко, Г.-А. Івашко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих учених "Соціально-економічні аспекти розвитку економіки", 27—28 квітня 2017 року. — Т.: ТНТУ, 2017. — С. 109—111.

8. Карпенко С.П. Оподаткування доданої вартості: європейський досвід та українські реалії / С.П. Карпенко // Ефективна економіка. — 2014. — № 12. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3650> (дата звернення 30.08.2021).

9. Сідельникова Л.П. Податкова система: навч. посіб. / Л.П. Сідельникова, Н.М. Костіна. — К.: Лира-К, 2012. — 576 с., с. 131.

10. Дмитрів В.І. Податок на додану вартість та його гармонізація з положеннями Європейського Союзу / В.І. Дмитрів // Економіка та митно-правові відносини. — 2018. — Вип. 5. — С. 36—43.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 30.08.2021).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine Concerning the Value Added Tax Rate on Transactions for the Supply of Certain Types of Agricultural Products", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115-20#Text> (Accessed 30.08.2021).

3. State Tax Service of Ukraine (2021), "Letter of the State Tax Service of Ukraine dated 01.03.2021 № 5257/7 / 99-00-21-03-02-07", available at: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/listi-dps/75171.html> (Accessed 30.08.2021).

4. Onishchenko, V. (2021), "VAT for agricultural producers 2021", Web portal Golovbukh, available at: <https://www.golovbukh.ua/article/8675-pdv-dlya-slgospvirobnikov-2021> (Accessed 30.08.2021).

5. Official web portal of the State Tax Service of Ukraine (2021), "Receipts of taxes and fees: performance indicators of the State Tax Service of Ukraine", available at: <https://www.golovbukh.ua/article/8675-pdv-dlya-slgospvirobnikov-2021> (Accessed 30.08.2021).

6. Pryvarsky, Yu. Yu., (2020), "Topical issues of value added tax in Ukraine and European experience", Journal of the National University "Ostroh Academy". Law series, vol. 1 (21).

7. Marynenko, N. and Ivashko, H. (2017), "Features of vat payment in european union countries", Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv i molodykh uchenykh "Sotsial'no-ekonomichni aspekty rozvytku ekonomiky" [Proceedings of the students and young scientists international scientific-practical conference "Social and economic issues for economy development"], TNTU, Ternopil', Ukraine, 15—16 April, pp. 109—111.

8. Karpenko, S.P. (2014), "European experience and Ukrainian realities", Efficient economy, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3650> (Accessed 30.08.2021).

9. Sidel'nykova, L.P. and Kostina, N.M. (2012), Podatkova systema [Tax system], Lira-K, Kyiv, Ukraine.

10. Dmitrov, V.I. (2018), "Value added tax and its harmonization with the provisions of the European Union", Economics and customs relations, vol. 5, pp. 36—43.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2021 р.

УДК 65.011.8:336

Г. А. Ткаченко,
аспірант кафедри менеджменту і права,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-5108-7383

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.17.41

МОНІТОРИНГ ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЗДІЙСНЕННЯ РЕІНЖИНІРИНГУ ВИРОБНИЧИХ ТА ЛОГІСТИЧНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

Н. Tkachenko,
Postgraduate student of the Department of Management and Law,
Dnipro State Agrarian and Economic University

MONITORING OF THE ECONOMIC CONDITION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF REENGINEERING OF PRODUCTION AND LOGISTICS BUSINESS PROCESSES

У статті здійснено моніторинг економічного стану аграрних підприємств. Досліджено сутність та важливість застосування реінжинірингу виробничих та логістичних бізнес-процесів аграрних підприємств. Визначено, що постійний розвиток аграрного сектора економіки має на меті реалізацію системного підходу, котрий базується на взаємодії виробничих потужностей, перерозподілу та зберігання різних видів аграрної продукції. Доведено, що Одним із ключових інноваційних інструментів перебудови управлінських рішень є реінжиніринг. Під реінжинірингом розуміють широкий підхід, який передбачає здійснення змін на підприємстві з метою підвищення ефективності виробництва і швидкості реакції підприємства на зміни ринку. Встановлено, що концепція реінжинірингу логістичних бізнес-процесів розглядається як модифікація загальної концепції реінжинірингу може бути застосовано до товарних або інших потоків. Доведено, що упродовж досліджуваного періоду 2015—2019 років спостерігається тенденція до зменшення рентабельності всієї діяльності аграрних підприємств.

The article monitors the economic condition of agricultural enterprises. The essence and importance of reengineering the production and logistics business processes of agricultural enterprises are studied. It is determined that the constant development of the agricultural sector of the economy aims to implement a systematic approach, which is based on the interaction of production capacity, redistribution and storage of different types of agricultural products. It is proved that One of the key innovative tools for restructuring management decisions is reengineering. Reengineering is understood as a broad approach that involves the implementation of changes in the enterprise in order to increase production efficiency and the speed of the company's response to market changes. It is established that the concept of reengineering of logistics business processes is considered as a modification of the general concept of reengineering can be applied to product or other flows. It is proved that during the studied period of 2015—2019 there is a tendency to reduce the profitability of all activities of agricultural enterprises. Logistics plays a strategically important role in modern agricultural business. Summing up the results of the study, we emphasize that in the financial and economic crisis in the agricultural sector of Ukraine, the negative trends were particularly pronounced, which led to a decrease in profitability of agricultural production in both livestock and crop production. Under such conditions, it is important on the basis of knowledge of the peculiarities of business processes in agriculture to develop approaches to the formation of accounting and analytical support for the management of agricultural enterprises, which includes both external and internal information. High-quality accounting and analytical support for the management of production and logistics business processes of

agricultural enterprises should promote the adoption of rational tactical and strategic decisions. It is important in crisis conditions to make innovative management decisions aimed at reengineering production and logistics business processes. Monitoring the economic condition of agricultural enterprises helps to identify problematic aspects in the activities of agricultural enterprises.

Ключові слова: аграрне підприємство, бізнес-процеси, реінжиніринг, логістика, виробничі бізнес-процеси, логістичні бізнес-процеси, ефективність.

Key words: agricultural enterprise, business processes, reengineering, logistics, production business processes, logistics business processes, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Постійний розвиток аграрного сектора економіки має на меті реалізацію системного підходу, котрий базується на взаємодії виробничих потужностей, перерозподілу та зберігання різних видів аграрної продукції. Беззаперечно, що логістика є дієвим інструментом підвищення ефективності діяльності, адже дає можливість здійснювати оптимізацію руху продукції аграрного виробництва від виробника до споживача. Логістика відіграє стратегічно важливу роль у сучасному аграрному бізнесі. Впровадження методів управління логістикою в бізнес практику дозволяє аграрним підприємствам значно скоротити всі види запасів у виробництві, постачанні і продажах, прискорити оборот оборотного капіталу, скоротити виробничі витрати і витрати обігу, а також забезпечити найбільш повне задоволення споживачів якісними товарами і послугами. В сучасних умовах господарювання керівники аграрних підприємств змушені весь час приймати складні управлінські рішення. Надзвичайно важливою є необхідність в досягненні стабільності на всіх без виключення етапах — починаючи з виробництва і закінчуючи зберіганням і транспортуванням готової продукції. Відомо, що в сучасних умовах швидкими темпами збільшуються вимоги споживачів відносно якості продукції. Така ситуація генерує об'єктивні передумови відносно розвитку ефективної системи збуту, котра має на меті пришвидшувати рух продукції від виробника до споживача. Отже, моніторинг економічного стану аграрних підприємств в контексті здійснення реінжинірингу виробничих та логістичних бізнес-процесів у сучасних умовах ведення аграрного бізнесу набуває все більшої актуальності та потребує наукових досліджень та обґрунтувань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

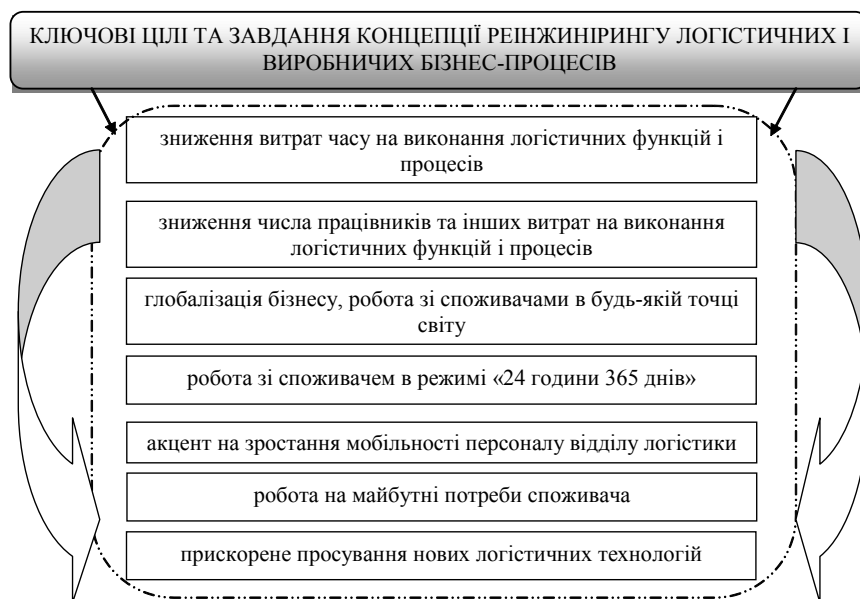
Особливості господарської діяльності аграрних підприємств, ключові аспекти сутності реінжинірингу, а також особливості здійснення реінжинірингу виробничих та логістичних бізнес-процесів аграрних підприємств досліджували у своїх наукових працях такі вітчизняні та закордонні вчені: Васюта В.Б., Кулага М.О., Хаммер Майкл, Чампі Джеймс, Коваленко Д.І. та ін. Проте невирішеними залишаються питання визначення конкретних умов, за яких варто приймати рішення про здійснення реінжинірингу виробничих та логістичних бізнес-процесів.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті полягає в проведенні моніторингу економічного стану аграрних підприємств Дніпропетровської області в контексті здійснення реінжинірингу виробничих та логістичних бізнес-процесів

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аграрний сектор загалом та його фундаментальна складова — сільське господарство є одним із ключових елементів економіки країни та виступає значним джерелом збільшення ВВП, за даними держстату у 2019 році питома вага сільського господарства у формуванні ВВП склала 9 %. За весь час незалежності нашої країни аграрний сектор економіки пройшов складний шлях реформ та трансформацій, які тривають і тепер. Отже в сучасних умовах господарювання важливим є безперервний моніторинг економічного стану аграрних підприємств, вдосконалення виробничих та логістичних бізнес-процесів, а також використання інноваційних інструментів перебудови

Рис. 1. Ключові цілі та завдання концепції реінжинірингу логістичних і виробничих бізнес-процесів

Джерело: запропоновано автором на основі [2].

управлінських рішень з метою покращення ефективності їх діяльності.

Як зазначають Васюта В.Б. та Булага М.О.: "функціонування сучасних підприємств пов'язане з проблемою підвищення ефективності їх діяльності. Її суть полягає в тому, що маючи певний рівень своєї діяльності, підприємство прагне отримати вищих результатів. Цього можна досягти, приймаючи виважені управлінські рішення, впроваджуючи новітні технології та засоби забезпечення функціонування підприємств, створюючи підстави для формування системи економічної безпеки тощо" [1, с. 41].

Одним із ключових інноваційних інструментів перебудови управлінських рішень є реінжиніринг. У контексті тематики нашого дослідження особливу увагу варто звернути на реінжиніринг виробничих та логістичних бізнес-процесів аграрних підприємств. Вважаємо за необхідне дослідити детальніше сутність реінжинірингу та особливості його застосування для виробничих та логістичних бізнес-процесів.

Під реінжинірингом розуміють широкий підхід, який передбачає здійснення змін на підприємстві з метою підвищення ефективності виробництва і швидкості реакції підприємства на зміни ринку. Як синоніми реінжинірингу бізнес-процесів у фаховій літературі можна зустріти такі терміни, як Business Reengineering (BR), Business Process Redesign (BPR), Business Process Improvement (BRI).

У підручнику М. Хаммера і Дж. Чампі використовується термін реінжиніринг бізнес-процесів: "під яким розуміється концептуальний підхід авторів до підвищення ефективності виробництва і швидкості реакції підприємства на ринкові зміни. М. Хаммер при дослідженні концепції реінжинірингу бізнес-процесів висунув дві принципові вимоги, реконструюють роботи не шляхом їх автоматизації, а шляхом їх спрощення або усунення і використовуйте комп'ютери не для автоматизації, а для реконструкції існуючих бізнес-процесів. Отже, сам термін BPR відображає фундаментальне переосмислення і радикальну реконструкцію бізнес-процесів" [2, с. 149].

Концепція реінжинірингу логістичних бізнес-процесів розглядається як модифікація загальної концепції реінжинірингу може бути застосовано до товарних або інших потоків. Тобто проектування діяльності відбувається не по вертикалі управління логістичними функціями, а по горизонтальними процесами створення цінностей для споживача. З позицій логістичного менеджменту головною метою концепції BPR є різке прискорення реагування органів управління підприємства на зміни вимог споживачів при багаторазовому зменшенні всіх видів витрат логістичного характеру. При цьому на перший план висуваються нові цілі і завдання, продиктовані ситуацією на ринку споживчого використання продукції і відповідного іншим сервісу (рис. 1).

З метою здійснення моніторингу економічного стану аграрних підприємств Дніпропет-

ровської області пропонуємо детальніше ознайомитись з потенціалом області. За даними Дніпропетровської обласної державної адміністрації: "займаючи 5,3% території з часткою населення 7,6%, Дніпропетровська область є одним із провідних регіонів України. Її внесок у валовий регіональний продукт держави становить більше 10% і значною мірою визначає загальну ситуацію в державі. Дніпропетровщина — самодостатній регіон з потужним промисловим та науковим потенціалом, розвинутим сільськогосподарським виробництвом, високим рівнем розвитку транспорту і зв'язку, вигідним географічним положенням та багатими природними ресурсами" [3].

Аналізуючи комплексно стан сільського господарства Дніпропетровської області, варто наголосити на тому, що: "основу агропромислового комплексу області складають близько 4180 сільськогосподарських підприємств різних форм власності та підпорядкування. В сфері сільськогосподарського виробництва області працюють близько 20,6 тис. осіб, 4 науково-дослідні станції, Інститут зернових культур НААН України, аграрний університет, 6 коледжів, навчально-виробничі бази і філіали ка-

Таблиця 1. Кількість підприємств, що здійснювали сільськогосподарську діяльність в Україні та Дніпропетровській області, одиниць

	2017 р.	%	2018 р.	%	2019 р.	%	Відхилення 2019 р. від 2017 р.	
							+, -	%
Україна, всього	45558	100	49208	100	48504	100	2946	106,50
Дніпропетровська область	3949	8,67	4181	8,50	4205	8,67	256	106,49

Джерело: сільське господарство України 2019.

федр створені на десятках високотехнологічних підприємств Дніпропетровщини. Основні напрями виробничої діяльності сільгосппідприємств області — вирощування зернових, у тому числі високоякісного продовольчого зерна, технічних і овочевих культур, виробництво м'ясо-молочної продукції, яєць. Понад 80% площі області зайнято під сільськогосподарське виробництво (більш ніж 25 тис. кв. км (6,0% сільгоспу гідь України). Розбудовується інфраструктура аграрного ринку — в області налічується 63 сховища для зберігання овочів, картоплі, фруктів. Для зберігання зернових та технічних культур в області діє 76 зернових складів. За підсумками 2020 року індекс продукції тваринництва області склав 100,1% у порівнянні з відповідним періодом 2019 року, що

Таблиця 2. Структура розподілу підприємств Дніпропетровської області, котрі здійснювали сільськогосподарську діяльність за розміром сільськогосподарських угідь у 2019 році

	Кількість підприємств		Площа сільськогосподарських угідь	
	одиниць	% до загального обсягу	тис. га	% до загальної площі сільськогосподарських угідь
Підприємства, які мали с/г угіддя	3652	86,8	1304,1	100,0
у тому числі площею, га				
до 5,0	82	1,9	0,3	0,0
5,1-10,0	166	3,9	1,3	0,1
10,1-20,0	358	8,5	6,0	0,5
20,1-50,0	1369	32,6	52,1	4,0
50,1-100,0	434	10,3	31,4	2,4
100,1-500,0	695	16,5	167,1	12,8
500,1-1000,0	221	5,3	159,0	12,2
1000,1-2000,0	159	3,8	231,7	17,8
2000,1-3000,0	85	2,0	208,5	16,0
3000,1-4000,0	33	0,8	115,2	8,8
4000,1-5000,0	19	0,5	83,7	6,4
5000,1-7000,0	14	0,3	84,5	6,5
7000,1-10000,0	12	0,3	99,8	7,6
більше 10000,0	5	0,1	63,5	4,9
Підприємства, які не мали с/г угідь	553	13,2	x	x

Джерело: статистичний щорічник Дніпропетровської області за 2019 рік.

Таблиця 3. Ключові показники ефективності діяльності аграрних підприємств України

	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Результат фінансовий до оподаткування, млн грн	101996,1	90122,1	68606,5	70770,2	90836,3
Підприємства, котрі отримали прибуток до оподаткування у % до загальної кількості	89,0	88,4	86,8	86,8	83,5
результат фінансовий млн грн	127609,0	102788,8	88986,2	93549,5	115329,8
Підприємства, котрі отримали збиток до оподаткування у % до загальної кількості	11,0	11,6	13,2	13,2	16,5
результат фінансовий млн грн	25612,9	12666,7	20379,7	22779,3	24493,5
Чистий прибуток (збиток) млн грн	101912,2	89816,3	68276,8	70461,8	90167,0
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	30,4	25,6	16,5	14,2	16,1
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	43,0	33,6	23,2	18,9	19,3
Кількість працівників найманих, тис. осіб	500,9	513,2	489,2	479,8	461,5

Джерело: сільське господарство України 2019.

перевищує рівень загальнодержавного показника (на 2,7 в.п)" [3].

Отже, враховуючи вищенаведене, варто дослідити статистичну інформацію та в таблиці 1 проаналізувати кількість підприємств, що здійснювали сільськогосподарську діяльність в Україні загалом, а також зокрема в Дніпропетровській області.

Аналіз таблиці 1 свідчить про те, що динаміка кількості господарюючих суб'єктів в Україні, а також зокрема в Дніпропетровській області є позитивною. Загальна кількість сільськогосподарських підприємств України в 2019 році, в порівнянні з 2017 р. збільшилась на 2946 од. або 6,50%. В Дніпропетровській області в 2019 році, в порівнянні із 2017 роком кількість підприємств, котрі здійснювали господарську діяльність збільшилось на 256 од. Отже, підсумовуючи варто наголосити на тому, що з кожним роком з'являються нові суб'єкти господарювання.

Оскільки діяльність кожного без винятку підприємства потребує запровадження інноваційних інструментів перебудови управлінських рішень, то питання здійснення реінжинірингу виробничих і логістичних бізнес-процесів в сучасних умовах є надзвичайно актуальним.

За твердженням Коваленка Д.І.: "В структурі виробничих ресурсів аграрних підприємств ключову роль через природні особливості сільськогосподарського виробництва посідають земельні ресурси. Земля з її природними властивостями і головною з них — родючістю, від природи наділена здатністю в процесі біологічних перетворень забезпечувати формування доданої вартості і отримання економічного ефекту" [6, с. 170].

Ми погоджуємося з думкою Коваленка Д.І. та вважаємо за необхідне в процесі визначення необхідності здійснення заходів, відносно реінжинірингу виробничих та логістичних бізнес-процесів використовуючи статистичні дані в таблиці 2 проаналізувати структуру розподілу підприємств, котрі здійснювали діяльність сільськогосподарську за розміром сільськогосподарських угідь.

Отже, аналізуючи структуру розподілу підприємств Дніпропетровської області, котрі здійснювали сільськогосподарську діяльність за розміром сільськогосподарських угідь у 2019 році варто наголосити на тому, що загальна кількість функціонуючих підприємств, що здійснювали діяльність та мали у своєму користуванні сільськогосподарські угіддя складала 3652 підприємства, що складає 86,8 % від загальної кількості.

Кількість підприємств, котрі не мали сільськогосподарських угідь 553, що складає 13,2% від загальної кількості аграрних підприємств. Також зауважимо, що найбільша кількість підприємств, що мали сільськогосподарські угіддя, а саме 1369, що складає 32,6% від загальної кількості аграрних підприємств, які мали сільськогосподарські угіддя по обсягу сільськогосподарських угідь перебувають у діапазоні від 20,1 до 50,0 га. Загальна площа сільськогосподарських угідь, що була зосереджена в аграрних підприємствах Дніпропетровської області в 2019 році складала 1304,1 тис. га. Підсумовуючи вищенаведене варто зауважити, що аграрні підприємства Дніпропетровської області в 2019 році мали достатнє забезпечення земельними ресурсами для здійснення господарської діяльності.

Аналіз ключових показників ефективності діяльності аграрних підприємств є визначальним в процесі прийняття рішення відносно здійснення реінжинірингу. В таблиці 3 представлено Ключові показники ефективності діяльності аграрних підприємств України за 2015—2019 роки.

Аналіз таблиці 3 свідчить про те, що на протязі досліджуваного періоду 2015—2019 років спостерігається тенденція до зменшення рентабельності всієї діяльності аграрних підприємств. Так, у 2019 році, в порівнянні з 2015 роком цей показник зменшився на 14,3%. Рентабельність від діяльності операційної також має від'ємну динаміку, у 2019 році в порівнянні з 2015 роком показник зменшився на 23,7%. Наслідком зменшення рівня рентабельності стало зменшення кількості працівників найманих так у 2019 році у порівнянні з 2015 роком цей показник зменшився на 39,4 тис. осіб. Узагальнюючи варто зазначити, що проблемних аспектів в діяльності вітчизняних аграрних підприємств, дійсно багато, їх вирішення потребує прийняття інноваційних управлінських рішень відносно перебудови бізнес-процесів, основою яких є реінжиніринг.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підводячи підсумки проведеного дослідження наголосимо на тому, що в умовах фінансово-економічної кризи в аграрному секторі України особливо яскраво проявилися негативні тенденції, які спонукали до зниження обсягів виробництва як у галузі тваринництва, так і рослинництва. За таких умов важливо на основі знань особливостей бізнес-процесів у сільському господарстві виробити підходи до формування обліково-аналітичного забезпечення управління аграрними підприємствами, що включає як зовнішню, так і внутрішню інформацію. Якісне обліково-аналітичне забезпечення управління виробничими та логістичними бізнес-процесами аграрних підприємств має сприяти прийняттю раціональних тактичних і стратегічних рішень. Важливо в кризових умовах приймати інноваційні управлінські рішення, що мають на меті реінжиніринг виробничих та логістичних бізнес-процесів. Визначати проблемні аспекти в діяльності аграрних підприємств допомагає проведення моніторингу економічного стану аграрних підприємств. Подальші наукові дослідження будуть ґрунтуватися на аналізі ефективності впроваджених заходів по реінжинірингу виробничих та логістичних бізнес-процесів.

Література:

1. Васюта В.Б., Кулага М.О. Оцінка ефективності господарської діяльності підприємства та розроблення заходів щодо її підвищення. *Modern Economics*. 2019. № 15 (2019). С. 41—48.
2. Хаммер Майкл, Чампи Джеймс Реінжиніринг корпорации. Манифест революції в бізнесі. Москва, 2011. 288 с.
3. Паспорт Дніпропетровської області. URL: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/dnipropetrovshina/pasport-oblasti> (дата звернення: 22.08.2021).
4. Сільське господарство України. 2019: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. Київ, 2020. 230 с.
5. Статистичний щорічник Дніпропетровської області за 2019 рік: статистичний збірник / Головне управління статистики у Дніпропетровській області. Дніпро, 2020. 396 с.
6. Коваленко Д.І. Ефективність використання земельного капіталу аграрних підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2017. № 24 (1). С. 170—173.

References:

1. Vasiuta, V. and Kulaga, M. (2019), "Estimation of the Efficiency of the Economic Activity of the Enterprise and Development of Measures for its Improvement", *Modern Economics*, vol. 15, pp. 41—48.
2. Khammer, M. and Champi, Dz. (2011), *Reinzhiniring korporatsii. Manifest revolutsii v biznese [Corporation Reengineering. Manifesto for a revolution in business]*, Moskva, Rossiya.
3. Dnipropetrovsk Regional State Administration (2021), "Passport of Dnipropetrovsk region", [online], available at: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/dnipropetrovshina/pasport-oblasti> (Accessed 22 Aug 2021).
4. State Statistics Service of Ukraine (2020), *Siljske gospodarstvo Ukrainy. 2019 [Agriculture of Ukraine. 2019]*, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
5. Gholovne upravlinnja statystyky u Dnipropetrovskij oblasti (2020), *Statystychnyj shhorychnyk Dnipropetrovskoj oblasti za 2019 rik. [Statistical yearbook of Dnipropetrovsk region for 2019]*, Dnipro, Ukraine.
6. Kovalenko, D.I. (2017), "Efficiency of registration of land capital of agricultural enterprises", *Naukoviy Visnik of the Kherson State University. Series of Economics Science*, vol. 24 (1), pp. 170—173.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2021 р.

УДК 658.012.45

О. М. Кватирко,
аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-0773-4237

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.17.47

БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНА ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛІСОВОГО СЕКТОРУ РЕГІОНУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

О. Kvatyrko,
Postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

MULTI-CRITERIA ASSESSMENT OF THE COMPETITIVENESS OF THE FOREST SECTOR IN THE REGION: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES

У статті розглядаються теоретичні підходи до розкриття сутності категорії "конкурентоспроможність лісового сектора", ідентифікації базових детермінант використання конкурентних переваг лісогосподарських виробництв та до формування комплексу пріоритетів забезпечення конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств як необхідної передумови модернізації національного лісового сектора і його окремих ланок. Обґрунтовано необхідність формування системи багатокритеріальної оцінки рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств з врахуванням поглиблення інституціональних трансформацій в національній економіці та наявних екологічних обмежень. Сформовано систему критеріїв та показників, які при оцінці конкурентоспроможності постійних лісокористувачів забезпечують урахування комплексу природно-ресурсних, виробничо-технічних та кадрових чинників розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу. Дослідження показали, що сучасна система багатокритеріальної оцінки рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств має охоплювати наступні критерії: лісогосподарська діяльність, лісопереробна діяльність, технічний розвиток, збут продукції, прибутковість та фінансовий стан, використання персоналу, сплата податків, охорона і захист лісу. Обґрунтовано, що система багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств має базуватися на еколого-економічних засадах, щоб максимальною мірою врахувати організаційно-економічні, фінансові та екологічні аспекти охорони і захисту лісів, зокрема в частині проведення лісопатологічних обстежень на вкритих лісом площах і здійснення винищувальних робіт у осередках шкідників та хвороб. Встановлено, що необхідною складовою системи багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності постійних лісокористувачів в умовах фіскальної децентралізації виступає розрахунок у межах критерію "Сплата податків" показників величини сплати рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на куб. м заготовленої деревини від рубок головного користування, величини сплати податкових і обов'язкових платежів на 1 га земель лісового фонду, величини сплати єдиного соціального внеску на одного працівника, величини сплати податків і обов'язкових платежів на 1 грн чистого доходу від реалізації продукції, величини сплати податку на доходи фізичних осіб на одного працівника.

The article considers theoretical approaches to revealing the essence of the category "competitiveness of the forest sector" and identifying the basic determinants of using the competitive advantages of forestry production and to forming a set of priorities for ensuring the competitiveness of state forestry enterprises as a prerequisite for modernizing the national forest sector and its individual links. The necessity of forming a system of multi-criteria assessment of the level of competitiveness of state forestry enterprises is justified, taking into account the deepening institutional transformations in the national economy and existing environmental restrictions. A system of criteria and indicators has been formed that, when assessing the competitiveness of permanent forest users, ensure that a complex of natural resource, production, technical and personnel factors of expanded reproduction of forest resource potential is taken into account. Research has shown that the modern system of multi-criteria assessment of the level of competitiveness of state forestry enterprises

should cover the following criteria: forestry activities, forest processing activities, technical development and sales of products, profitability and financial condition, use of personnel, payment of taxes, forest protection and protection. It is proved that the system of multi-criteria assessment of the competitiveness of state forestry enterprises should be based on ecological and economic principles in order to take into account as much as possible. Namely the organizational, economic, financial and environmental aspects of forest protection and protection, in particular in terms of conducting forest pathological surveys in forested areas and carrying out extermination works in foci of pests and diseases. It is established that a necessary component of the system of multi-criteria assessment of the competitiveness of permanent forest users in the conditions of fiscal decentralization is the calculation of indicators of the amount of rent paid for special use of forest resources per cubic meter within the criterion "Payment of taxes" of harvested wood from logging of main use, the amount of payment of tax and mandatory payments per 1 ha of forest fund land, the amount of payment of a single social contribution per employee, the amount of payment of taxes and mandatory payments per 1 UAH of net income from sales of products, the amount of payment of personal income tax per employee.

Ключові слова: конкурентоспроможність, лісоресурсний потенціал, лісовідновлення, лісовий сектор, лісогосподарське підприємство, лісопереробна діяльність, критерій, рентна плата.

Keywords: competitiveness, forest resource potential, reforestation, forest sector, forestry enterprise, forest processing activity, criterion, rent.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Державні лісогосподарські підприємства у відповідності із вітчизняним законодавством виступають основними постійними лісокористувачами. З огляду на вагомість цих суб'єктів господарської діяльності в соціально-економічному піднесенні багатолісних адміністративних районів, зокрема в частині наповнюваності місцевих бюджетів та створенні додаткових робочих місць, виникає необхідність в зміцненні їх конкурентоспроможності як необхідної передумови розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу та здійснення комплексу лісогосподарських та лісоохоронних заходів, які є обов'язковими до виконання з огляду на існуюче вітчизняне законодавство. Загалом від рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств залежить і конкурентоспроможність лісового сектора регіону. У загальному вигляді високий рівень конкурентоспроможності лісового сектора залежить від результативності використання конкурентних переваг постійних лісокористувачів, які зумовлені наявністю прогнозованої лісоресурсної бази та кваліфікованого персоналу, що володіє необхідними компетенціями для здійснення необхідного комплексу лісогосподарських та лісоохоронних заходів. Водночас конкурентоспроможність державних лісогосподарських підприємств є комплексним поняттям і залежить від ряду виробничо-технічних, природно-ресурсних та людських чинників, що вимагає формування системи

показників для її оцінки. З огляду на необхідність охоплення різноманітних сторін діяльності постійних лісокористувачів як у частині безпосередньо ведення лісового господарства, так і в частині переробки деревини і рекреаційного лісокористування, така оцінка має містити ряд критеріїв, у межах кожного з яких мають розраховуватися декілька показників. Фактично потрібне методичне забезпечення багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств, яке дозволить адекватно оцінити результативність використання конкурентних переваг та сформулювати передумови для прийняття ефективних управлінських рішень у частині підвищення рівня конкурентоспроможності лісового сектора регіональних господарських систем.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній літературі спостерігається наявність широкого спектра авторських підходів як щодо детермінації чинників, які визначають рівень конкурентоспроможності лісового сектора загалом та державних лісогосподарських підприємств зокрема, так і щодо методичного забезпечення оцінки рівня конкурентоспроможності постійних лісокористувачів та лісової галузі. У працях Б. Колісника, В. Овчарук, Н. Попадинця, Н. Скоробогатової, А. Скотнікової, А. Торосова, М. Шаркаді, Н. Шепелевої, О. Шубалого та інших [1—8] розглядаються методичні аспекти аналізу конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств, методичні підходи до

оцінки конкурентних переваг лісогосподарських підприємств і відповідно до вибору конкурентних стратегій, забезпечення конкурентоспроможності таких важливих складових лісового сектора, якими виступають меблеве та целюлозно-паперове виробництво.

Зокрема, Б. Колісник та О.Шубалий комплексно оцінку конкурентних переваг сукупності однорідних за виробничо-технічними, ресурсними, адміністративно-управлінськими характеристиками лісогосподарських підприємств регіону, забезпеченого лісовими ресурсами, пропонують проводити за такими групами показників: 1) показники забезпеченості ресурсами; 2) показники ефективності використання ресурсів; 3) показники ефективності роботи за основними видами діяльності (лісове господарство та обробна промисловість); 4) показники ефективності роботи за функціональними напрямками діяльності [1, с. 89]. Такий підхід відзначається певним рівнем комплексності, але не охоплює всіх сторін виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, зокрема в частині організації збуту лісогосподарської продукції, максимізації фіскальної віддачі залучення деревної та недержавної продукції у відтворювальний процес, ефективності проведення винищувальних робіт в осередках шкідників та хвороб і догляду за мінералізованими смугами, протипожежними розривами, бар'єрами та заслонами.

Існують обґрунтовані підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств з огляду на багатофункціональне використання лісоресурсного потенціалу у різноманітних сферах матеріального та нематеріального виробництва. На думку М. Шаркаді, оцінка конкурентоспроможності підприємства є складовою частиною стратегічного аналізу і сприяє виробленню адекватної конкурентної стратегії підприємства, підвищенню ефективності діяльності щодо розвитку і результативності роботи організації. Найбільше уваги звертається на інтегральні методи, оскільки ці методи охоплюють вплив усіх конкурентних переваг [7, с. 256]. Такий підхід повною мірою відображає можливість параметризації та формалізації основних складових забезпечення конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств, які формують ресурсну базу для переробних ланок лісового сектора.

Доцільність розроблення багатокритеріальної системи оцінки конкурентоспроможності лісового сектора зумовлена необхідністю врахування всіх видів діяльності суб'єктів лісового підприємництва. Саме за таких умов є висо-

кою ймовірність адекватного оцінювання рівня конкурентоспроможності, виходячи з ресурсних та організаційних можливостей суб'єкта господарювання. На думку Н. Шепелевої та Л. Скотнікової, конкурентоспроможність підприємства є одним із основних критеріїв оцінки ефективності його діяльності. Це його здатність забезпечувати вищу ефективність виробництва порівняно з конкурентами в довгостроковій перспективі. Очевидно, що конкурентоспроможність є результатом діяльності усіх підрозділів підприємства в усіх напрямках виробництва та його обслуговування [8, с. 8]. Лише ретельно дослідивши ефективність діяльності всіх підрозділів суб'єктів лісогосподарського підприємництва та переробних ланок лісового сектора (лісопильне, стругальне, столярне, меблеве, целюлозно-паперове та лісохімічне виробництво), можна визначити найбільш детермінуючі чинники, що визначатимуть конкурентоспроможність лісового сектора в середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Ряд підходів до забезпечення конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств відзначаються тим, що вона зводиться до здійснення конкретного заходу або до вирішального впливу певного виробничо-технічного чи природно-ресурсного чинника. В. Овчарук та О. Бодарецька конкурентоспроможність лісового господарства прив'язують до сертифікації лісів. У світовому співтоваристві Україну визнають як потенційного партнера лісогосподарської продукції, але реалізація цього потенціалу вимагає докладання великих зусиль у напрямку підвищення конкурентоспроможності лісового господарства України, насамперед за допомогою впровадження дієвих програм сертифікації лісів [3, с. 335—336]. Такий підхід визначає критично необхідну умову забезпечення конкурентоспроможності з огляду на світові стандарти та регламенти лісогосподарювання, але не забезпечує необхідну базу для належної параметризації наявних у підприємства конкурентних переваг.

Виходячи з наведених теоретико-методичних підходів до оцінювання рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств, можна зробити висновок про необхідність формування сучасної системи багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності з огляду на високий рівень диверсифікованості виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та вагомості деревини для переробних ланок лісового сектора.

ЦІЛІ СТАТТІ

Цілями статті є розроблення теоретичних та методичних підходів до формування багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності лісового сектору регіону, зокрема оцінки рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств, які створюють ресурсну базу для переробних ланок лісового сектора національної економіки з врахуванням волатильності світового ринку лісопродукції та поглиблення реформи децентралізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах поглиблення інституціональних трансформацій як у національній економіці в цілому, так і в природно-ресурсному секторі зокрема вагомого значення набувають проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності лісового сектору. Враховуючи те, що основними суб'єктами відтворення ресурсно-виробничого потенціалу лісового сектора є державні та комунальні лісогосподарські підприємства, найбільш актуальною є проблема зростання рівня конкурентоспроможності саме цих підприємств. Загалом, конкурентоспроможність — це комплексний показник, який охоплює різноманітні сторони розвитку лісогосподарського підприємства як у частині ефективності використання основних та оборотних коштів, так і в частині відтворення і відновлення лісоресурсного потенціалу.

Виходячи з цих міркувань, основними критеріями рівня конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств виступають: 1) лісогосподарська діяльність; 2) лісопереробна діяльність; 3) технічний розвиток; 4) збут продукції; 5) прибутковість та фінансовий стан; 6) вико-

Таблиця 1. Система показників багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств

Критерій оцінки	Показники	Показник: стимулятор (+), дестимулятор (-)
1	2	3
Лісогосподарська діяльність	Обсяг продукції лісозаготівлі на 1 га площі земель, тис. грн	+
	Рентабельність лісозаготівельної діяльності, %	+
	Площа лісовідновлення до загальної площі земель, %	+
	Рівень освоєння розрахункової лісосіки, %	+
	Ціна знеособленого куб. м заготовленої деревини (без ПДВ), грн	+
Лісопереробна діяльність	Обсяг виробництва продукції переробки на 1 га площі земель, тис. грн	+
	Рентабельність лісопромислової діяльності, %	+
	Вихід продукції з 1 куб. м переробленої деревини, грн	+
	Питома вага переробленої деревини від загального обсягу заготівлі, %	+
	Питома вага утворених відходів деревообробки і лісопилення до загального обсягу переробленої деревини, %	-
Технічний розвиток	Капітальні інвестиції на 1 га площі земель, тис. грн	+
	Рівень зносу основних засобів, %	-
	Коефіцієнт відношення капітальних інвестицій до амортизації	+
	Коефіцієнт відношення капітальних інвестицій до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	+
	Питома вага капітальних інвестицій в основні засоби в загальній сумі капітальних інвестицій, %	+
Збут продукції	Виручка від реалізації продукції на 1 га площі земель, тис. грн	+
	Виручка від реалізації продукції на 1 грн витрат на збут, грн	+
	Рентабельність продажу, %	+
	Ціна знеособленого куб. м реалізованої деревини (крім переробки та власних потреб), грн без ПДВ	+
	Питома вага виручки від реалізації окремого підприємства в загальній виручці (частка ринку), %	+
Прибутковість та фінансовий стан	Чистий прибуток на 1 га площі земель, тис. грн	+
	Рентабельність по EBITDA, %	+
	Рентабельність активів, %	+
	Коефіцієнт фінансової стійкості	+
	Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)	+
Використання персоналу	Фонд оплати праці на 1 га площі земель лісового фонду, грн	+
	Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн	+
	Відпрацьовано годин в загальному фонді робочого часу, %	+
	Чистий дохід від реалізації на 1 штатного працівника, тис. грн	+
	Середньооблікова чисельність штатних працівників на 1000 га площі земель, осіб	+
Сплата податків	Сплачено рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на 1 куб. м заготовленої деревини від рубок головного користування, грн	+
	Сплачено податків і обов'язкових платежів на 1 га лісу, грн	+
	Сплачено єдиного соціального внеску на 1 працівника, тис. грн	+
	Сплачено податків і обов'язкових платежів на 1 грн чистого доходу від реалізації продукції, грн	+
	Сплачено податку на доходи фізосіб на 1 працівника, тис. грн	+
Охорона і захист лісу	Питома вага площ лісопатологічного обстеження у вкритій лісом площі, %	+
	Площа винищувальних робіт у осередках шкідників і хвороб в розрахунку на 1000 га вкритої лісом площі, га	+
	Благоустрій рекреаційних ділянок, га	+
	Догляд за мінералізованими смугами, протипожежними розривами, бар'єрами, заслонами, км	+
	Влаштування мінералізованих смуг, км	+

Джерело: побудовано автором.

ристання персоналу; 7) сплата податків; 8) охорона та захист лісу (табл. 1). У межах кожного окремо взятого критерію виокремлюються по-

казники-стимулятори та показники-дестимулятори. Показники-стимулятори, виходячи з їх економічного змісту, мають зростати в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств, а показники-дестимулятори мають знижуватися в тому ж самому контексті.

У межах критерію "Лісогосподарська діяльність" виділяються показники обсягів продукції лісозаготівель на 1 га площі земель, рентабельності лісозаготівельної діяльності, відсотку площі лісовідновлення до загальної площі земель, рівня освоєння розрахункової лісосіки, ціни знеособленого куб. м заготовленої деревини без ПДВ. Виходячи зі змісту названих показників, всі вони розглядаються як показники-стимулятори. Такі показники відображають різноманітні сторони лісогосподарської діяльності і стосуються як результатів виробничо-господарської діяльності, так і ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу і розширеного лісовідновлення. Надзвичайно важливим показником, який відображає ефективність виробничо-господарської діяльності, є показник обсягів продукції лісозаготівель на 1 га площі земель. Значною мірою цей показник залежить від об'єктивних чинників (породно-вікова структура лісового фонду, продуктивність лісових насаджень, повнота насаджень), а з іншої сторони — від результативності використання деревної маси і мінімізації втрат лісосировини при проведенні рубок головного користування та рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства. Цей показник значною мірою відображає ефективність використання наявного лісоресурсного та виробничо-технічного потенціалу, а з іншої сторони — рівень збалансованості та ощадливості використання деревної та недержавної сировини, а також рівень комплексності використання лісоресурсного потенціалу. Значною мірою від динаміки росту показника обсягів продукції лісозаготівель на 1 га площі земель і залежить показник рентабельності лісозаготівельної діяльності. Тут важливе значення має величина питомих витрат на одиницю обсягів продукції лісозаготівель. Тобто навіть при не самій оптимальній породно-віковій структурі лісового фонду, але за рахунок ефективного впровадження енергоощадних та ресурсозберігаючих технологій можна досягти вищих показників рентабельності в лісозаготівлі.

Надзвичайно важливим показником у рамках критерію "Лісогосподарська діяльність" є показник відсотку площі лісовідновлення в за-

гальній площі земель лісового фонду. Такий показник є також індикатором ефективної політики розширеного відтворення та відновлення лісового фонду, що також визначає перспективи нарощення лісоресурсної маси як у середньостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Показник відсотку площі лісовідновлення в загальній площі земель лісового фонду демонструє наскільки лісогосподарські підприємства реалізують план лісовирощування. Ціна знеособленого куб. м заготовленої деревини (без ПДВ) значною мірою визначається не якісними показниками відтворення лісових насаджень, а кон'юнктурними коливаннями на ринку деревини та прозорістю механізму купівлі-продажу деревини.

Загалом показники лісогосподарської діяльності характеризують діяльність суб'єктів лісогосподарського підприємництва (постійних лісокористувачів) та дають змогу продемонструвати в розрізі суб'єктів господарювання результативність освоєння лісоресурсної бази та вплив ринкових коливань на ціну заготовленої деревини. Це дасть змогу диференціювати інструменти регуляторного впливу держави на постійних лісокористувачів стосовно стимулювання їх діяльності в напрямі енерго- та ресурсозбереження.

Незважаючи на те, що переробні підрозділи функціонують не на всіх державних та комунальних лісових підприємствах, важливим критерієм оцінки рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств виступає критерій "Лісопереробна діяльність". Саме ті лісогосподарські підприємства, які зберегли переробні підрозділи, демонструють найвищі показники рентабельності виробничо-господарської діяльності. В межах критерію "Лісопереробна діяльність" виокремлюється показник обсягу виробництва продукції переробки на 1 га площі земель лісового фонду. Такий показник більшою мірою прив'язаний до результативності діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва, виходячи з обсягів продукції з високою доданою вартістю.

За нинішніх умов стагнації національної економіки саме переробні підрозділи дають можливість державним лісогосподарським підприємствам фінансувати процеси модернізації та реконструкції основного капіталу і тим самим забезпечувати можливість розвитку індустрії лісорозведення та лісовирощування. Рентабельність лісопромислової діяльності — це показник, який відображає ефективність

використання фінансових ресурсів, які використовуються для налагодження процесів переробки деревної та недеревної продукції. Ті підприємства демонструють найвищі показники рентабельності лісопромислової продукції, які найактивніше застосовують сучасні методи та технології переробки деревини, а також утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва. Безпосередньо з показником рентабельності лісопромислової діяльності пов'язаний показник виходу продукції з 1 куб. м переробленої деревини. Чим вищий рівень комплексності використання лісосировини, тим вищий рівень показника виходу продукції з 1 куб. м переробленої деревини. Також корелює з показниками рентабельності лісопромислової діяльності та виходом продукції з 1 куб. м переробленої деревини показник питомої ваги переробленої деревини від загального обсягу заготівлі. Тобто чим більше деревини переробляється на базі лісогосподарського підприємства, тим вищий рівень капіталізації виробничо-господарської діяльності спостерігається.

Попри те, що мають місце обґрунтовані підходи щодо відокремлення лісового господарства та деревообробного виробництва, нині державні лісогосподарські підприємства не можуть відмовитися від переробних підрозділів, які дають можливість отримувати додаткові прибуткові надходження, частина котрих спрямовується на ведення власне лісового господарства. В спектрі показників критерію "Лісопереробна діяльність" виокремлюється один показник-дестимулятор — питома вага утворених відходів деревообробки і лісопилення до загального обсягу переробленої деревини. Тобто метою постійних лісокористувачів має стати мінімізація утворення відходів деревообробки та лісопилення, яка у свою чергу може бути забезпечена через високий рівень утилізації цих відходів і виробництво на їх основі паливних гранул та паливних брикетів. На сьогодні не забезпечуються належний рівень утилізації відходів деревообробки та лісопилення через відсутність ефективного регуляторного інструментарію підтримки проєктів налагодження переробки відходів деревообробки та лісопилення з метою виробництва паливних деревних продуктів.

В умовах загострення конкурентної боротьби на ринках деревини та ринках товарів, виготовлених на основі переробки деревини, підвищується роль модернізації, реконструкції та технічного переоснащення основно-

го капіталу лісорозведення, лісовирощування, лісозаготівель, транспортування та первинної переробки деревини. Виходячи з цих міркувань і визначено одним з критеріїв оцінки конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств — критерій "Технічний розвиток". У межах цього критерію підібрано показники, які безпосередньо пов'язані з фінансуванням капітальних інвестицій, рівнем спрацювання основних засобів, співвідношенням капітальних інвестицій та амортизаційними відрахуваннями, відношенням капітальних інвестицій до чистого прибутку. Показник капітальних інвестицій на 1 га земель лісового фонду є важливим індикатором результативності фінансування капітальних інвестицій у розширене відтворення лісоресурсного потенціалу як в частині лісовідновлення, так і у частині здійснення інших лісогосподарських заходів у відповідності з матеріалами лісовпорядкування.

Цей показник демонструє здатність державного лісогосподарського підприємства фінансувати оновлення парку основних засобів, які використовуються для реалізації процесів лісовідновлення. Рівень зносу основних засобів — це той показник, котрий відображає рівень спрацьованості основного капіталу і водночас обґрунтовує доцільність його оновлення у відповідності з передовими трендами. Досвід показує, що по більшості державних лісогосподарських підприємств, особливо по підприємствах малолісних районів, спостерігається високий рівень зносу основних засобів, що негативним чином відображається на ефективності ведення власне лісового господарства та перспективах впровадження сучасних технологій лісівництва. Фактично сьогодні зниження рівня зносу основних засобів лісового господарства — одне з основних завдань національної лісової політики, яке потребує належного інституціонального та фінансового забезпечення.

У нинішніх умовах повільного оновлення та модернізації основних засобів лісівничого, лісогосподарського, лісозаготівельного та деревообробного спрямування вагомим значення набуває визначення коефіцієнта відношення капітальних інвестицій до амортизації. Цей коефіцієнт характеризує наскільки підприємство використовує накопичений за рік амортизаційний фонд для подальшого оновлення основних засобів. Якщо він більше 1, то йде розширене відтворення основних засобів. В умовах загострення конкурентної боротьби, в тому

числі і на ринку необробленої деревини, саме розширене відтворення основного капіталу дасть можливість сформувати сучасну техніко-технологічну індустрію лісовирощування, лісозаготівель, транспортування та переробки деревини.

Удосконалення інституціонального забезпечення оновлення, модернізації та реконструкції основних засобів лісового господарства має відбуватися в напрямі розширення спектра джерел, методів та інструментів фінансування проєктів оновлення основного капіталу. Віднесення коефіцієнта відношення капітальних інвестицій до чистого доходу від реалізації продукції до показників-стимуляторів означає, що приріст капітальних інвестицій має відбуватися більш прискореними темпами, ніж зростання чистого доходу, щоб забезпечити прийнятні темпи оновлення, модернізації та реконструкції основних засобів загалом. Зростання показника питомої ваги капітальних інвестицій в основні засоби в загальній сумі капітальних інвестицій означає, що капітальні інвестиції мають використовуватися передусім на оновлення матеріально-технічної бази лісовирощування, лісозаготівель та переробки деревини, а не на утримання та обслуговування елементів інфраструктурного забезпечення та матеріально-технічного постачання.

В умовах формування національного та регіональних ринків деревини, а також ринків лісових, лісогосподарських та екосистемних послуг набуває все більшої актуальності розбудова каналів просування продукції, робіт та послуг лісового господарства на цільові ринки. З огляду на це і впливає необхідність умонтування в комплекс критеріїв оцінювання конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств критерію "Збут продукції". Тому збутова політика державних лісогосподарських підприємств є важливою складовою їх конкурентоспроможності. Серед показників у межах цього критерію виокремлюється показник виручки від реалізації продукції на 1 грн витрат на збут, який показує як витрати на збут впливають на виручку від реалізації продукції, робіт та послуг лісового господарства.

Таке співвідношення має зростати, тобто кожна гривня вкладена в розбудову системи збуту має сприяти максимізації виручки від реалізації продукції. Виходячи із особливостей параметризації попередніх критеріїв оцінки конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств, у межах критерію "Збут продук-

ції" виділяється показник "Виручка від реалізації продукції на 1 га площі земель лісового фонду". Для лісогосподарських підприємств, для яких землі лісового фонду є територіальним базисом нарощення лісоресурсного потенціалу, доцільно більшість результатуючих показників прив'язувати до площі земель лісогосподарського призначення, щоб продемонструвати ефективність їх використання в процесах лісовідновлення, лісозаготівель та переробки деревини. Також доцільно умонтувати показник рентабельності продажу, щоб формалізувати ефективність затрат на розбудову каналів просування та продажу продукції, робіт та послуг лісового господарства, а також продуктів переробки деревини. Показник ціни знеособленого куб. м реалізованої деревини дасть змогу урахувати кон'юнктурні коливання на ринках деревини та виробів з деревини, щоб усунути фактор демпінгу на продукцію державних лісогосподарських підприємств.

Регіональні ринки деревини та виробів з деревини відзначаються продуктовою та ціновою асиметрією, виходячи з рівня лісистості територій та породно-вікової структури лісового фонду багатолісних та малолісних районів. Тому доцільно визначати частку виручки від реалізації окремого підприємства в загальній виручці підприємств, що працюють на конкретному цільовому ринку. Цей показник дасть змогу визначити позицію підприємства та виявити ефективність використання його конкурентних переваг з метою завоювання додаткових ринкових ніш.

Виходячи з того, що в останні роки на порядки порівняно з докризовими роками зменшилися суми бюджетного фінансування лісового господарства, при оцінюванні рівня конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств необхідно враховувати рівень прибутковості та фінансовий стан названих суб'єктів господарської діяльності. Саме ці показники з огляду на дефіцитність бюджетного фінансування лісового господарства дадуть об'єктивну картину про ефективність діяльності менеджменту лісогосподарських підприємств у частині реалізації діяльності на основі госпрозрахунку та залучення фінансових ресурсів з небюджетних джерел. Показник чистого прибутку на 1 га земель лісового фонду фактично означає наскільки ефективно використовується базовий основний засіб лісового господарства — землі лісового фонду, що виступає вагомою передумовою визначення пріоритетів як у лісовідновленні, так і в господарському використанні лісового фонду.

Показник рентабельності активів у нинішніх умовах господарювання, коли госпрозрахунок став важливою передумовою забезпечення господарської самодостатності лісогосподарських підприємств, показує наскільки ефективно використовуються основні та оборотні засоби. Значною мірою зростання даного показника забезпечується масштабами модернізації та реконструкції основних засобів лісового господарства, а також своєчасністю поповнення оборотних засобів, що дасть можливість результативніше залучати деревну та недеревну складову лісопродукції у відтворювальний процес та уникати перебоїв у співпраці з традиційними контрагентами. Виходячи з традиційних підходів стосовно визначення фінансової складової конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств у межах критерію "Прибутковість та фінансовий стан" варто розраховувати показники фінансової стійкості (коефіцієнт фінансової стійкості) та поточної ліквідності (коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)).

Поряд з фінансовою складовою конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств варто виокремити кадрову складову, оскільки основна продуктивна сила навіть у такій ресурсній ланці як лісове господарство — це персонал. Тому обґрунтовано одним з критеріїв оцінювання конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств є критерій "Використання персоналу". В межах цього критерію важливим показником виступає середньомісячна заробітна плата штатних працівників (нині у багатолісних районах середньомісячна заробітна плата штатних працівників лісогосподарських підприємств випереджає середній рівень оплати праці в цілому по регіону). Водночас визначення в динаміці даного показника виступає важливою передумовою посилення мотиваційних чинників у діяльності окремих категорій персоналу, що в кінцевому підсумку вирішальною мірою вплине на рівень конкурентоспроможності суб'єктів лісогосподарського підприємництва загалом.

З метою забезпечення прийнятного рівня еквівалентності показників даного критерію з показниками попередніх критеріїв пропонується розраховувати показник величини фонду оплати праці на 1 га площі земель лісового фонду, що дасть можливість показати наскільки співвідноситься використання територіального базису нарощення лісоресурсного потен-

ціалу з рівнем оплати праці штатних працівників. Визначення даного показника в динаміці і в розрізі лісогосподарських підприємств конкретного регіону чи економічного району дасть змогу виявити резерви покращення застосування мотиваційних чинників до підвищення продуктивності праці, виходячи з рівня ефективності господарського освоєння наявного лісоресурсного потенціалу. Логічним доповненням названого показника виступає показник середньооблікової чисельності штатних працівників на 1000 га земель лісового фонду, що фактично відображає наскільки використання лісових земель впливає на чисельність персоналу постійних лісокористувачів, а також на динаміку зайнятості в регіоні загалом. Необхідною складовою критерію "Використання персоналу" є також розрахунок величини чистого доходу від реалізації на 1 штатного працівника, що повною мірою відображає рівень результативності використання персоналу лісогосподарських підприємств, виходячи з кінцевих показників виробничо-господарської діяльності.

Виходячи з того, що в багатолісних районах лісогосподарські підприємства є чи не основними бюджетонаповнюючими організаціями, система показників багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств буде не повною без критерію "Сплата податків". У межах цього критерію пропонується розраховувати наступні показники: величину сплати рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на 1 куб. м заготовленої деревини від рубок головного користування; величину сплачених податків і обов'язкових платежів на 1 га земель лісового фонду; величину сплати єдиного соціального внеску на 1 працівника; величину сплачених податків і обов'язкових платежів на 1 грн чистого доходу від реалізації продукції; величину сплаченого податку на доходи фізичних осіб на 1 працівника.

Розрахунок величини сплати рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на 1 куб. м заготовленої деревини від рубок головного користування в розрізі лісогосподарських підприємств дозволяє порівняти величину фіскальної віддачі господарського освоєння лісів, які перебувають у віці стиглості, постійних лісокористувачів адміністративної області чи економічного району, щоб максимальною мірою, враховуючи природно-ресурсні передумови відтворення лісоресурсного потенціалу, виявити резерви ефективнішо-

го та комплекснішого використання лісової складової продуктивних сил в контексті підвищення рівня фіскальної ефективності залучення ресурсів лісу у відтворювальний процес. Показник сплачених податків і обов'язкових платежів на 1 га земель лісового фонду дає можливість показати на скільки ефективно з точки зору наповнення публічних бюджетних та позабюджетних фондів використовується просторовий базис розвитку галузі лісового господарства — землі лісового фонду.

Виходячи з останніх трендів стосовно повноти та своєчасності наповнення Пенсійного фонду та інших позабюджетних фондів соціального спрямування, доцільним у межах критерію "Сплата податків" є розрахунок показника сплати єдиного соціального внеску на 1 працівника. Враховуючи наявний високий рівень фіскального навантаження на діяльність постійних лісокористувачів та експертні оцінки стосовно його послаблення, розрахунок показника величини сплачених податків і обов'язкових платежів на 1 грн чистого доходу від реалізації продукції в розрізі лісогосподарських підприємств дасть можливість виявити наскільки наявне фіскальне навантаження впливає на кінцеві показники і як воно співвідноситься з кінцевими показниками, що у підсумку дасть можливість сформулювати цілісний підхід до оптимізації адміністрування прямих та непрямих податків і обов'язкових платежів у секторі державних лісогосподарських підприємств. Важливість показника величини сплати податку на доходи фізичних осіб на 1 працівника має вагоме значення з огляду на необхідність прогнозування бази наповнення місцевих бюджетів, оскільки податок на доходи фізичних осіб має місцеву спрямованість. Виходячи з того, що у багатолісних районах Полісся та Карпат левова частка робочих місць створюється в секторі державних лісогосподарських підприємств, розрахунок такого показника дасть можливість представити реальну ситуацію з наявними резервами.

Враховуючи те, що основною ресурсною базою виробничо-господарської діяльності державних лісогосподарських підприємств виступають ресурси лісу і ліс відіграє вагоме значення для зміцнення біогеоценозів та забезпечення стійкості агроландшафтів, необхідною складовою багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності названих суб'єктів господарювання виступає критерій "Охорона і захист лісу". Зазначений критерій забезпечує необхідне підґрунтя для того, щоб багатокритеріальна оцінка рівня конкурентоспроможності

державних лісогосподарських підприємств була здійснена на еколого-економічних засадах. Виходячи з того, що в останні роки актуалізувалися проблеми боротьби зі шкідниками та хворобами лісу доцільним є розрахунок у межах критерію "Охорона і захист лісу" показника питомої ваги площ лісопатологічного обстеження у вкритій лісом площі та площі винищувальних робіт в осередках шкідників і хвороб у розрахунку на 1000 га вкритої лісом площі. Розрахунок перерахованих показників даватиме наглядну картину про ефективність боротьби зі шкідниками та хворобами лісу, а також виступатиме підґрунтям для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення результативності лісоохоронної діяльності в цілому.

Трендом у розвитку сфери лісового господарства в останні роки стало підвищення рівня пожежонебезпечності, тому варто розраховувати показники влаштування мінералізованих смуг та показники догляду за мінералізованими смугами, протипожежними розривами, бар'єрами, заслонами, щоб виявляти "вузькі місця" в діяльності підприємств стосовно упередження поширення пожежонебезпечних процесів у відповідності нормативними вимогами. Виходячи з необхідності забезпечення більш комплекснішого використання недержавної складової лісоресурсного потенціалу, а також несировинних користей лісу, одним з основних пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності державних лісогосподарських підприємств сьогодні виступає розбудова індустрії рекреаційного лісокористування. З огляду на це пропонується одним з показників багатокритеріальної оцінки рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств у межах критерію "Охорона і захист лісу" розглядати показник благоустрою рекреаційних ділянок.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Конкурентоспроможність лісового сектору регіону є комплексним показником, який інтегрує усі складові ефективності діяльності сировинної та переробної ланок, а також являє собою здатність задовольняти потреби споживачів у продукції, роботах та послугах лісового господарства та у продукції деревообробних виробництв. У зв'язку з багатофункціональною спрямованістю залучення лісоресурсного потенціалу у господарській обіг визначення рівня конкурентоспроможності лісового сектора

регіону має базуватися на системі багатокритеріальної оцінки, яка забезпечить оцінювання результативності діяльності усіх підрозділів суб'єктів лісгосподарського та деревообробного виробництва, а також ефективності здійснення виробничо-господарської, інноваційної, природоохоронної та збутової діяльності постійних лісокористувачів. Необхідною методичною передумовою адекватного оцінювання рівня конкурентоспроможності лісового сектору регіону виступає система багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності державних лісгосподарських підприємств, які створюють ресурсну базу для переробних ланок всього лісопродуктового ланцюга. Тобто конкурентоспроможність лісгосподарських підприємств фактично визначає базові умови для конкурентоспроможності лісопильних, стругальних, столярних, меблевих, целюлозно-паперових та лісохімічних виробництв як основних переробних ланок лісового сектору національної економіки.

Література.

1. Колісник Б.І., Шубалий О.М. Обґрунтування конкурентних стратегій лісгосподарських підприємств регіону на основі індексного методу. Статистика України. 2008. № 3. С. 88—98.
2. Овчарук В.В. Аналіз конкурентоспроможності лісгосподарських підприємств Хмельницької області. Науковий вісник НЛТУ України. 2008. Вип. 18.9. С. 239—243.
3. Овчарук В.В., Бодарецька О.М. Сертифікація лісів як передумова підвищення конкурентоспроможності лісового господарства України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 335—339.
4. Попадинець Н.М. Внутрішній ринок продукції лісової промисловості України: проблеми та напрями розвитку: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2014. 182 с.
5. Скоробогатова Н.Є., Гурін Д.В. Конкурентоспроможність українських підприємств целюлозно-паперової промисловості в умовах Індустрії 4.0. Ефективна економіка. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6745>
6. Торосов А.С., Жежкун І.М., Калашніков А.О., Харченко Ю.В. Методичні підходи до визначення модельних підприємств лісового господарства. Науковий вісник НЛТУ України. Серія Економічна. 2018. т. 28. № 9. С. 110—113.
7. Шаркаді М.М. Модель оцінки конкурентоспроможності підприємств деревообробної

промисловості з використанням нечітких множин. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Економіка". 2015. Вип. 2 (46). С. 253—256.

8. Шепелєва Н.В., Скотнікова Л.П. Методичні підходи до забезпечення конкурентоспроможності підприємства меблевої промисловості. Вісник НТУ "Харківський політехнічний інститут". Економічні науки. 2017. № 46 (1267). С. 3—8.

References:

1. Kolisnyk, B.I. and Shubalyj, O.M. (2008), "Substantiation of competitive strategies of forestry enterprises of the region on the basis of the index method", *Statystyka Ukrainy*, vol. 3, pp. 88—98.
  2. Ovcharuk, V.V. (2008), "Analysis of the competitiveness of forestry enterprises of Khmelnytsky region", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 18.9, pp. 239—243.
  3. Ovcharuk, V.V. and Bodarets'ka, O.M. (2013), "Certification of forests as a prerequisite for increasing the competitiveness of forestry in Ukraine", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, vol. 776, pp. 335—339.
  4. Popadynets', N.M. (2014), *Vnutrishnij rynok produktsii lisovoi promyslovosti Ukrainy : problemy ta napriamy rozvytku [Domestic market of forest industry products of Ukraine: problems and directions of development]*, IRD NAN Ukraine, L'viv, Ukraine.
  5. Skorobogatova, N.Ye. and Hurin, D.V. (2018), "Competitiveness of ukrainian enterprises of pulp and paper industry in conditions of industry 4.0", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6745> (Accessed 25 Aug 2021).
  6. Torosov, A.S. Zhezhkun, I.M. Kalashnikov, A.O. and Kharchenko, Yu.V. (2018), "Methodical approaches to the definition of model forestry enterprises", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy. Seriya Ekonomichna*, vol. 28, no. 9, pp. 110—113.
  7. Sharkadi, M.M. (2015), "Model of assessment of competitiveness of enterprises of woodworking industry with the use of fuzzy sets", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 2 (46), pp. 253—256.
  8. Shepelieva, N.V. and Skotnikova, L.P. (2017), "Methodical approaches to ensuring the competitiveness of the furniture industry", *Visnyk NTU "Kharkivs'kyj politekhnichnyj instytut". Ekonomichni nauky*, vol. 46 (1267), pp. 3—8.
- Стаття надійшла до редакції 06.09.2021 р.*

УДК 332.2:332.3

А. С. Поліщук,
аспірант, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
ORCID ID: 0000-0002-8740-1741

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.17.57

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЗРОСТАННЯ ВАРТОСТІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ВЛАСНИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ЧАСТОК (ПАЇВ) В УКРАЇНІ

A. Polishchuk,
Postgraduate student, State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management

THE MAIN FACTORS INFLUENCING THE GROWTH OF THE VALUE OF LAND PLOTS OF LAND SHARE OWNERS IN UKRAINE

В умовах повного відкриття ринку земельних ділянок власників земельних часток (паїв) в Україні, автором статті досліджено ринкова вартість землі сільськогосподарського призначення та основні фактори впливу на зростання вартості. В процесі якого з'ясовано, що питання реальної ринкової вартості земель до зняття мораторію купівлі-продажу на земельні ділянки власників земельних часток (паїв) піднімалося багатьма вченими України. Однак проведений в дослідженні аналіз показує, що з часу вступу в силу положень щодо зняття мораторію на продаж таких ділянок (зокрема, з 01.07.2021 року), неоднозначність інституціонального середовища ринку земельних ділянок власників земельних часток (паїв) щодо інституції ціноутворення. Зокрема, виявлено що ціна продажу земельних ділянок у розрізі областей України коливається від 5167 грн/га у Луганській області до 133051 грн/га у Київській області, що є у 25 разів більше і різниця складає 127,9 тис. грн/га. І тільки чотири області України, а саме Київська, Львівська, Одеська, Івано-Франківська, вже на перших продажах досягає рівня вартості деяких європейських країн (Румунії, Естонії). Такі значні коливання у ринковій вартості земель дали поштовх до пошуку факторів впливу на вартість земель (капіталізацію). В процесі чого автором розглянуто функції ринку земельних ділянок власників земельних часток (паїв) та досліджено особливості ціноформування на ринку земельних ділянок сільськогосподарського призначення на прикладі Німеччини. Характеристика Німеччини та України дозволила зробити такі основні висновки, зокрема, що одним з факторів впливу на зростання вартості земельних ділянок сільськогосподарських земель в Україні є валова додана вартість аграрного сектору. Аналіз показав, що хоча площа сільськогосподарських земель в Україні у 2,3 рази більша за площу сільськогосподарських земель Німеччини, проте валова додана вартість аграрного сектору в Україні у 4,3 рази менша від відповідного показника Німеччини. Другим важливим фактором є землемісткість, зокрема, землемісткість валової доданої вартості у Німеччині у 4,7 рази нижча ніж в Україні. Дослідження показало, що третім фактором впливу є система кредитування, зокрема аналіз частки кредитів для сільськогосподарських підприємств у загальному обсязі кредитів в Німеччині є більше ніж у 50 разів вищим ніж в Україні. Четвертим не мало важливим фактором є землевпорядна організація території фермерських господарств та їх кількість і розміри, зокрема встановлено, що в європейських країнах, де у сільському господарстві переважають родинні ферми, вартість землі вища від країн, де переважають агропідприємства. Зазначимо, що наведені в статті фактори дозволяють показати основні напрями для проведення заходів щодо інституціонального забезпечення ринку земельних ділянок власників земельних часток (паїв).

In the conditions of full opening of the land market of land plots of land shares in Ukraine, the author of the article investigated the market value of agricultural land and the main factors influencing the increase in value. During the process of which it was found out that the issue of the real market value of land before the end of the moratorium on the sale and purchase of land plots of owners land shares was investigated by many scientists of Ukraine. However, the analysis conducted in the study shows that since the regulations on lifting the moratorium on the sale of such plots (from

01.07.2021) came into force, the ambiguity of the institutional environment of the land market of land owners (shares) regarding the pricing institution. In particular, it was found that the sale price of land in the context of regions of Ukraine ranges from 5167 UAH/hectar in the Luhansk region to 133051 UAH/hectar in the Kyiv region, which is 25 times more and the difference is 127.9 thousand UAH/hectar. Only four regions of Ukraine, namely Kyiv, Lviv, Odessa, Ivano-Frankivsk, already at the first sales reaches the level of value of some European countries (Romania, Estonia). Such significant fluctuations in the market value of land, gave impetus to the search for factors influencing the value of land (capitalization). In the process, the author considered the functions of the land market of land plots and investigated the peculiarities of pricing in the agricultural land market on the example of Germany. The characteristics of Germany and Ukraine allowed to draw such main conclusions, in particular, that one of the factors influencing the growth of the value of land plots of land share owners in Ukraine is the gross added value of the agricultural sector. The analysis showed that although the area of agricultural land in Ukraine is 2.3 times larger than the area of agricultural land in Germany, the gross value added of the agricultural sector in Ukraine is 4.3 times less than in Germany. The second important factor is land consumption; in particular, the land consumption of gross value added in Germany is 4.7 times lower than in Ukraine. The study showed that the third factor of influence is the lending system; in particular, the analysis of the share of loans for agricultural enterprises in the total volume of loans in Germany is more than 50 times higher than in Ukraine. The fourth important factor is the land management organization of the territory number and size of farms; in particular, in European countries, where agriculture is dominated by family farms, the cost of land is higher than the countries dominated by agricultural enterprises. It should be noted that the factors given in the article allow to show the main directions for carrying out measures on institutional support of the land market of land owners of land shares.

Ключові слова: земельна ділянка, власники земельних часток (паїв), земельний ринок, вартість земельних ділянок, сільськогосподарське землекористування.

Key words: land plot, owners of land plots, land market, land value, agricultural land use.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок земельних ділянок власників земельних часток (паїв) в Україні знаходиться на стадії формування. Однак уже зараз під час формування він повинен здійснюватися на принципах сталого розвитку та сприяти ефективному використанню земель і формуванню екологічно раціонального землекористування. Для цього необхідна безпосередня участь держави в регулюванні формування землекористування сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, причому не тільки на організаційно-правовому рівні, але і як активного власника землі, що стимулює ринкові процеси екологічної раціоналізації землекористування. Сучасне поняття "земельний ринок" не може зводитися лише до купівлі-продажу земельних ділянок. Земельні ділянки, залучені у господарський оборот, докорінним чином змінюють земельні відносини, вони починають функціонувати і розвиватися на базі економічних законів, які реалізуються шляхом розв'язання притаманних їм протиріч. Відомо, що основоположними законами ринку є передусім закон вартості та закон попиту і пропозиції, але на земельному ринку вони мають специфіку взаємодії, відображаючи єдність споживчої вартості і вартості з іншими економічними ка-

тегоріями. Так, за дослідженнями І.Й. Малого та К.В. Загребельної [1] "у вітчизняній економічній літературі ще недостатньо приділяється уваги обґрунтуванню інституційних чинників руху ціни землі: приватизації, формування фермерських господарств, становлення ринкових фінансових інститутів, інтеграції економіки України у світове господарство тощо". Водночас вони відмічають, що "на початковому етапі "ринку землі" великий вплив на процес ціноутворення усередині країни мають вітчизняні монополю-фінансові угруповання, які будуть свідомо утримувати низьку ціну не тільки на сировину, а й на вартість праці найманих працівників і особливо на землю сільськогосподарського призначення". Отже, питання визначення основних факторів впливу на зростання вартості земельних ділянок власників земельних часток (паїв) в Україні є досить актуальним завданням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В останні роки питанню ринку земельних ділянок власників земельних часток (паїв) висвітлювалося все частіше. Зокрема, зазначене питання до зняття мораторію розглядалося такими вченими: Є. Данкевич, В. Данкевич та

О. Чайкін у своєму дослідженні розглядали умови формування українського ринку сільськогосподарських земель, зокрема теоретичні принципи реформування земельних відносин у процесі трансформації сільського господарства. Ними обґрунтовано, що оборот на ринку сільськогосподарських земель включає не лише скасування мораторію на продаж земель, але також прийняття законодавчої бази та розвиток відповідної інфраструктури [2]. В. Онегіна та Ю. Вітковський досліджували вплив заходів земельної реформи із лібералізації обігу земель сільськогосподарського призначення на обсяги інвестування в сільському господарстві [3]. О. Задорожна у своїх працях дослідила клієнтелізм та ринок землі в Україні. Зокрема, нею розглянуто зв'язок між вартістю орендної плати за землю у районах, де демонструється більша виборча підтримка відповідних партій. Результати дослідження свідчать про формування клієнтських відносин у деяких регіонах України [4]. Р. Ступень, М. Ступень, Г. Дудич розглянули особливості формування та розвитку ринку сільськогосподарських земель в Україні, а саме через призму використання земельного та ресурсного потенціалу територій, який охороняється з урахуванням стратегічної концепції сталого розвитку [5]. Й. Дорош, О. Шкуратов, О. Дорош, Б. Аврамчук досліджували необхідність перегляду методів оцінки земель сільськогосподарського призначення в ринкових умовах з урахуванням мораторію на продаж землі. Вони запропонували методику розрахунку вартості земельних активів, яка може бути розрахована шляхом ділення середньорічної орендної плати за землю на ставку капіталізації, що на їх думку дозволить "монетизації" сільськогосподарських земель нормально працювати в сфері ринкового обігу та служити орієнтиром для будь-яких транзакцій (у тому числі купівлі-продажу) [6]. І. Зрибнєва, Т. Заволічна зробили аналіз формування та розвитку перспектив ринку сільськогосподарських земель, виявлення можливих наслідків зняття мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення та пошук прийняттого варіанту подальшої політики земельної реформи в Україні [7].

Проте важливі питання ще залишаються невирішеними, зокрема, обґрунтування факторів впливу на вартість земельних ділянок власників земельних часток (паїв), оскільки цей інститут для ринкової економіки є новим, з точки зору, що продається не аграрна нерухомість з поліпшеннями, а чиста земельна ділянка, яка використовується в сукупності інших ділянок у

межах землекористування сільськогосподарських підприємств.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є виявлення основних факторів впливу на зростання вартості земельних ділянок власників земельних часток (паїв) в Україні на прикладі порівняння земельного ринку у Німеччині.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За оперативними даними Держгеокадастру України, перші продажі земельних ділянок власниками земельних часток (паїв), з 01.07.2021 р., часу вступу в силу положень щодо зняття мораторію на продаж таких ділянок [8], показують на неоднозначність інституціонального середовища ринку земельних ділянок власників земельних часток (паїв) щодо інституції ціноутворення, планування розвитку форм та екологізації сільськогосподарського землекористування, інформаційного забезпечення тощо (табл. 1).

Так, ціна продажу земельних ділянок у розрізі України коливається від 5167 грн/га у Луганській обл. до 133051 грн/га у Київській обл. або більш як у 25 разів, де різниця між областями складає 127,9 тис. грн/га. Попри це, відмітимо, що вже на перших продажах в чотирьох областях рівень вартості земельних ділянок власниками земельних часток (паїв) досяг рівня деяких європейських країн. Зокрема, в Румунії середня вартість складає 2502 дол. США/га, в Естонії — 3468 дол. США/га.

Для того, щоб глибше зрозуміти сутність та особливості ціноформування на ринку земельних ділянок власників земельних часток (паїв), варто згадати основні його функції, коротка характеристика яких наведена в таблиці 2.

Розглянемо більш детально окремі із них. Так, регулювальна функція забезпечує перерозподіл земельних ділянок власників земельних часток (паїв), зокрема, земельний ринок визначає пропозиції на мікрорівні щодо економічної та екологічної раціоналізації землекористування сільськогосподарських та фермерських господарств для задоволення продовольчих потреб країни та екологічної безпеки населення. Дуже детально сутність цієї функції розглянуто у праці "Економіка земельного ринку: базові засади теорії, методології, практики" за загальною редакцією А.М. Третяка [9], відмітимо тільки, що на сьогодні вона не реалізовується, через самоусунення держави від здійснення землеустрою.

**Таблиця 1. Інформація про продаж земельних ділянок
власниками земельних часток (паїв) у розрізі регіонів України**

№ з/п	Адміністративно-територіальна одиниця	За період 01.07.2021 по 27.08.2021 рр.			Середня вартість		
		Кіл-ть	Площа, га	Вартість, грн	грн/га	дол./га*	Кв, %**
1	Київська	1214	1457	193855684	133051	4928	383,6
2	Львівська	221	154	18847333	122385	4533	344,9
3	Одеська	148	414	25009872	60410	2237	119,6
4	Івано-Франківська	195	78	4268490,3	54724	2027	98,9
5	Рівненська	181	238	9146868,7	38432	1423	39,7
6	Чернівецька	132	88	2795682,3	31769	1177	15,5
7	Хмельницька	689	1256	39002111	31053	1150	12,9
8	Житомирська	326	486	13853988	28506	1056	3,6
9	Черкаська	431	786	20858155	26537	983	-3,5
10	Тернопільська	190	240	5992943,4	24971	925	-9,2
11	Донецька	129	545	12491547	22920	849	-16,7
12	Полтавська	1047	2636	53912644	20452	757	-25,7
13	Харківська	640	2522	49393932	19585	725	-28,8
14	Сумська	922	1491	27786837	18636	690	-32,3
15	Волинська	568	853	15785814	18506	685	-32,7
16	Закарпатська	133	117	2087274,9	17840	661	-35,2
17	Запорізька	217	660	11445065	17341	642	-37,0
18	Миколаївська	196	714	11217456	15711	582	-42,9
19	Дніпропетровська	517	1785	25825153	14468	536	-47,4
20	Чернігівська	552	1261	17375575	13779	510	-49,9
21	Херсонська	377	1673	23046274	13775	510	-49,9
22	Вінницька	659	1094	14721908	13457	498	-51,1
23	Кіровоградська	526	1950	22012431	11288	418	-59,0
24	Луганська	48	81,212	419631,68	5167	191	-81,2
	Україна	10258	22579	621152670	27510	1019	

Примітка: * при курсі \$=27,1 грн (станом на 03.09.2021);

** коефіцієнт відхилення (КВ, %) є відношенням показників по окремій області і середнього по Україні.

Джерело: складено автором з використанням оперативних даних Держгеокадастру України.

Ціноутворююча функція це остаточне визначення вартості земельних ділянок власників земельних часток (паїв) і послуг та їх реалізація, перетворення об'єктів земельної власності на товар. Прийнято вважати, що на вартість земельних ділянок власників земельних часток (паїв) впливають крім місця їх розташування та попиту і пропозицій, цінність сільськогосподарських земель, доходність сільськогосподарського виробництва, землевпорядна облаштованість (земельні поліпшення на одиницю площі) та інші.

Завдяки он-лайн оголошень зроблених на платформі OLX про продаж на тіншовому ринку земельних ділянок власників земельних часток (паїв), О. Кременюком [10] зроблено такі висновки щодо ринкового обігу:

— середня ціна на земельні ділянки власників земельних часток (паїв) в Україні за три з половиною роки становить 37 393 грн/га. Починаючи з 2016 року ціна (в реальному вираженні) знижується, так у 2016 році вони склали 54 545 грн/га, у 2017 році — 42 487 грн/га, у 2018 році — 40 050 грн/га, у 2019 році — 36 228 грн/га;

— середня вартість землі за даними OLX знаходиться в районі нижньої межі експертної оцінки можливої ціни;

— найдешевше земля коштує на сході та півночі, а найдорожче у центрі та на заході. Так, найбільшу ціну мають Львівська область, де гектар коштує 53 824 грн, Київська — 52 261 грн/га та Вінницька — 51 377 грн/га. А найнижчу ціну виставляли в таких областях: Донецька — 22 539 грн/га, Чернігівська — 26 079 грн/га та Луганська — 26 126 грн/га;

— на вартість земельних ділянок власників земельних часток (паїв) в Україні впливають урожайність, наявність інфраструктури та бажання власника швидко продати пай. Зі зростанням площі ділянки ціна за сотку практично не знижується.

Для того щоб зрозуміти сутність регулювальної функції щодо економічної та екологічної раціоналізації землекористування сільськогосподарських і фермерських господарств та ціноутворюючої функції, розглянемо на прикладі Німеччини та України напрями раціоналізації землекористування в сільському господарстві, які впливають на капіталізацію сільськогосподарських земель.

Таблиця 2. Функції ринку земельних ділянок власників земельних часток (паїв)

Функція	Зміст
Регулююча	Забезпечує перерозподіл земельних ділянок власників земельних часток (паїв). Проявляється в тому, що ринок визначає пропозиції на мікрорівні щодо економічної та екологічної раціоналізації землекористування сільськогосподарських та фермерських господарств для задоволення продовольчих потреб країни та екологічної безпеки населення
Стимулююча	Ринок земельних ділянок власників земельних часток (паїв) заохочує тих землеволодільців, які найбільш раціонально використовують сільськогосподарські угіддя для одержання кращих кінцевих результатів, застосовуючи досягнення науки і практики. Змістом цієї функції є економічне стимулювання розвитку сільськогосподарського землекористування
Ціноутворююча	Здійснення визначення вартості земельних ділянок власників земельних часток (паїв) на основі збалансування попиту і пропозиції. Означає перетворення об'єктів земельної власності на товар в процесі їх продажу та можливість втрати або приросту вартості через механізм цін
Інформаційна	Ринок забезпечує інформацією учасників ринкових операцій із земельними ділянками за умови їх здійснення, про наявний попит і пропозицію на земельні ділянки власників земельних часток (паїв), про ціни на них, їх розташування тощо
Посередницька	Ринок здійснює посередництво при переході права власності на земельні ділянки власників земельних часток (паїв), встановлює зв'язку між попитом і пропозицією
Контрольна	Ринок здійснює частковий та опосередкований контроль над процесом обігу і привласнення та передбачає порівняння грошових доходів із цінами на земельні ділянки сільськогосподарського призначення

Джерело: власні узагальнення.

Для виявлення основних факторів впливу на зростання вартості земельних ділянок нами проведено порівняння ціноутворення в Німеччині та в Україні, зокрема одним із важливих показників для порівняння продуктивності сільського господарства в науковій спільноті вважається оцінка якості ґрунту. Зазначимо, що в Німеччині існує система оцінки ґрунтів, яка дозволяє на основі виду ґрунту визначити нормативну врожайність (наприклад, оцінка в 50 балів відповідає приблизно половині нормативної врожайності). У Німеччині найбільше суглинкових глинистих та лесових ґрунтів (із оцінкою лише близько 50—80 балів) [11]. Зокрема, на Північно-Німецькій низовині переважають ґрунти підзолистого типу, що чергуються з торф'яно-болотними, уздовж узбережжя Північного моря — ґрунти маршів. Крім того, піщані субстрати ґрунтів у цій частині сильно вилугувані, саме ці кислі підзолисті ґрунти не сприятливі для вирощування сільськогосподарських культур. Є великі ареали кислих болотних ґрунтів. У поясі прибалтійських озер і на Баварському плато — бурі лісові ґрунти. В області Середньонімецьких гір ґрунтовий покрив дуже різний. І тільки у деяких межигірних та передгірних районах, особливо на

південному сході, поширені чорноземні ґрунти. До виходів карбонатних порід приурочені перегнійно-карбонатні ґрунти (рендзини). На схилах гір і в межигірських улоговинах нерідко розвинуті бурі лісові ґрунти, що вище змінюються підзолистими і гірсько-луговими, з окремими ділянками торф'яно-болотних ґрунтів. Подібна висотна поясна властива також Альпам. На значній території ґрунти піддавалися тривалому й інтенсивному сільськогосподарському обробітку. На схід від Гарца, а саме: у низовинах і річкових терасах поширені найродючіші ґрунти — чорноземи та в Тюрінгенській басейні переходять у бурі лісові ґрунти. Зазначимо, що тут розташовані найкращі орні землі.

При цьому відзначимо, що для України частка особливо родючих чорноземів (табл. 3), що поширені переважно в центральній та східній частині країни набагато вища, ніж у Німеччині.

Важливе значення для сільськогосподарського виробництва як одного з важливих факторів зростання вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення, відповідно, і у порівнянні країн, має обсяг опадів. Зокрема, в Німеччині середній обсяг опадів

Таблиця 3. Структура площі ґрунтового покриття України

Ґрунти	Сільськогосподарськi угоддi		Рiлля	
	тис. га	%	тис. га	%
Дерново-пiдзолистий	2511,2	6,0	2209,9	6,8
Дерновий оглесний	1674,2	4,0	691	2,1
Дерново-карбонатний	146,9	0,4	137,8	0,4
Сiрий лiсовий	2620,5	6,2	1985,6	6,1
Темно-сiрий опiдзолений	1952	4,7	1867,7	5,7
Чорнозем:	24385,3	58,1	21306,5	65,2
опiдзолений	2274,3	5,4	2105,1	6,4
типовий	7346,8	17,5	6997,8	21,4
звичайний	11504,7	27,4	9209,8	28,2
пiвденний	3259,5	7,8	2993,8	9,2
Темно-каштановий солонцюватий	1194,5	2,8	1090,3	3,3
Каштановий солонцюватий	100,9	0,2	79,8	0,2
Бурозем кислий	307,3	0,7	85	0,3
Буроземно-пiдзолистий кислий оглесний	105,8	0,3	44,8	0,1
Лучно-буроземний кислий оглесний	104,4	0,2	39,3	0,1
Коричневий	29,1	0,1	7,6	0,0
Лучно-чорноземний i лучний	2996	7,1	935,7	2,9
Лучно-каштановий солонцюватий	144,4	0,3	111,7	0,3
Лучно-болотний i болотний	926,9	2,2	163,2	0,5
Торф'яники	595,8	1,4	100,8	0,3
Иншi	2140,1	5,1	1812,1	5,5
Разом	41935,3	100,0	32668,8	100,0

Джерело: розраховано автором з використанням офіційних даних Інституту охорони ґрунтів України.

складає близько 700 мм на рік, що є доволі високим показником [11]. Відзначимо, що кількість опадів в Україні дещо різниця, так, за даними Інституту охорони ґрунтів України їхня річна кількість зменшується із заходу і північного заходу та складає 600—700 мм/рік та на південь і південний схід їх кількість становить 430—570 мм/рік. Внаслідок нерівномір-

ного розподілу опадів протягом року українські чорноземи в період вегетації часто страждають через брак вологи, що безпосередньо впливає на урожайність сільськогосподарських культур.

Порівняння характеристики ефективності аграрного землекористування в Німеччині та Україні у 2017 р. наведено в таблиці 4.

Таблиця 4. Характеристика ефективності аграрного землекористування в Німеччині та Україні у 2017 р.

Показники	Німеччина	Україна
Сільськогосподарська землі, млн га	18,3	42,7
Частка земель сільськогосподарського призначення, %	51,1	73,7
Лісистість, %	32,0	15,9
Валова додана вартість аграрного сектору, млрд дол. США	23,3	11,5
Частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті, %	0,6	10,3
Зайняті у сільському господарстві, млн осіб	0,5	2,9
Валова додана вартість аграрного сектору, тис. дол. США/га сільськогосподарських земель	1,3	0,3
Валова додана вартість аграрного сектору, тис. дол. США/га працюючого в сільському господарстві	43,6	4,0
Землемісткість, га/1000 євро валової доданої вартості	0,78	3,71
Працюючі в сільському господарстві / 1000 га с/г земель	29	67
Середня місячна заробітна плата, дол. США	2 454	217
Фінансова підтримка держави, дол. США/га	469	6

Джерело: доповнено з використанням джерела [11].

З наведеної таблиці випливає, що площа сільськогосподарських земель в Україні у 2,3 рази більша за площу сільськогосподарських земель Німеччини і саме тому аграрний сектор відіграє дуже важливу роль в економіці України. Зазначимо, що частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті України складає 10,3%, тоді як у Німеччині його роль, виходячи з частки у ВВП країни, значно менша і складає 0,6 %. Попри це, валова додана вартість аграрного сектору в Україні складає 0,3 тис. дол. США/га, що у 4,3 рази менша від відповідного показника Німеччини, який складає 1,3 тис. дол. США/га, а також наголосимо, що це є один із основних факторів, що впливає на вартість землекористування. Зазначимо що, землемісткість валової доданої вартості в Німеччині у 4,7 рази нижча ніж в Україні. Однак при цьому варто враховувати пряму державну підтримку сільськогосподарської землі, яка в Німеччині набагато вища завдяки Спільній аграрній політиці ЄС (САП). Це відповідно впливає на створення валової доданої вартості.

Суттєві відмінності в статистиці щодо земельного обліку не дозволяють здійснити пряме порівняння структури власності на землю в Україні та Німеччині, але порівняння структури сільськогосподарського землекористування країн викликає особливий інтерес. Структури сільськогосподарського землекористування в Німеччині та в Україні наведено на рисунку 1 та в таблиці 4.

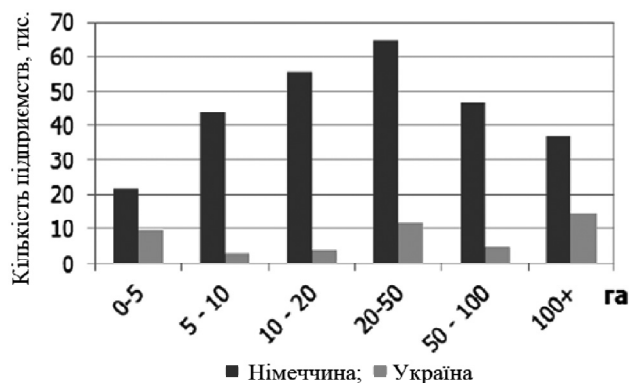
Зокрема, в Україні воно характеризується [11]:

- 36,3% (15,1 млн га) загальної площі сільськогосподарських земель використовується власниками земельних часток (паїв), які не мають юридичного статусу (рахуються як особисті селянські господарства), державної підтримки та не оподатковуються. Такі особисті селянські господарства забезпечують виробництво 45% продукції сільського господарства України (передусім картоплі, м'яса, молока, овочів та фруктів);

- 2,3% (0,9 млн га) сільськогосподарських земель обробляються державними аграрними підприємствами. Інші 17,3% (7,2 млн га) — належать центральним та місцевим органам влади. Ці площі або взагалі не обробляються, або використовуються не за сільськогосподарським призначенням або

- обробляються нелегально (згідно із статистичними даними, 2,5 млн га державних сільськогосподарських земель здаються в оренду);

- 47% (19,5 млн га) загальної площі сільськогосподарських земель використовується

Рис. 1. Структура сільськогосподарського землекористування в Німеччині та в Україні

Джерело: [11].

47 тис. зареєстрованих сільськогосподарських підприємств, які в основному орендують землю у держави (близько 2 млн га) та у власників земельних часток (паїв) (близько 17,5 млн га). Як правило, такі сільськогосподарські підприємства належать одному власнику і є об'єднаними у великі агрохолдинги. Ці агрохолдинги обробляють близько 6 млн га сільськогосподарських земель та забезпечують 22% продукції сільського господарства України.

Важливим також під час формування вартості є організація сільськогосподарського землекористування. Зокрема, землекористування в Німеччині облаштоване із значними земельними поліпшеннями, що мають вплив на вартість. Воно у своїй більшості характеризується дрібноконтурністю, зокрема:

- родинні ферми площею 100—250 га. Досить мало сільськогосподарських підприємств з площею понад 1000 га;

- середня площа ферми складає близько 59 га і вони досить рівномірно розподілені навколо середнього показника за їх величиною;

- середня площа землеволодіння приватними особами становить 20 гектарів. Близько 70 % сільськогосподарських земель знаходиться в оренді. Це пов'язано з тим, що вартість землі в Німеччині дуже висока (20—25 тис. євро за 1 гектар) і купувати її для вирощування сільськогосподарської продукції є нерентабельним і економічно не вигідним заходом. Тому рух сільськогосподарських земель на ринку дуже низький. Середній термін дії договору оренди становить 12 років, хоча в останні роки відмічається тенденція до скорочення строків оренди [13];

- держава взагалі не обробляє землі сільськогосподарського призначення з ціллю отримання прибутку (за винятком земель, що підлягають приватизації).

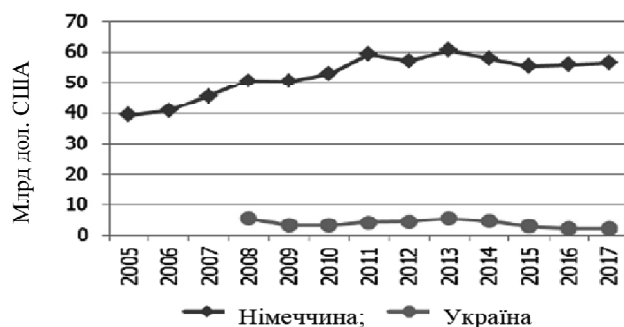

Рис. 2. Тенденції кредитування аграрного сектору

Джерело: [11].

Дуже важливою складовою ефективності використання сільськогосподарських земель є кредитування (рис. 2).

З рисунку випливає, що частка кредитів для сільськогосподарських підприємств у загальному обсязі кредитів у Німеччині є набагато вищим ніж в Україні, таї взагалі країн ЄС. За деякими дослідженнями [11], 75% українських аграрних компаній вважають обмежений доступ до кредитів головним бар'єром для збільшення об'ємів аграрного виробництва. 60% підприємств не мають доступу до залучених ресурсів, а відповідно на здійснення необхідних земельних поліпшень.

Зазначимо, що на основі аналізу джерела [14] впливає висновок, що у країнах, де у сільському господарстві переважають родинні ферми, вартість землі вища від країн, де переважають агропідприємства (рис. 3).

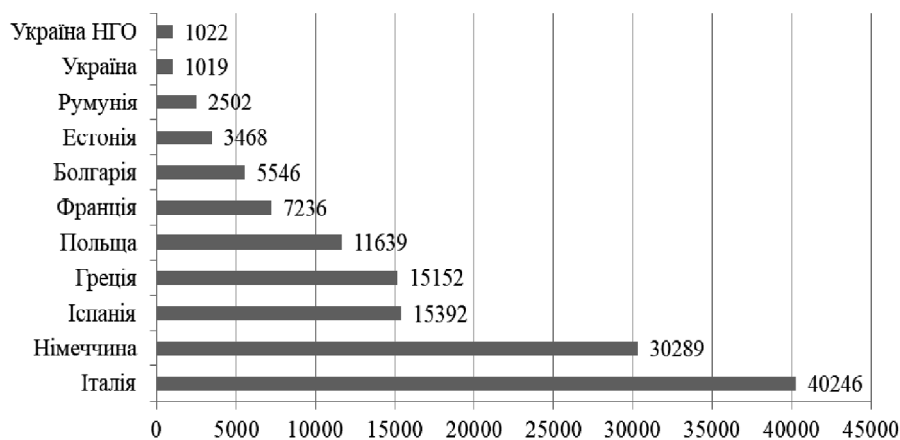
Зокрема, на рисунку представлено ринкову вартість земельних ділянок власників земельних часток (паїв) в середньому по деяких країнах Західної, Східної Європи, де переважають родинні ферми та Україною. Відзначимо,

що по Україні ринкова вартість перебуває на рівні нормативної грошової оцінки та майже в 30 разів є нижчою ніж у Німеччині.

Таким чином, основними факторами впливу на зростання вартості земельних ділянок власників земельних часток (паїв) в Україні нами визначені валова додана вартість аграрного сектору, землемісткість, землевпорядна організація території фермерських господарств та їх кількість і розміри, а також система кредитування.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Довгоочікуване відкриття ринку земельних ділянок власників земельних часток (паїв) показало, що Україна була не готова до зняття мораторію купівлі-продажу сільськогосподарських земель. Проведений аналіз дослідження показує, що з часу вступу в силу положень щодо зняття мораторію на продаж таких ділянок (зокрема, з 01.07.2021 року), ціна продажу земельних ділянок в розрізі областей Ук-

Примітка: де Україна — середня вартість земельних ділянок власників земельних часток (паїв) після зняття мораторію, Україна НГО — нормативна грошова оцінка.

Рис. 3. Середня вартість гектара сільськогосподарської землі у Західній, Східній Європі та Україні, дол. США

Джерело: сформовано з використанням даних Евростату та Держгеокадастру України

раїни коливається від 5167 грн/га у Луганській обл. до 133051 грн/га у Київській обл., що у 25 разів більше (різниця складає 127,9 тис. грн/га). Зокрема, на перших продажах досягає рівня вартості деяких європейських країн тільки чотири області України, а саме Київська, Львівська, Одеська, Івано-Франківська. Такі значні коливання у ринковій вартості земель, дали поштовх розглянути особливості ціноформування на ринку земельних ділянок сільськогосподарського призначення в Україні, на прикладі Німеччини. Характеристика дозволила зробити такі основні висновки. Одним з факторів впливу на зростання вартості земельних ділянок власників земельних часток (паїв) в Україні є визначення валової доданої вартості аграрного сектору. Аналіз показав, що хоча площа сільськогосподарських земель в Україні у 2,3 рази більша за площу сільськогосподарських земель Німеччини, проте валова додана вартість аграрного сектору в Україні у 4,3 рази менша від відповідного показника Німеччини. Наступним фактором є землемісткість. Так, землемісткість валової доданої вартості в Німеччині у 4,7 рази нижча ніж в Україні. Ще одним фактором впливу є система кредитування. Аналіз частки кредитів для сільськогосподарських підприємств в загальному обсязі кредитів у Німеччині є більше ніж у 50 разів вищим ніж в Україні. Не мало важливим фактором також є землевпорядна організація території фермерських господарств та їх кількість і розміри. Оскільки встановлено, що в європейських країнах, де у сільському господарстві переважають родинні ферми, вартість землі вища від країн, де переважають агропідприємства. Отже, наведені нами фактори дозволяють здійснити такі дослідження щодо інституціонального забезпечення ринку земельних ділянок власників земельних часток (паїв), а саме щодо інституції ціноутворення, планування розвитку форм та екологізації сільськогосподарського землекористування, інформаційного забезпечення тощо.

Література:

1. Малий І.Й., Загребельна К.В. Управління земельними ресурсами України: минуле та майбутнє. Економіка та держава. 2020. № 3. С. 28—33.
2. Dankevych Y., Dankevych V., Chaikin O. Ukraine agricultural land market formation preconditions. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*. 2017. Vol. 65. № 1. Pp. 259—271. URL: <https://doi.org/10.11118/actaun201765010259>.
3. Onegina V., Vitkovskiy Y. Investments and land reform in agriculture of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2020. Vol. 6. № 4. Pp. 187—210. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.04.10>.
4. Zadorozhna O. Clientelism and Land Market Outcomes in Ukraine. *Eastern European Economics*. 2020. Vol. 58. № 6. Pp. 478—496. URL: <https://doi.org/10.1080/00128775.2020.1762498>.
5. Stupen R., Stupen M., Dudych H. The Features of the Formation and Development of Agricultural Land Market in Ukraine. *Management, Economic Engineering in Agriculture and rural development*. 2019. Vol. 19. № 3. Pp. 543—548.
6. Dorosh Y., Shkuratov O., Dorosh O., Avramchuk B., Saychuk O. Development of Land Assets Valuation Methodology in Agriculture of Ukraine. In *International Conference on Business and Technology*. 2020. Pp. 1042—1051. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-69221-6_80.
7. Zrybnieva I., Zavolichna T. Perspectives to the Liberalization of the Agricultural Land Market in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3. № 2. Pp. 43—50. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-2-43-50>.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31 березня 2020 року № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.
9. Третяк А.М., Третяк В.М., Ковалишин О.Ф., Третяк Н.А. Економіка земельного ринку: базові засади теорії, методології, практики. Львів: СПОЛОМ, 2019. 488 с.
10. Крименюк О. Скільки дійсно коштує земля під мораторієм в Україні? Аналіз 5620 оголошень про продаж паїв на OLX. *VoxUkraine*. 2019. URL: <https://voxukraine.org/skilki-dijsno-koshtuye-zemlya-pid-moratoriyem-v-ukrayini-analiz-5620-ogoloshen-pro-prodazh-payiv-na-olx/>.
11. Пилаєва А., Ярошко М., Засе Ф. Аграрний сектор України і Німеччини: факти та коментарі. 4 видання. Київ. 2018. 39 с. URL: https://www.apd-ukraine.de/images/factsheets_ukr_4_Ausgabe_ukr_final.pdf.
12. Топ-5 фактів про сільське господарство Німеччини. 2015. URL: <https://uhbdp.org/ua/news/agro-news/465-top-5-faktiv-pro-silске-gospodarstvo-nimechchini>.
13. Панасенко В.М. Досвід Німеччини в землекористуванні. Державна установа "Інститут охорони ґрунтів України". URL: <http://www.iogu.gov.ua/publikacii/statti/dosvid-nimechchyny-v-zemlekorystuvanni>.

14. Маркитенко С. Ефективні фермери чи неефективні агрохолдинги? Latifundist Media. 2018. URL: <https://latifundist.com/193-efektivn-fermeri-chi-neeftivn-agroholdingi>

References:

1. Malyi, I. and Zahrebelna, K. (2020), "Land Resources Management of Ukraine: Past and Future", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 28—33. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.3.28>
2. Dankevych, Y., Dankevych, V. and Chaikin, O. (2017), "Ukraine agricultural land market formation preconditions", *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 65 no. 1, pp. 259—271. <https://doi.org/10.11118/actaun201765010259>
3. Zrybnieva, I. and Zavolichna, T. (2017), "Perspectives to the Liberalization of the Agricultural Land Market in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, no. 2, pp. 43—50. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-2-43-50>
4. Dorosh, Y., Shkuratov, O., Dorosh, O., Avramchuk, B. and Saychuk, O. (2020), "Development of Land Assets Valuation Methodology in Agriculture of Ukraine", In *International Conference on Business and Technology*, pp. 1042—1051. https://doi.org/10.1007/978-3-030-69221-6_80
5. Zadorozhna, O. (2020), "Clientelism and Land Market Outcomes in Ukraine", *Eastern European Economics*, vol. 58, no. 6, pp. 478—496. <https://doi.org/10.1080/00128775.2020.1762498>
6. Stupen, R., Stupen, M. and Dudych, H. (2019), "The Features of the Formation and Development of Agricultural Land Market in Ukraine", *Management, Economic Engineering in Agriculture and rural development*, vol. 19, no. 3, pp. 543—548.
7. Onegina, V. and Vitkovskyi, Y. (2020), "Investments and land reform in agriculture of Ukraine", *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, vol. 6, no. 4, pp. 187—210. <https://doi.org/10.51599/are.-2020.06.04.10>

International Scientific E-Journal, vol. 6, no. 4, pp. 187—210. <https://doi.org/10.51599/are.-2020.06.04.10>

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Conditions of Circulation of Agricultural Lands", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (Accessed 10 August 2020).

9. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Kovalyshyn, O.F. and Tretiak, N.A. (2019), *Ekonomika zemelnoho rynku: bazovi zasady teorii, metodologii, praktyky* [Land market economics: basic principles of theory, methodology, practice], SPOLOM, Lviv, Ukraine.

10. Krymeniuk, O. (2019), "How much does the land really cost under the moratorium in Ukraine? Analysis of 5620 ads for the sale of plots on OLX", available at: <https://voxukraine.org/skilki-dijshnokoshtuye-zemlya-pid-moratoriyem-v-ukrayini-analiz-5620-ogoloshen-pro-prodazh-payiv-na-olx/> (Accessed 11 August 2021).

11. Pylaieva, A., Yaroshko, M. and Zasse, F. (2018), "Agricultural sector of Ukraine and Germany: facts and comments", available at: https://www.apd-ukraine.de/images/factsheets_ukr_4_-Ausgabe_ukr_final.pdf (Accessed 11 August 2021).

12. UHBDP (2015), "TOP-5 facts about German agriculture", available at: <https://uhbdp.org/ua/news/agro-news/465-top-5-faktiv-prosilske-gospodarstvo-nimechchini> (Accessed 11 August 2021).

13. Panasenko, V. (2013), "German experience in land use", available at: <http://www.iogu.gov.ua/publikacii/statti/dosvid-nimechchyny-v-zemlekorystuvanni> (Accessed 11 August 2021).

14. Markytenko, S. (2018), "Effective farmers or inefficient agricultural holdings?", available at: <https://latifundist.com/193-efektivn-fermeri-chi-neeftivn-agroholdingi> (Accessed 11 August 2021).
Стаття надійшла до редакції 06.09.2021 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА